

FILOLOGIÝANYŇ

MESELELERİ

1/2024

ISSUES OF PHILOLOGY

ВОПРОСЫ ФИЛОЛОГИИ

FILOLOGIÝANYŇ MESELELERI

ISSUES OF PHILOLOGY

ВОПРОСЫ ФИЛОЛОГИИ

Döwletmämmet Azady adyndaky Türkmen milli dünýä dilleri
institutynyň ylmy-usuly elektron žurnaly

Scientific and Methodological Electronic Magazine of
Dovletmammet Azadi Turkmen National Institute of World Languages

Научно-методический электронный журнал Туркменского
национального института мировых языков имени Довлетмаммеда Азади

Aşgabat
«Ylym» neşirýaty
2024

UOK 80+050(575.4)
F 56

F 56 **Filologiýanyň meseleleri.** Döwletmämmet Azady adyndaky Türkmen milli dünýä dilleri institutynyň ylmy-usuly elektron žurnaly. – A.: 2024 (1). – 96 sah.

TDKP № 239, 2024

KBK 80(2Tü)

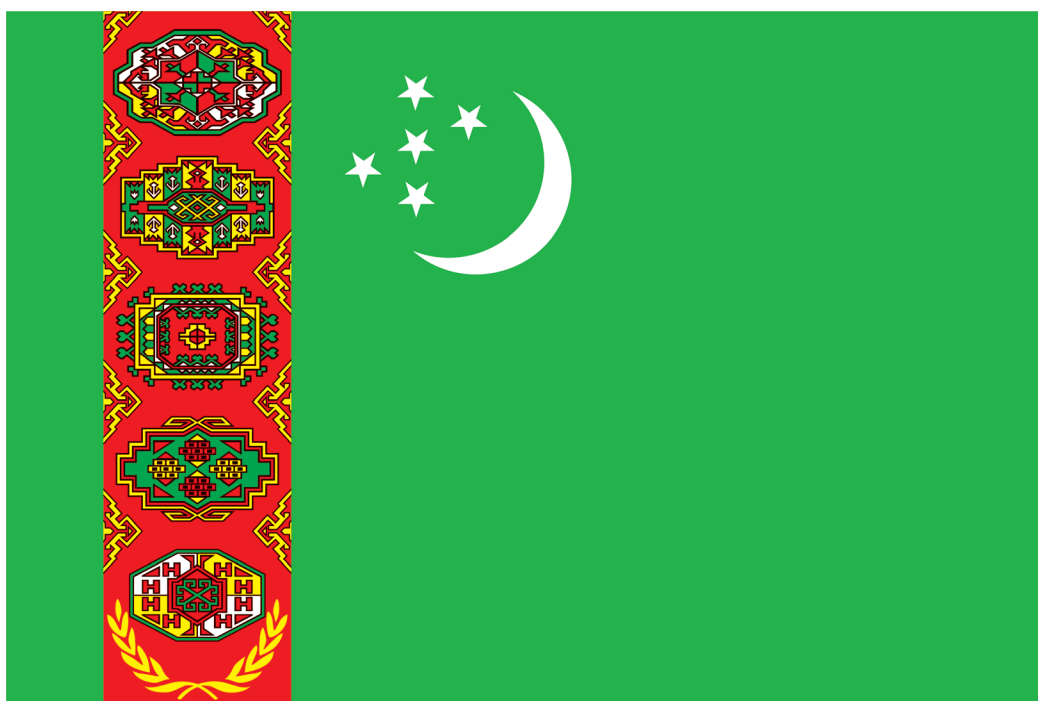
© Döwletmämmet Azady adyndaky Türkmen milli
dünýä dilleri instituty, 2024
© «Ylym» neşirýaty, 2024

**TÜRKMENISTANYŇ PREZIDENTI
SERDAR BERDIMUHAMEDOW**

TÜRKMENISTANYŇ DÖWLET TUGRASY

TÜRKMENISTANYŇ DÖWLET BAÝDAGY

MAZMUNY

CONTENTS

СОДЕРЖАНИЕ

13

M.Çaryýew

Garaşsyzlygyň gadamlary

M.Charyyev

Great Achievements of Independence Epoch

М.Чарыев

Великие свершения эпохи независимости

18

JEMGYÝETI ÖWRENIŞ YLYMLARY

T.Ymamgulyýewa, M.Mülkamanowa

Garaşsyz Türkmenistanyň döwlet syýasatynda milli miras meselesi

T.Ymamgulyyeva, M.Mulkamanova

The Issue of National Heritage in the State Policy of Independent Turkmenistan

Т.Имамкулиева, М.Мулъкаманова

Вопросы культурного наследия в государственной политике Независимого Туркменистана

23

FILOLOGIÝA

D.Orazsähedow

Orta asyr Gündogar edebiýatynyň Magtymgulynyň döredijiligine täsiri

D.Orazsahedov

Influence of Medieval Oriental Literature on Creativity of Magtymguly

Д.Оразсахатов

Влияние средневековой литературы Востока на творчество Махтумкули

29

T.Karpenko, Taşkin Erkan

Kompýuter usullary arkaly Çarlz Darwiniň awtobiografiýasyndaky polýarlygy we subýektiwligi derňeme

T.Karpenko, Tashkin Erkan

Investigating Polarity and Subjectivity in Charles Darwin's Autobiography through Computational Methods

Т.Карпенко, Ташкын Эركان

Исследование полярности и субъективности в автобиографии Чарльза Дарвина с помощью компьютерных методов

37

O.Durdymuhammedowa

İňlis we türkmen dillerinde söz ýasalys

O.Durdymuhammedowa

Word-Formation in English and Turkmen

О.Дурдымухаммедова

Словообразование в английском и туркменском языках

43

J.Şaweliýewa

İňlis dilinde kompýuter adalgalarynyň gurluş we semantik aýratynlyklary

J.Shaveliyeva

The Structural and Semantic Features of Computer Terms in English

Д.Шавелиева

Структурно-семантические особенности компьютерных терминов
английского языка

49

G.Ylýasowa, J.Amansaryýewa

Magtymgulynyň şygrylaryny rus diline terjime etmegiň taryhyndan

G.Ilyasova, J.Amansaryyeva

From the History of Translating Magtymguly's Poems into Russian

Г.Ильасова, Д.Амансарыева

Из истории перевода стихотворений Махтумкули на русский язык

OKATMAGYŇ USULYÝETI

54

Hwang Ho Ýoung

Koreý dilini we medeniýetini toplumlaýyn öwrenmek boýunça gözlegler

Hwang Ho Young

Researches on the Integrated Study of the Korean Language and Culture

Хванг Хо Юнг

Исследования по комплексному изучению корейского языка и культуры

66

G.Orazmuhammedowa

Rus dili sapaklarynda tekst bilen işlemek (türkmen halkynyň

Milli Lideri Gahryman Arkadagymyz Gurbanguly Berdimuhamedowyň

«Pähim-paýhas ummany Magtymguly Pyragy» goşgusynyň esasynda)

G.Orazmuhammedowa

Work on the Text in the Russian Classes (on the Material of the Poem of
the National Leader of the Turkmen People Hero-Arkadag
Gurbanguly Berdimuhamedov «Ocean of Wisdom Magtymguly Pyragy»)

Г.Оразмухаммедова

Работа над текстом на занятиях по русскому языку

(на материале текста стихотворения Национального Лидера

туркменского народа Героя-Аркадага Гурбангулы Бердымухамедова

«Кладезь разума Махтумкули Фраги»)

74

PEDAGOGIKA WE PSIHOLOGIÝA

Ş.Hudaýberdiýew

Berdimuhamet Annaýewiň pedagogik-psihologik taglymaty

Sh.Hudayberdiyev

Pedagogical and Psychological Teachings of Berdimuhamet Annayev

Ш.Худайбердыев

Педагогико-психологическое учение Бердымухамеда Аннаева

80

O. Akmämmedowa

Bilimi maglumatlaşdyrmagyň we okuw prosesini kämilleşdirmegiň pedagogik-psihologik şertleri

O. Akmmamedova

Psycho-pedagogical conditions of information training and improvement of educational process

O. Акмаммедова

Психолого-педагогические условия информатизации образования и совершенствования учебного процесса

87

Ylham joşguny

Inspiration

Вдохновение

TÜRKMEN HALKYNÝŇ MILLI LIDERI GAHRYMAN ARKADAGYMYZ GURBANGULY BERDIMUHAMEDOWYŇ YLYM-BILIM HAKYNDAKY PÄHIMLERI

– Ýaşlarymyzyň ýokary derejede bilim almagyna, saýlan hünäriniň eýesi bolmagyna ýardam bermek ýurdumyzda alnyp barylýan ähli özgertmeleriň özenidir.

– Häzirki wagtda ýurdumyzyň halk hojalygynyň dürli pudaklarynda düýpli özgertmeleriň üstünlikli durmuşa geçirilmeginde öňde goýlan belent maksatlara ýetmekde bilimiň, ylmyň orny örän uludyr.

– Ýaş neslimiziň bilim, ylym we hünär taýýarlygynyň dünýä derejesinde ýokary görterilmeginiň esasynda Watanymyzyň halkara jemgyýetçiliginiň iň ösen kuwwatly ýurtlarynyň birine öwrüljekdigine berk ynanýaryn.

– Ylym diňe bir zehin däl-de, eýsem, üýtgeşik ukyby, maksada ýetmek üçin erk-islegi we erjelligi talap edýän, agyr we tutanýerli, hysyrdyly zähmetdir.

– Siziň milli ylmymyzy dünýä derejesine çykarmakda, türkmeniň adyny arşa götermekde biliňizi berk guşap, yhlasyňyzy, başarnygyňyzy gaýgyrman, gujur-gaýrat bilen işlejekdigiňize pugta ynanýaryn.

TÜRKMENISTANYŇ PREZIDENTI SERDAR BERDIMUHAMEDOWYŇ «ÝAŞLAR – WATANYŇ DAÝANJY» ATLY KITABYNDAN PÄHIMLER

– Ynsanyň ylym-bilim almagy, kär edinmegi onuň ömrüniň bahary bolan ýaşlyk ýyllaryna gabat gelýär. Bu işde ýaşlar üçin amatly boljak ähli şertleri döredýäris.

– Milli bilim ulgamynyň hemmetaraplaýyn ösdürilmeginiň, maddy-enjamlaýyn binýadynyň berkidilmeginiň ýaşlaryň bagtyýar durmuşy bilen berk baglanyşyklydygyny hiç wagt ýatdan çykarmaly däldiris. Çünki iň döwrebap enjamlar bilen üpjün edilen ak mekdeplerde ýaş nesiller bilim öwrenýärler, kämillik ýoluny geçýärler.

– Ýurdumyzyň ýokary we orta okuw mekdeplerinde ýaşlar her bir dili öz geljekki hünärleri bilen baglanyşykly öwrenýärler. Bu bolsa her bir daşary ýurt diliniň hünär ugry boýunça öwrenilýändigini aňladýar. Şu amatly okuw şertleri Türkmenistanyň halkara gatnaşyklarynyň, ykdysadyýetiniň, medeniýetiniň döwrebap ösmegine giň ýol açýar. Halkara derejede hünärmen okuwlary ylym-bilim pudagynyň dünýä üňülerine ýetirilmegini üpjün edýär.

Bularyň hemmesi bagtyýar ýaşlaryň ajaýyp şu gününe, röwşen geljegine gönükdirilen beýik işlerdir.

– Watanymyzyň geljegi ýaşlarymyz bilendir. Olar ata Watanymyza, halkymyza wepaly, ata-babalarymyzyň döwletlilik we ynsanperwerlik ýörelgelerine eýerýän, zähmetsöýer, watansöýüji, päk ahlakly ýaşlar bolmalydyr. Şeýle belent adamkärçilik sypatlary bilen Watanymyzyň, türkmen halkynyň dünýädäki abraý-mertebesini has-da belende götermelidirler.

GADYRLY OKYJYLAR!

«Pähim-paýhas ummany Magtymguly Pyragy» ýyly biziň her birimizi döredijilige, zähmet ýeňişlerine hyjuwlandyrýar. Hormatly Prezidentimiz Serdar Berdimuhamedowyň parasatly we öňdengörüjilikli içeri we daşary syýasaty netijesinde ýurdumyzyň syýasy-jemgyýetçilik durmuşynda, ykdysadyýetinde, medeniýetinde, bilim, ylym ulgamynda gazanylan ajaýyp üstünlikler ýürekleri joşdurýar. Berkarar döwletiň täze eýýamynyň Galkynyşy döwründe bitirilýän bu ajaýyp işlerde, ýetilýän sepgitlerde ýaşlaryň aýratyn paýy bardyr. Ýurdumyzda ýaşlar hakyndaky alada döwlet syýasatynyň ileri tutulýan ugurlarynyň birine öwürüldi. Ýaşlaryň okamagy, bilim almagy, kämilleşmegi, hünär öwrenmegi, bir käriň eýesi bolmagy üçin ýurdumyzda ähli mümkinçilikler döredilýär. Arkadagly Gahryman Serdarymyz «Ýaşlar – Watanyň daýanjy» atly kitabynyda bu hakda şeýle ýazýar: «Watanymyzyň ösüşleriniň binýady ylym-bilim bilen baglydyr. Häzirki wagtda ösüp gelýän ýaş nesilleriň ylym-bilimli, sowatly, belli bir käriň eýesi bolmagy ugrundaky aladalarymyz öz netijesini hem berýär. Bu gün bilim aljak, döretjek ýaş nesiller üçin ýollar açyk. Ylym-bilime, sungata höwesek ýaş nesilleriň okamagy, öwrenmegi üçin ýurdumyzda döredilýän mümkinçilikler sanardan kän. Şeýle mümkinçiliklerden peýdalanylýan bagtyýar, ylymly-bilimli ýaşlaryň ümzügi diňe öňe sary».

Döwletmämmet Azady adyndaky Türkmen milli dünýä dilleri institutynyň professor-mugallymlarydyr talyplary özleriniň ylmy-döredijilik gözlegleri, yhlasly zähmeti bilen döwrüň sesine ses goşup gelýärler, ýurdumyzda belentden tutulýan toý-baýramlary mynasyp garşylaýarlar. Türkmen halkynyň beýik akyldary Magtymguly Pyragynyň doglan gününüň 300 ýyllygy mynasybetli institutyň mugallymlary tarapyndan şu ýyl çapa taýýarlanan «Akyl hazynasy», «Magtymguly Pyragynyň elegiýalary», «Magtymguly – Gündogaryň beýik akyldary», «Magtymguly, sözle bu şirin dilde», «Magtymguly, adyň äleme bellidir» atly işler munuň aýdyň mysalydyr.

Eliňizdäki «Filologiýanyň meseleleri» atly täze döredilen ylmy-usuly elektron žurnal hem institutyň professor-mugallymlary we talyplary tarapyndan ýerine ýetirilýän şol asyly işleriň dowamydyr. Üç dilde – türkmen, iňlis we rus dillerinde çap edilýän bu žurnalda türkmen halkynyň Milli Lideri Gahryman Arkadagymyzyň we Arkadagly Gahryman Serdarymyzyň taýsyz tagallalary netijesinde ösüşleriň belentliklerine tarap barýan ýurdumyzda amala aşyrylýan durmuş-ykdysady we medeni-ynsanperwer ugurlardaky özgertmeleri, halkymyzyň gadymdan gelýän baý medeni we ruhy gymmatlyklaryny, Garaşsyzlyk ýyllarynda ylymda gazanylanlary wagyz etmek, dünýä ýü-

züne ýaýmak, ýaşlary ylma ugrukdyrmak, talyplaryň, aspirantlaryň, dalaşgärleriň, ýaş alymlaryň döredijilikli gözleglerine hemaýat etmek, olary ylmy-barlag işlerine höweslendirmek ýaly bähbitler göz önünde tutulýar.

Žurnalda, esasan, talyplaryň, ýaş mugallymlaryň dilşynaslyk, edebiýaty hem-de jemgyýeti öwreniş ylmlaryna, okatmagyň usulyýetine, terbiýeçilik işlerine, pedagogikanyň meselelerine degişli ylmy makalalarynyň çap edilmegi meýilleşdirilýär. Şeýlede innowasiýalara esaslanýan ylmy täzeliklere, ýurdumyzda we dünýäde meşhurlyga eýe bolan alymlaryň makalalaryna hem giň orun berler.

Mälim bolşy ýaly, türkmen halkynyň Milli Lideri, Türkmenistanyň Halk Maslahatynyň Başlygy Gurbanguly Berdimuhamedowyň we Türkmenistanyň Prezidenti hormatly Serdar Berdimuhamedowyň taýsyz tagallalary netijesinde türkmen ylmynyň, türkmen alymlarynyň täze nesli kemala gelýär. Bu asylly başlangyjyň rowaçlanmagynda hem täze döredilen ylmy-amaly elektron žurnalyň mynasyp goşant boljakdygyna ynanýarys. Pursatdan peýdalanyp, «Döwlet adam üçindir!» diýen ynsanperwer ýörelge esasynda halkymyza bagtyýar zamanany peşgeş beren, ýurdumyzyň at-abraýyny belentliklere galdyrýan, Watanymyzy gülledýän, ylmyň, bilimiň halkara derejesine çykarylmany üçin ähli mümkinçilikleri döredip berýän Gahryman Arkadagymyza we Arkadagly Gahryman Serdarymyza çuňňur hoşallygymyzy bildirýäris we olaryň janlarynyň sag, ömürleriniň uzak bolmagyny, tutumly işleriniň, beýik başlangyçlarynyň mundan beýläk-de rowaçlanmagyny tüýs ýürekden arzuw edýäris!

GARAŞSYZLYGYŇ GADAMLARY

GREAT ACHIEVEMENTS OF INDEPENDENCE EPOCH

ВЕЛИКИЕ СВЕРШЕНИЯ ЭПОХИ НЕЗАВИСИМОСТИ

TM

*Maksat Çaryýew,
Döwletmämmet Azady
adyndaky Türkmen milli
dünýä dilleri institutynyň
rektory*

ENG

*Maksat Charyyev,
Rector of Dovletmammet
Azadi Turkmen National
Institute of World
Languages*

RU

*Максат Чарыев,
ректор Туркменского
национального института
мировых языков имени
Довлетмаммеда Азади*

Annotasiýa

Makalada Berkarar döwletiň täze eýýamynyň Galkynyşy döwründe Garaşsyz, hemişelik Bitarap döwletimiziň ösüşleriň täze belentliklerine tarap batly gadamlar bilen öňe barýandygy, täze taryhy döwürde türkmen halkynyň Milli Lideri Gahryman Arkadagymyz tarapyndan eslandyrylan, yzygiderli ösdürilýän hoşniýetlilik, ynsanperwerlik ýörelgelerine daýanýan içeri we daşary syýasatyň, Türkmenistanyň Prezidenti hormatly Arkadagly Gahryman Serdarymyz tarapyndan öňe sürülýän we ýurduň gülläp ösüşine, halkyň ýaşaýyş derejesiniň ýokarlanmagyna gönükdirilen başlangyçlaryň, maksatnamalaryň özüniň netijesini berýändigini, ýaş nesilleri

Annotation

The important issues related to the development of our Independent and Permanently Neutral state moving with the swift steps towards new heights of the development in the Epoch of the Revival of the New Era of the Powerful State, national and foreign policy developed in the new historical period by the National Leader of the Turkmen people Hero-Arkadag on the basis of the principles of benevolence and humanitarianism, the initiatives of the President of Turkmenistan Esteemed Arkadagly Hero Serdar aimed at the prosperity of the country and the improvement of the living standard of the people, and the Programmes bearing their fruits and bringing up the

Аннотация

В статье говорится о том, что в эру Возрождения новой эпохи могущественного государства наша независимая и постоянно нейтральная страна стремительной поступью идёт к новым высотам прогресса, в новой исторической эпохе успешно претворяются в жизнь начинания и масштабные программы, инициированные Национальным Лидером туркменского народа, Героем-Аркадагом и результативно продолжаемые усилиями Президента Туркменистана уважаемого Аркадаглы Героя Сердара, которые направлены на процветание страны и повышение уровня жизни народа, рассматриваются актуаль-

ata-babalarymyzdan miras galan milli dăp-dessurlarymyza eýerip, milli ruhda terbiýelemek bilen baglanyşykly möhüm meseleler barada pikir ýöredilýär.

younger generations in the national spirit and adherence to the national traditions inherited from our ancestors are discussed in the article.

ные вопросы воспитания подрастающего поколения в национальном духе, опираясь на унаследованные от наших предков традиции и обычаи.

Açar sözleri: Watan, Garaşsyzlyk, döwlet, okuw-usulyýet, ylym, bilim.

Berkarar döwletiň täze eýýamynyň Galkynyşy döwründe Garaşsyz, hemişelik Bitarap döwletimiz ösüşleriň täze belentliklerine tarap batly gadamlar bilen öňe baryar. Türkmen halkynyň Milli Lideri, Türkmenistanyň Halk Maslahatynyň Başlygy Gahryman Arkadagymyzyň ýürekden syzdyryp döreden «Öňe, öňe, diňe öňe, jan Watanyň Türkmenistan!» atly aýdymynyň mazmuny ümmülmez Diýarymyzyň önümçilik pudaklarynda, ekin meýdanlarynda, zawod-fabriklerinde, döredijilik äleminde, milli medeniýetde, ylymda, bilimde gaýnap joşýan zähmetde öz beýanyny tapýar. Edermen halkymyz watanperwerligiň, janyňkeşligiň, agzybirligiň, jebisligiň belent nusgasyny görkezip, mukaddes Garaşsyzlygymyzyň ýetip gelen 33 ýyllyk baýramyny mynasyp sowgatlar bilen garşylamak ugrunda döredijilikli zähmet çekýär.

Ata-babalarymyzyň asyrlarboýy arzuwlap gelen we 1991-nji ýylyň altyn güýzünde yglan edilen Garaşsyz türkmen döwleti täze taryhy eýýamda özüniň kämillik döwrüni başdan geçirýär. Türkmen halkynyň Milli Lideri, Türkmenistanyň Halk Maslahatynyň Başlygy Gahryman Arkadagymyz Gurbanguly Berdimuhamedow öz halkyna peşgeş beren «Garaşsyzlyk – bagtymyz» atly ajaýyp eserinde şeýle ýazýar: «Garaşsyzlygy gazanmak bilen döwletimiziň önünde örän çylşyrymly wezipeleri çözmek meselesi keserip durdy: syýasy-jemgyýetçilik gurluş üýtgeýär, ykdysady özgertmeler amala aşyrylmaly, ruhy özgerişler bolup geçmeli... Bular örän köp zähmeti we berk oýlanyşyklylygy talap edýän wezipelerdir» [1, 42 s.]. Döwletiň, halkyň ykbaly bilen baglanyşykly şol wezipeler Gahryman Arkadagymyzyň öňdengörüjilikli syýasaty, oýlanyşykly işlenilip düzülen, milli tejribä we halkara ülnülerine esaslanýan beýik özgertmeleriniň netijesinde üstünlikli çözüldi. Alym Arkadagymyzyň özgertmeler taglymaty halkymyz we dünýä jemgyýetçiligi tarapyndan ykrar edildi hem-de goldanyldy. Täze taryhy döwürde Garaşsyz, hemişelik Bitarap ýurdumyz dünýäniň ösen döwletleriniň hatarynda tanalýar. Bu gün berkarar döwletimiz ösüşleriň täze sepgitlerine gadam basýar, halkymyz bagtyýar döwürde ýaşaýar. Türkmen halkynyň dünýädäki at-abraýy barha artýar, Watanymyz gülläp ösýär. Durmuş-ykdysady, medeni-ynsanperwer ugurlarda amala aşyrylan we dowam etdirilýän özgertmeler biziň her birimizde buýsanç duýgusyny döredýär. Şeýle bagtyýar döwre yetiren Gahryman Arkadagymyza halkymyzyň hoşallygynyň çägi ýok. «Halkyň Arkadagly zamanasy» diýen mukaddes düşüňjäniň watandaşlarymyzyň kalbynda baky ýer almagy ýöne ýere däl. Ýurdumyzda amala aşyrylýan ajaýyp başlangyçlar, Milli Liderimiziň

halkyň öňündäki bitiren hyzmaty hormatly Prezidentimiz tarapyndan örän adalatly bel-lenilýär: «Döwrümüzniň her bir günü göwün galkyndyryjy wakalara baý. Her täze gün öňki günün dowamaty, şonuň bilen birlikde, öňkülerden has ajaýyplygy bilen tapawutlanýar. Çünki amal edilýän işler, ýetilýän sepgitler, gazanylan üstünlikler bilen bu gadymy topra-gyň üstünde jahana ýaň saljak taryh ýazylyar. Döwrün üstünliklerine buýsanyp, seriňi ajaýyp pikirler bilen durlaýan çagyň, öten akyldarlaryň «Her bir ýagşy amal aýratyn bir eserdir. Eseri okap, ony ýazanyň kimdigini kesgitlep bolýar» diýen sözleri aňynda öwrüm edip dur. Türkmen halkynyň ykbaly galkynan bu zamanasy Gahryman Arkadagymyzyň iň beýik eseridir» [2, 21 s.].

Täze taryhy döwürde türkmen halkynyň Milli Lideri Gahryman Arkadagymyz tara-pyndan esaslandyrylan, yzygiderli ösdürilýän hoşniýetlilik, ynsanperwerlik ýörelgelerine daýanyan içeri we daşary syýasaty Türkmenistanyň Prezidenti hormatly Arkadagly Gahryman Serdarymyz tarapyndan mynasyp dowam etdirilýär. Bu gün hormatly Prezidentimiz tarapyndan öňe sürülýän we ýurduň gülläp ösüşine, halkyň ýaşaýyş de-rejesiniň ýokarlanmagyna gönükdirilen başlangyçlar, maksatnamalar özüniň netijesini berýär. Berkarar döwletiň täze eýýamynyň Galkynyşy döwründe ata Watanymyzyň dürli künjeklerinde gurlup ulanylmaga berilýän önümçilik desgalary, jemgyýetçilik-edara ediş binalary, saglyk we medeni dynç alyş merkezleri, ýaşaýyş toplumlary, bilim ojaklary «Türk-menistanyň Prezidentiniň ýurdumyzy 2022-2028-nji ýyllarda durmuş-ykdysady taýdan ösdürmegiň Maksatnamasynyň» üstünlikli durmuşa geçirilýändiginiň subutnamasydyr. Bu tagallalar milli bilim ulgamynda-da öz beýanyny tapýar. Bilimler we talyp ýaşlar günü mynasybetli Türkmenistanyň Goranmak ministriliginiň Berdimuhamet Annaýew adyn-daky Ýöriteleşdirilen harby mekdebiniň döwrebap täze binalar toplumynyň hormatly Prezidentimiziň ak pata bermeginde dabaraly ýagdaýda açylmagy, welaýatlarymyzda, oba-şäherlerimizde ençeme täze bilim edaralarynyň 2024-2025-nji okuw ýylynyň başyn-da ulanylmaga berilmegi munuň aýdyň mysalydyr.

Garaşsyzlygyň geçen 33 ýylynda ýurdumyzyň syýasy-jemgyýetçilik gurluşyny, yk-dysadyýetini berkitmekde, ilatyň ýaşaýyş-durmuş şertlerini ýokary derejä galdyrmakda, medeni-ynsanperwer ugurlary ösdürmekde şöhratly ýol geçildi. Muňa bilim ulgamyň mysalynda hem anyk göz ýetirmek bolýar. Bu döwürlerde ýaşlara berilýän bilimiň hili dünýä ölçeğine laýyk getirilip, ýokary derejä çykarylady, milli ykdysadyýetimiziň beýleki pudaklary bilen bir hatarda, milli bilim ulgamy döwlet syýasatynyň ileri tutulýan ugurlarynyň biri hökmünde yzygiderli ösdürilýär, kämilleşdirilýär. Okuw-usulyýet işlerine sanly bilim, okatmagyň öňdebaryjy tejribeleri, döwrebap usullary, innowasion tehnolo-giýalary ornaşdyrylýar, bilim edaralarynyň maddy-enjamlaýyn binýady, hukuk esas-lary berkidilýär. Türkmenistanyň Prezidentiniň Karary bilen «Türkmenistanda umumy-bilim maksatnamalary boýunça okatmagyň usulyýetini kämilleşdirmegiň 2028-nji ýyla çenli Konsepsiýasynyň» kabul edilmegi bilim ulgamynda Gahryman Arkadagymyz tarapyndan başy başlanan özgertmeleriň Arkadagly Gahryman Serdarymyz tarapyn-

dan üznüksiz dowam etdirilýändigini alamatlandyrýar. Hormatly Prezidentimiz Serdar Berdimuhamedowyň «Pähim-paýhas ummany Magtymguly Pyragy» ýylynda uly joşgun bilen bellenilip geçilen Bilimler we talyp ýaşlar güni mynasybetli iberen Gutlagynda şeýle diýilýär: «Ösüşleriň we özgerişleriň, döretmegiň, gurmagyň nusgalyk ýoly bilen ynamly öňe barýan häzirki beýik döwrümüzde milli tejribelerimize eýerip, şeýle hem dünýäniň öňdebaryjy gazananlaryna daýanyp, ýurdumyzyň milli bilim ulgamyny özgertmek ugrundaky döwlet maksatnamalarymyzy üstünlikli durmuşa geçirýäris» [3, 1 s.].

Mälim bolşy ýaly, Gahryman Arkadagymyz döwlet Baştutany wezipesine geçen ilkinji günlerinden ýaşlarymyzyň dil öwrenmeklerini möhüm wezipeleriň hatarynda goýdy. Ýurdumyzyň bilim ulgamynda durmuşa geçirilýän giň möçberli özgertmeleriň hatarynda ýaş nesliň ene dili bilen bir hatarda daşary ýurt dillerini kämil derejede öwrenmeklerini gazanmak meselesine aýratyn üns bermegi talap etdi. «Bilim hakynda» Türkmenistanyň Kanunynyň I babynyň 5-nji maddasynda ýurdumyzyň bilim ojalarynda daşary ýurt dillerini okatmak bilen baglanyşykly şeýle diýilýär: «Daşary ýurt dilleriniň öwrenilmegi umumybilim we hünär bilimleriniň maksatnamalaryna hökmany dersler hökmünde girizilýär». Hukuk taýdan kesgitlenen bu talap «Türkmenistanda daşary ýurt dillerini okatmagy kämilleşdirmegiň Konsepsíýasy» bilen utgaşyp gidýär. Häzirki wagtda mekdebe çenli çagalar edaralaryndan başlap, ýokary okuw mekdeplerine çenli bilimiň ähli basgançaklarynda daşary ýurt dilleriniň okadylmagy giň gerimde ýaýbaňlandyrylýar, daşary ýurt dillerini okatmak boýunça ýöriteleşdirilen orta mekdepleriň sany barha artdyrylýar. Şunuň bilen baglanyşykly, Döwletmämmet Azady adyndaky Türkmen milli dünýä dilleri institutynda okatmagyň innowasion usullary we tehnologiýalary okuw işlerine giňden ornaşdyrylýar. Daşary ýurt dilleriniň okadylyşynyň usuly esaslaryny we usulyýet üpjünçiligini halkara tejribesine laýyklykda kämilleşdirmek maksady bilen halypa mugallymlar, hünärmenler tarapyndan okuw-usulyýet maslahatlary yzygiderli geçirilýär. Halkara ylmy-amaly maslahatlaryň, zehin olimpiadalarynyň, seminar sapaklarynyň geçirilmegi daşary ýurt dillerini talabalaýyk öwretmek boýunça tejribeleriň artmagyna getirýär. Bu babatda şu ýylyň aprel aýynda institutymyz tarapyndan ýurdumyzyň we dünýäniň dürli ýokary okuw mekdepleriniň talyplarynyň arasynda geçirilen iňlis dili boýunça III halkara internet olimpiadasy uly ähmiýete eýe boldy.

Bu ýyl türkmen halky üçin goşa sene, goşa baýram. Garaşsyzlygymyzyň 33 ýyllygy ýene-de bir şanly sene, il-gününiň azat-erkinligini arzuwlan, berkarar bir döwlet islän akyldar şahyr Magtymguly Pyragynyň doglan gününiň 300 ýyllygy bilen utgaşyp gidýär. Her bir toýa sowgatly barmak türkmen halkynyň gadymdan gelýän asylyly däpleriniň biridir. Magtymguly Pyragynyň pederi Döwletmämmet Azadynyň adyny göterýän Türkmen milli dünýä dilleri institutynyň professor-mugallymlary we talyplary hem akyldar şahyryň halkara derejesinde bellenilýän ýubileý toýuny zähmet üstünlikleri we döredijilik gözlegleri bilen dabaralandyrmaga özleriniň mynasyp goşandyny goşýarlar. Institutda «Magtymguly» portaly döredilip, onda akyldar şahyryň edebi döredijiligi, ýurdumyzda we

daşary ýurtlarda neşir edilen eserleri barada bu ýerde öwrenilýän hünär dillerinde degişli maglumatlar, talyplardyr mugallymlaryň Magtymguly Pyragy hakyndaky ylmy makalalary, terjimeleri ýerleşdirilýär. «Pähim-paýhas ummany Magtymguly Pyragy», «Magtymguly, sözlär tili türkmeniň» ýaly döredijilik bäsleşikleri, nusgalyk sapaklar okuw-usulyýet işleri bilen yzygiderli utgaşdyrylýar. Şonuň ýaly-da Magtymguly Pyragy hakdaky halky kyssalary öz içine alýan «Akyl hazynasy» atly kitap türkmen, iňlis we rus dillerinde neşir edildi. Mundan başga-da şanly senä bagyşlanyp institutda «Magtymgulynyň elegiýalary» atly monografiýa, «Magtymguly – Gündogaryň beýik akyldary», «Magtymguly, sözle bu şirin dilde» atly makalalar ýygyndysy çap edildi. Mahlasy, «Pähim-paýhas ummany Magtymguly Pyragy» ýyly her birimizi döredijilik üstünliklerine ruhlandyrýar.

Täze taryhy döwürde türkmen halky mukaddes Garaşsyzlygymyzyň, «Döwlet adam üçindir!», «Watan diňe halky bilen Watandyr! Döwlet diňe halky bilen döwletdir!» diýen baş ýörelgeleriň ruhy bilen ýaşaýar, işleýär, gurýar, döredýär. Häzirki ösen jemgyýetimizde türkmen halkynyň Milli Lideriniň nusgalyk ýoly barha rowaçlanýar, dowamat dowam bolýar. Hormatly Prezidentimiz «Ýaşlar – Watanyň daýanjy» atly gymmatly kitabynda Berkarar döwletiň täze eýýamynyň Galkynyşy döwründe öňde goýlan maksatlar hakyn-da şeýle diýýär: «Garaşsyz Watanymyzyň abadançylygyny we durmuş-ykdysady ösüşini üpjün etmek, halkymyzyň ýaşaýyş derejesini mundan beýläk-de ýokarlandyrmak, dünýäde parahatçylygy hem-de ynanyşmagy berkitmek wezipelerini öňde goýduk. Bu belent maksada ýetmekde ýurdumyzyň ýaş nesillerine aýratyn bil baglaýarys» [2, 329-330 s.]. Goý, Gahryman Arkadagymyzyň we Arkadagly Gahryman Serdarymyzyň parahatçylyk, abadançylyk, hoşniýetli goňsuçylyk we giň halkara hyzmatdaşlyk ýörelgelerine esasanlanýan başlangyçlary, Watanymyzyň gülläp ösmegine, ykdysady kuwwatynyň berkemegine, halkymyzyň hal-ýagdaýyny has-da ýokarlandyrmaga gönükdirilen maksatnamalary üstünliklere, rowaçlyklara beslensin!

Edebiýat

1. Gurbanguly Berdimuhamedow. Garaşsyzlyk – bagtymyz. – Aşgabat: TDNG, 2021.
2. Serdar Berdimuhamedow. Ýaşlar – Watanyň daýanjy. – Aşgabat: TDNG, 2023.
3. Garaşsyz, hemişelik Bitarap Türkmenistanyň mekdep okuwçylaryna, talyp ýaşlaryna, mugallymlaryna we bilim işgärlerine (hormatly Prezidentimiz Serdar Berdimuhamedowyň Bilimler we talyp ýaşlar günü mynasybetli Gutlagy). // «Türkmenistan» gazetini, 2024-nji ýylyň 31-nji awgusty.

GARAŞSYZ TÜRKMENISTANYŇ DÖWLET SYÝASATYND A MILLI MIRAS MESELES I

THE ISSUE OF NATIONAL HERITAGE IN THE STATE POLICY OF INDEPENDENT TURKMENISTAN

ВОПРОСЫ КУЛЬТУРНОГО НАСЛЕДИЯ В ГОСУДАРСТВЕННОЙ ПОЛИТИКЕ НЕЗАВИСИМОГО ТУРКМЕНИСТАНА

TM

Täzegül Ymamgulyýewa, taryh ylmlarynyň kandidaty, Döwletmämmet Azady adyndaky Türkmen milli dünýä dilleri institutynyň Jemgyýeti öwreniş ylmlary kafedrasynyň dosenti

Maýa Mülkamanowa, Döwletmämmet Azady adyndaky Türkmen milli dünýä dilleri institutynyň Jemgyýeti öwreniş ylmlary kafedrasynyň uly mugallymy

ENG

Tazegul Ymamgulyyeva, Candidate of History, Associate Professor of Department of Social Sciences of Dovletmamet Azadi Turkmen National Institute of World Languages

Maya Mulkamanova, senior teacher of Department of Social Sciences of Dovletmamet Azadi Turkmen National Institute of World Languages

RU

Тазегуль Имамкулиева, кандидат исторических наук, доцент кафедры общественных наук Туркменского национального института мировых языков имени Довлетмаммеда Азади
Мая Мулькаманова, старший преподаватель кафедры общественных наук Туркменского национального института мировых языков имени Довлетмаммеда Азади

Annotasiýa

Makalada ýurdumyzda milli medeniýetiň ösüşi, maddy we ruhy medeni mirasy gorap saklamak, medeni gymmatlyklary dünýä ýaýmak, ýaş nesilleri ata-babalarymyzdan miras galan baýlyklarymyzy gorap saklamak, olara aýawly çemeleşmek ruhunda terbiýelemek bilen baglanyşykly möhüm meseleler barada pikir ýöredilýär.

Annotation

This article deals with the important issues related to national cultural development of our country, protection of material and spiritual cultural heritage, popularization of cultural values in the world, upbringing of the young generation in the spirit of protection of our values inherited from our ancestors and saving them.

Аннотация

В статье рассматриваются вопросы развития отечественной сферы культуры, охраны материального и духовного наследия, популяризации в мире национальных культурных ценностей, воспитания молодого поколения в духе приверженности заветам предков.

Açar sözleri: medeni miras, milli-medeni özboluşlylyk, gymmatlyklaryň sazlaşygy.

Türkmen halkynyň gözbaşyny müňýyllyklardan alyp gaýdýan özboluşly durmuş medeniýeti, ruhy we ahlak gymmatlyklary bar. Berkarar döwletiň täze eýýamynyň Galkynyşy döwründe medeni mirasymyzy ylmy esasyda öwrenmäge uly üns berilýär.

Medeni miras geçmişde döredilen medeni gymmatlyk bolup, halkyň özboluşly milli-medeni aýratynlygyny gorap saklamak we ösdürmek üçin ähmiýetli sosial-taryhy, estetik, arheologik, binagärlik, ahlak gymmatlyklarydyr.

Türkmenistanyň ruhy we maddy medeniýeti, täsin tebigaty türkmen halkynyň bahasyna ýetip bolmajak baýlygydyr. Gadymy halkymyzyň ahlak ýörelgeleri, dili, döp-desurlary, halk döredijiligi, halk senetçiligi, edebiýaty türkmen halkynyň iň baý ruhy mirasydyr.

Jeytun, Änew, Garadepe, Namazgadepe, Altyndepe ýaly ýadygärlikler, Pessejikdepedäki gaýa suratlary binagärlik we şekillendiriş sungatynyň gadymy nusgalarydyr. Ägirt uly Goňurdepe şäheri, Abiwerd, Saragt, şeýle-de Amyderýanyň kenaryndaky, Köpetdagyň eteklerindäki, Uzboý, Sarygamyş boýlaryndaky binagärlik toplumlary Türkmenistanyň görnükli medeni mirasynyň sanawyny düzýär. Häzirki wagtda ýurduň 1500-e golaý taryhy we medeni desgasy hasaba alnyp, bu baý medeni mirasy ylmy esasyda öwrenmek, gorap saklamak wajyp meseleleriň biridir.

Häzirki döwürde türkmen halkynyň taryhyny, milli mirasyny, döp-desurlaryny, edebiýatyny, sungatyny, medeniýetini, söz ussatlarynyň döredijiligini ylmy taýdan öwrenmäge, dünýä ýaýmaga giň mümkinçilikler döredilýär. Şeýle çemeleşme türkmen halkynyň Milli Lideri Gahryman Arkadagymyzyň: «... Medeniýet ulgamynda alnyp barylýan syýasat Watanymyzyň gülläp ösmegine örän uly goşant goşýan iň esasy ugurlaryň biridir» [2, 252 s.] diýen parasatly sözlerinden ugur alýar.

Soňky ýyllarda türkmen halkynyň Milli Lideri Gahryman Arkadagymyzyň, Türkmenistanyň Prezidenti Arkadagly Gahryman Serdarymyzyň ýolbaşçylygynda milli mirasymyzy dikeltmek, toplamak, gorap saklamak we olary ylmy esasyda öwrenip, halka ýetirmek bilen baglanyşykly uly işler amala aşyrylýar. Türkmenistanyň taryhy we medeni ýadygärliklerini goramak bilen baglanyşykly işleriň Türkmenistanyň Konstitusiyasynda öz beýanyny tapmagy, şeýle hem «Medeniýet hakynda», «Türkmenistanyň arhiwleri we arhiw işi hakynda», «Muzeýler we muzeý işi hakynda», «Şähergurluşyk işi hakynda», «Medeni gymmatlyklary bikanun getirmegi, äkitmegi we eýeçilik hukugyny bermegi duýdurмага we gadagan etmäge gönükdirilen çäreler hakyndaky Konwensiýany tassyklamak hakynda» kanunlaryň bolmagy munuň aýdyň mysalydyr [4, 420 s.].

2015-nji ýylda kabul edilen «Milli maddy däl medeni mirasy gorap saklamak hakynda» Türkmenistanyň Kanuny, bir tarapdan, milli taryhy-medeni mirasy gorap saklamak üçin döwletiň jogapkärçiligini kesgitleýän Türkmenistanyň Konstitusiyasynyň düzgünlerine, beýleki tarapdan, halklaryň arasyndaky ýakynlaşmagy, özara düşünişmegi ös-

dürmegiň subutnamasy hökmünde dünýäde maddy däl medeni mirasyň barha artýan ähmiýetine jogap hökmünde 2003-nji ýylda Birleşen Milletler Guramasynyň Bilim, ylym we medeniýet boýunça guramasynyň (ÝUNESKO) Baş konferensiýasy tarapyndan kabul edilen «Maddy däl medeni mirasy goramak baradaky» Konwensiýanyň düzgünlerine esaslanýar.

2022-nji ýylyň aprelinde Türkmenistanyň Prezidenti Serdar Berdimuhamedow tarapyndan tassyklanan «Milli taryhy-medeni mirasyň obýektlerini aýap saklamagyň, goramagyň, öwrenmegiň hem-de olara syýahatçylary çekmegiň 2022-2028-nji ýyllar üçin Döwlet maksatnamasynda» häzirki döwürde döwlet syýasatynyň strategiýasy we anyk maksatlary kesgitlendi, şeýle hem ol türkmen halkynyň gadymy taryhyny, baý medeni mirasyny, milli gymmatlyklaryny ylmy esasyda öwrenip, dünýä ýaýmaga itergi berdi.

Şeýle-de milli mirasy öwrenmekde, goramakda we ýaýratmakda Türkmenistan bilen ÝUNESKO, Bütindünýä miras gaznasy, Bütindünýä ýadygärlikler gaznasy (WMF) ýaly halkara guramalarynyň arasynda işjeň hyzmatdaşlyk ýola goýuldy.

Türkmenistanyň 1993-nji ýylda ÝUNESKO halkara guramasyna goşulmagy möhüm ähmiýete eýe boldy. Bu Türkmenistana halkara we döwletara hyzmatdaşlykda ygtybarly, ynamly hyzmatdaş hökmünde dünýä jemgyýetçiligine doly goşulmaga mümkinçilik berdi.

Türkmenistan we ÝUNESKO özara hyzmatdaşlygyň kanuny esaslaryny hemişe berkidýär. Ýurdumyz ÝUNESKO-nyň 12 konwensiýasyna goşuldy. 2015-nji ýylyň 16-njy iýulynda Türkmenistan – ÝUNESKO-nyň arasynda Ynam gaznasyny döretmek baradaky Çarçuwaly ylalaşyk we Türkmenistanyň Hökümetiniň we ÝUNESKO-nyň arasynda hyzmatdaşlyk hakynda 2021-2023-nji ýyllar üçin Ähtnama gol çekilmegi [5, 3 s.] ikitaraplaýyn gatnaşyklaryň ugurlaryny kesgitleýän esasy kadalaşdyryjy resminamalardyr. Taraplaryň arasyndaky hyzmatdaşlyk 2021-2023-nji ýyllar üçin bilelikdäki hereket meýilnamasynyň durmuşa geçirilmeginiň çäginde hem amala aşyrylýar. Şeýle hem Türkmenistan 2023-2027-nji ýyllar üçin ÝUNESKO-nyň Bedenterbiýe we sport baradaky hökümetara komitetiniň agzalygyna saýlandy.

ÝUNESKO-nyň Bütindünýä mirasy maksatnamasyny durmuşa geçirmek boýunça alnyp barylýan işler ýurtda medeni, taryhy ýa-da daşky gurşaw ähmiýetli ýadygärlikleri gorap saklamaga we wagyz etmäge gönükdirilendir.

1993-nji ýylda Türkmenistan ÝUNESKO-nyň «Bütindünýä medeni we tebigy mirasy goramak baradaky» Konwensiýasyna goşuldy. Bu milli medeni ýadygärlikleri gorap saklamak we dikeltmek meselelerini öwrenmek işine halkara hünärmenlerini çekmäge mümkinçilik döretdi.

Türkmen halkynyň milli gymmatlyklarynyň ÝUNESKO-nyň Adamzadyň maddy däl medeni mirasynyň sanawyna girizilmegi medeni mirasyň halkara derejesiniň ýokarlanmagyna getirýär we olary gorap saklamak tutuş halkara jemgyýetçiliginiň jogapkärçiligine öwrülýär.

Häzirki wagtda ÝUNESKO-nyň Bütindünýä mirasynyň sanawyna Türkmenistanyň 20-ä golaý desgasy girizildi. Olaryň üçüsi: gadymy Merw (1999ý.), Köneürgenç (2005ý.) we gadymy Nusaý taryhy medeni ýadygärlikleri (2007ý.) taryhy ölçeglere laýyklykda girizildi.

Türkmenistanyň 2011-nji ýylda ÝUNESKO-nyň «Maddy däl medeni mirasy goramak baradaky» Konwensiýasyna goşulmagy ikinji möhüm ädim boldy. «Görogly» dessançylyk sungatynyň (2015ý.), «Küştdepdi» aýdym we tans dessurynyň (2017ý.), türkmen milli halyçylyk sungatynyň (2019ý.), dutar ýasamak senetçiligi, dutarda saz çalmak we bagşyçylyk sungatynyň (2021ý.), türkmen keşdeçilik sungatynyň (2022ý.), ýüpekçilik we dokmaçylykda ýüpek önümçiliginiň däpleriniň (2023ý.), molla Ependiniň şorta sözlerini gürrüň berijilik däbiniň (2023ý.) ÝUNESKO-nyň Adamzadyň maddy däl medeni mirasynyň sanawyna girizilmegi bu ugurdaky işjeň hyzmatdaşlygyň netijesi boldy.

2023-nji ýylda Bütindünýä mirasynyň sanawyna «Beýik Ýüpek ýoly: Zerewşan – Garagum geçelgesi», şol sanda özara baglanyşykly söwda ýollarynyň, medeniýetleriň, döp-dessurlaryň, ylmyň, sungatyň, dilleriň we ählumumy gymmatlyklaryň alyş-çalşygynyň taryhy ulgamy bolup hyzmat eden gadymy ýoluň bu böleginde ýerleşýän medeni ýadygärlikler, şeýle hem Türkmenistanyň çägendäki ýedi sany taryhy ýadygärlik girizildi.

Şeýle-de Bütindünýä mirasynyň sanawyna «Aram guşaklyk Turan çölleri» diýlip atlandyrylýan Türkmenistanyň, Gazagystanyň we Özbegistanyň çöl ekoulgamlary, Türkmenistanyň 3 sany döwlet goraghanasy: «Bereketli Garagum», «Gaplaňgyr» döwlet goraghanalarynyň, «Repetek» döwlet biosfera goraghanasynyň we onuň «Ýerajy» çäkli goraghanasynyň çöl ekoulgamlarynyň çäkleri girizildi.

2023-nji ýylyň oktýabr aýynda Aşgabat şäheri «Dizaýn» ugry boýunça ÝUNESKO-nyň döredijilik şäherleri toruna girdi.

2023-nji ýylyň maý aýynda Magtymguly Pyragynyň golýazmalar toplumy gymmatly miras hökmünde ÝUNESKO-nyň «Dünýäniň hakydasy» maksatnamasynyň halkara sanawyna girizildi. ÝUNESKO beýik akyldaryň döredijiligini diňe bir türkmen halkynyň däl, eýsem, tutuş türki dilde gepleýän halklaryň ýazuw mirasynyň seýrek mysaly hökmünde ykrar etdi. 2024-2025-nji ýyllarda Magtymguly Pyragynyň 300 ýyllygynyň ÝUNESKO bilen bilelikde bellenmegi buýsandyryjy wakadyr. Türki medeniýetiň halkara guramasy (TÜRKSÖÝ) tarapyndan 2024-nji ýylyň «Türki dünýäsiniň beýik şahyry we akyldary Magtymguly Pyragy ýyly» diýlip yglan edilmegi hem beýik türkmen şahyrynyň döredijiliginiň halkara derejesinde ykrar edilmeginiň ýene-de bir aýdyň subutnamasydyr.

Ýaşlaryň öz ýurdunyň medeni gymmatlyklary, döp-dessurlary we milli ýol-ýörelgeleri baradaky bilimlerini hemmetaraplaýyn kämilleşdirmek, ösdürmek maksady bilen ýokary okuw mekdeplerinde ÝUNESKO kafedralarynyň ikisiniň we klublarynyň başisiniň döredilmegi uly ähmiýete eýedir. Ýurdumyzyň 6 sany orta okuw mekdebiniň «ÝUNESKO-nyň Assosirlenen mekdepleri» toruna girizilmegi hem bilim işgärleri üçin buýsandyryjy ýagdaýdyr.

Şeýlelikde, biziň ýurdumyzda içerki medeni gurşawy ösdürmek, maddy we ruhy mirasy goramak, dünýäde milli medeni mirasy wagyz etmek, ýaş nesli ata-babalarymyzyň wesýetlerine wepalylyk ruhunda terbiýelemek meselesi döwlet syýasatynyň ileri tutulýan ugurlarynyň biridir. Umumadamzat we milli gymmatlyklaryň utgaşmagy türkmen halkynyň baý medeni mirasyny gorap saklamak, ösdürmek, şol bir wagtyň özünde jemgyýeti mundan beýläk-de jebisleşdirmek, ahlak esaslaryny berkitmek, ruhy taýdan baýlaşdyrmak üçin ygtybarly esas bolup hyzmat edýär.

Edebiýat

1. Türkmenistanyň Konstitusiyasy. – Aşgabat: TDNG, 2023.
2. Gurbanguly Berdimuhamedow. Türkmen medeniýeti. – Aşgabat: TDNG, 2015.
3. Гурбангулы Бердымухамедов. К новым высотам прогресса. Избранные произведения. Том IX. – Ашхабад: ТГИС, 2016.
4. Гурбангулы Бердымухамедов. Туркменистан в эпоху могущества и счастья. – Ашхабад: ТГИС, 2017.
5. Газета «Нейтральный Туркменистан», 1 февраля 2022 г.

ORTA ASYR GÜNDOGAR EDEBIÝATYNYŇ MAGTYMGULYNYŇ DÖREDIJILIGINE TÄSIRI

INFLUENCE OF MEDIEVAL ORIENTAL LITERATURE ON CREATIVITY OF MAGTYMGULY

ВЛИЯНИЕ СРЕДНЕВЕКОВОЙ ЛИТЕРАТУРЫ ВОСТОКА НА ТВОРЧЕСТВО МАХТУМКУЛИ

TM

*Dawut Orazsähedow,
filologiýa ylymlarynyň
kandidaty, Türkmenistanyň
Ylymlar akademiýasynyň
Magtymguly adyndaky Dil,
edebiýat we milli golýazmalar
institutynyň direktory*

ENG

*Davut Orazsahedov,
Candidate of Philology, Director
of Magtymguly Institute of
Language, Literature and
National Manuscripts of
the Academy of Sciences of
Turkmenistan*

RU

*Давуд Оразсахатов,
кандидат филологических
наук, директор Института
языка, литературы и
национальных рукописей
имени Махтумкули Академии
наук Туркменистана*

Annotasiýa

Makalada orta asyr Gündogar edebiýatynyň görnükli söz ussatlarynyň ömrüniň we döredijiliginiň Magtymguly Pyraga düýpli täsir edendigi, şahyryň nusgawy edebiýatda düýpli işlenen dünýewi, ylahy pikirleriniň milli çeper gymmatlyga öwrülendigi barada pikir ýöredilýär we Jeleleddin Rumi, Hajy Bekdaş, Hüseyin Kāşifi ýaly akyldarlaryň Magtymguly Pyragynyň döredijiligine eden täsiri ylmy taýdan seljerilýär.

Annotation

The article describes how the life and creativity of the prominent masters of word of medieval oriental literature had a great influence on Magtymguly Pyragy, how the poet turned worldly and religious ideas thoroughly described in classical literature into the national artistic value and analyzes from the scientific point of view how such wise people as Jeleleddin Rumi, Hajy Bekdash, Huseyin Kashifi influenced on the creativity of Magtymguly Pyragy.

Аннотация

В статье описываются жизнь и творчество выдающихся мастеров слова средневековой литературы Востока, оказавшим существенное влияние на творчество Махтумкули Фраги, а также светские, религиозные идеи, основательно проработанные в классической литературе и благодаря поэту ставшие национальной ценностью. Также внимание уделяется исследованию влияния таких мыслителей, как Джелаладдин Руми, Хаджи Бекташ, Хусейн Кашифи на творчество Махтумкули Фраги.

Açar sözleri: Magtymguly Pyragy, Gündogar pelsepesi, dünýewi, ylahy öwütler, Jeleladdin Rumi, Hajy Bekdaş, Kesaýy Merwezi, elipnamalar.

Gündogaryň meşhur akyldary we türkmen halkynyň beýik şahyry Magtymguly Pyragynyň goşgulary mazmun taýdan baý hem dürli ugurlydyr. Beýik söz ussady Magtymguly Pyragy milli şahyr bolmak bilen, halky we okyjylary dünýewi, ylahy pikirler, olar baradaky meşhur kyssalar arkaly terbiýeleýär. Gündogar medeniýetiniň, ylmyň ösen döwrüne deňişli şahyrlaryň, alym-ulamalaryň we asylzada pirleriň döredijiliginden hem-de olaryň durmuş tejribelerinden peýdalanylýar. Pyragynyň özi hem birnäçe goşgularynda özünden öňki alymlardyr söz ussatlarynyň kitaplaryna ýüzlenendigini nygtaýar.

Adamlara ylahy öwütler arkaly çeper goşgy setirleri bilen görelde bolan alym we akyldar şahyrlar köp bolupdyr. Ýöne olaryň arasynda Gaznaly türkmen soltanlarynyň hemaýaty bilen gymmatly setirleri miras galdyran we gadymy Merw topragynda ýaşan Abulhasan Mejdeddin Kesaýy Merwezi bu ugurda ilkinjileriň hatarynda tanalýar. Magtymguly Pyragynyň ylahy mazmunly goşgularynda Abulhasan Mejdeddin Kesaýy Merweziniň döredijiliginiň yzlary mese-mälim duýulýar. Kesaýy Merwezi, takmynan, 953-1020-nji ýyllar aralygynda ýaşap geçipdir. Ol ömrüniň köp bölegini Merwde Samanylar döwründe geçiren bolsa-da, Gaznaly döwletiniň eýýamyny hem gören we bu döwletiň şalaryny wasp eden şahyrdyr. Merwli şahyr Kesaýy ylahy mazmunly we edep-ahlak temasyndaky öwüt-ündewli kasydalary düzen ilkinji şahyr hasaplanýar. Belli şahyr Nasyr Hysrow Merwezi Kubadyýany onuň ýoluna eýerip, şeýle mazmunly kasydalary düzendigini öz goşgularynda belläp geçýär. Pars dilinde goşgy ýazan şahyrlar barada maglumat berýän ilkinji tezkiräniň ýazary Muhammet Awfy «Lubabul-elbabda» Kesaýy Merweziniň şygry düzmekdäki üstünligi barada şeýle diýýär: «Kesaýy Merweziniň goşgularynyň köpüsi takwalyk, öwüt-ündew we pygamberimiziň maşgalasynyň – nesliniň artykmaçlyklary baradadyr. Ol täsin wasplary we ajaýyp meňzetmeleri ulanan wagty, sözleriň hakyny we beýan şertlerini doly berjaý edipdir» [5, 270 s.].

Kesaýy döredijiliginde ruhy hem-de ahlak meseleler bilen bir hatarda gözelligi dünýäsi ni hem ünsden düşürmändir. Ol käbir goşgularynda tebigatyň gözelligi we dünýäniň hoşlugy bilen bir hatarda öz köňlüniň hassalygyny hem aýdýar. Şeýle mazmundaky goşgular Magtymgulynyň döredijiliginde-de öz beýany tapýar:

Magtymguly, ne bar içmek, iýmekden,
Jan jesetden gider, et hem sümekden,
Göz görmekden galar, dil hem diýmekden,
Dilim teprenerkän, söýlemäýinmi? [3, 484 s.].

Magtymgulynyň täsirlenen edebi çeşmelerini anyklamak akyldar şahyryň öňe sürýän pikirlerine, sopusylyk we pelsepewi garaýyşlaryna doly düşünmekde möhüm ähmiýete eýedir. Bu ýagdaý, ilkinji nobatda, Magtymgulynyň döredijiliginiň özünden öň ýaşap ge-

çen Jelaledin Romy, Hajy Bekdaş Weli, Hüseyin Kâşifi ýaly edebiýat wekilleriniň edebi dâpleri bilen baglanyşygyny ýüze çykarsa, ikinjiden, olaryň döredijilik arabaglanyşygynyň kemala gelşini yzarlamakda möhüm orna eýe bolan eserleri hem bir ýere jemleýär. Has dogrusy, alymlar tarapyndan Magtymguly Pyragynyň Jelaledin Rumynyň halypalary Hekim Senaýynyň, Ferideddin Attaryň edebi mirasy bilen tanyş bolandygy hakyndaky pikir öňe sürülse hem haýsy eserler esasynda ýüze çykandygy babatynda anyk netijä gelinmedi. Şu nukdaýnazardan, Magtymguly Pyragy bilen orta asyrlarda ýaşan Jelaledin Rumynyň, Hüseyin Kâşifiň döredijilik baglanyşygy babatda hem alymlarymyz ýörite işleri alyp barýarlar.

Magtymguly Pyragynyň öz goşgularynda ruhy halypasy hökmünde hormatlaýan beýik söz ussatlarynyň biri hem XIII asyrdaky ýaşap geçen Jelaledin Rumudyr. Gahryman Arkadagymyzyň kitaplarynda Jelaledin Ruma türkmen akyldary, şahyry we pelsepeçisi hökmünde aýratyn orun berilýär. Alym Arkadagymyz «Döwlet guşy», «Paýhas çeşmesi», «Türkmen medeniýeti», «Ömrümiň manysy» atly kitaplarynda türkmen halkynyň beýik akyldary hökmünde Jelaledin Rumynyň çuň many-mazmunly ajaýyp eserleriniň halkyň ruhy dünýäsini baýlaşdyrmakda, ýaş nesli terbiýelemekde möhüm ähmiýete eýedigini nygtaýar. Magtymguly Pyragynyň:

Magtymguly, gezende,
Halap, Kaýsar düzünde,
Gözel ýaryň yzynda,
Ömrümüz zaýa döndi [3, 173 s.].

... Ýokarda Hindistany,
Arkada Türküstany,
Öwlüýäler ummany
Ol Rumystany görsem [3, 247 s.]

– diýen setirlerinde hem häzirki Türkiýe Respublikasynyň çäklerinde ýaşan türkmen ulamalary hakyndaky pikirlerini görmek bolýar.

Rumynyň meşhur «Mesnewisinde» «Hoşniýetli aýy bilen dostlaşan akmak hakyn-da hekaýat» bar. Öz gözbaşyny irki döwürlerden alyp gaýdýan bu hekaýat ynsan bilen haýwanyň dostlugy hakyndadyr. Adam elhenç howpdan halas edeninden soňra aýy onuň ýanyndan aýrylmandyr. Adam bolsa aýy bilen dostlaşmagyň ahyrynyň gowulyk bilen tamamlanmajakdygy barada berlen maslahatlara gulak gabartmandyr. Günleriň bir günü tokaýa odun ýygnamaga gidipdirler. Işläp ýadanyndan soň, adam uka gidýär. Aýy hem adamy siňek-çybyndan goramak bilen bolupdyr. Şonda bir siňek gelýär-de, adamyň ýüzüne gonýar. Aýynyň birnäçe gezek kowandygyna garamazdan, siňek ýene-de gelip, adamyň ýüzüne gonupdyr. Şonda aýynyň gahary gelip, siňegi öldürmegiň küyüne düşükdir.

Aýy halt-halt edip, her ýana çapdy,
Ahyram bir ýerden harsaň daş tapdy.

Aýy – barypýatan dikdüşdi, tentek,
Bite gahar edip, ýorgan otlar dek,

Ýatan bendäň kellesini nas etdi,
Yzyndanam mölterilip esetdi [2, 114 s.].

Rumy öňe sürýän pikirini hekaýatyň ahyrynda:

Eger samsyk bilen bolsaňyz ülpet,
Iner ahyrsoňy başyňdan külpet.

Daşyňda pyrlanyp, oda düşse-de,
Dostluk, wepa hakda kasam içse-de,

Hut salgyma goluň salgan ýalydyr,
Soňy puçdur – ýel gysymlan ýalydyr [2, 114 s.]

– diýen sözler arkaly beýan edýär. Magtymgulynyň «Daş döker» atly şygryndaky:

Bilgil, uzak gitmez aýy dostlugy,
Gahry gelse, depäň üzre daş döker [3, 411 s.]

– diýen setirleri hem ýokarky hekaýatdaky wakadan gözbaş alýar. Magtymguly hem bu ýerde şol rowaýata ýüzlenip, her kimiň özüne mynasyp ýaran tapmalydygyny ýaňzydýar. Bu babatda hem iki söz usadynyň many ýordumy birmeňzeşdir.

Şeýlelikde, ýokardaky maglumatlardan mälim bolşy ýaly, Magtymgulynyň täsirlenen çeşmelerini anyklamak akyldar şahyryň öňe sürýän pikirlerine, sopusylyk we pelsepewi garaýyşlaryna doly düşünmekde möhüm ähmiýete eýedir.

Pars dilli türkmen edebiýatyndaky şygrylaryň nusgawy edebiýata eden täsirini ýörgünli «elipnama» şygry görnüşiniň mysalynda hem görmek bolar.

Elipnama görnüşinde şygry ýazmak ýörelgesi diňe bir nusgawy edebiýatda däl, eýsem, orta asyr pars we türkmen-türki edebiýatynda hem örän ýörgünli bolupdyr. Bu babatda belli alym, filologiýa ylmlarynyň doktory Gurbangül Guzyçyýewa şeýle ýazýar: «Bu usulda şygry ýazan şahyrlaryň sany bir ýa iki däl. Elipnama usulynda Nesimi, Ahmet Burhaneddin, Fuzuly, Nowaýy, Babyr, Hataýy, Sopy Allaýar we başgalar ençeme şygrylar döredipdirler» [1, 227 s.]. Şahyrlar elipnama görnüşinde şygry ýazmak bilen, sözleri göçme manyda ulanyp, söz oýnadyp, şygryň çeperçiligini, täsirliligini artdyrypdyrlar.

Magtymgulynyň döredijiliginde elipnamalaryň «harp şygrylary» görnüşi täzeçe bir öwüşgine eýe bolupdyr. Şahyryň döredijiliginde ol orta asyrlardaky ýaly harplaryň üsti bilen bir zat – düşünje, at we ş.m. aňladyljak bolunman, her setir bir harpyň manysyna, aňladýan alamatydyr düşünjesine düşündiriş berilýän görnüşde beýan edilipdir. Şonuň üsti bilen hem öwüt-ündew etmek göz önünde tutulypdyr. Harplar arkaly berlen öwüt-ündewler okyja ýiti täsir edipdir, şol bir wagtyň özünde-de şygryň çeperçiligini has artdyrypdyr. Şygryň many bitewüligini saklamak üçin Magtymguly Pyragynyň elipnama baradaky şygryny tutuş getirmegi ýerlikli bildik.

«Elip» Alla ýoludyr, dogry durup gitmek gerek,
 «Bi» Hudanyň birligin berhak bilip bitmek gerek,
 «Ti» toba eýleýip, dünýäni terk etmek gerek,
 «Si» sähwen eýleseň, dönüp ýaka tutmak gerek,
 «Jim» jaýyzdyr hoja-gul gullugyn etmek gerek.

«Hi» hamdyn ýat edip, hökm ile kimni eýledi,
 «Hy» Huda men-men diýdi, iki jahany eýledi,
 «Dal» delalat diýibän, Mustapany eýledi,
 «Zal» zelillik, çekmesin diýp, basapany eýledi,
 «Ri» rehmet bahrydan yhlas umyt etmek gerek.

«Zi» zyýada nebsiňi dünýä üçin aldyrmagyn,
 «Sin» Suhanyňy ýat et, gaflata ýeldirmegin,
 «Şin» şeýtan ýoluna gül köňlüňi uýdurmagyn,
 «Sad» sabyr eýle, sogabyň ataşa ýandyrmagyn,
 «Zad» zabt birle sorasa, ne jogap etmek gerek.

«Taý» tama birle köňlün nebis ýoluna salmagyl,
 «Zaý» zulum eýläp o gün dowzahda galyp ýanmagyl,
 «Aýyn» älem düzdi kerwen, sen hem ondan galmagyl,
 «Gaýyn» gany maly-mülküm bakydyr diýp sanmagyl,
 «Fi» feragat wagt eken, nebsiňi ram etmek gerek.

«Kap» karabet isteseň, bu ýolda biliň baglagyl,
 «Käp» günähiň ýat edip hem tur säherler ýyglagyl,
 «Lam» lutpun kyl umyt, şeýtandan özüň saýlagyl,
 «Mim» myradyň isteýip, ejizligiň ýat eýlegil,
 «Nun» nury-rehmetinden çyn umyt etmek gerek.

«Waw» wasly rütbesin bir gizli bazar eýledi,
 «Hi» heläketlik bilen aşyklaryn zar eýledi,
 «Lä» llähe illalla diýp, özün äşgär eýledi,
 Berdi ýere mesgenet, asmany döwwar eýledi,
 Mert olanlar yşk ýolunda janyn unutmak gerek.

«Ýa» Ýaradan ýoluna nanyňy berseň az heniz,
 Ten berehne oturyp, donuňy berseň az heniz,
 Reňni surhun solduryp, ganyňy berseň az heniz,
 Çäk edip, Magtymguly, janyňy berseň az heniz,
 Ne üçin janany islän, janyn unutmak gerek [4, 272 s.].

Akyldar Pyragynyň «Duşsaň derdi-belaga» atly goşgusyny hem şu zeýilli goşgularyň hataryna goşmak mümkin.

Umuman, ähli döwrüň şahyrlarynda bolşy ýaly, dana Pyragy hem özünden öňki şahyrlaryň, şol sanda pars dilli edebiýaty döreden türkmen şahyrlarynyň eserlerinden hem many we söz babatda täsirlenipdir, olary täzeçe öwürşiginde kämilleşdiripdir diýmäge doly esas bar.

Edebiýat

1. Guzyçyýewa G. Mähri Hatyn. Monografiýa. – Aşgabat: «Ylym», 2017.
2. Jelaleddin Rumi. Meni kalbyňyzdan gözläň. – Aşgabat: «Miras», 2007.
3. Magtymguly. Eserler ýygındysy. I jilt. – Aşgabat: «Ylym», 2013.
4. Magtymguly. Eserler ýygındysy. II jilt. – Aşgabat: «Ylym», 2013.
5. نفیسی سعید. "الباب الالباب"، از روی چاپ ادوارد براون، تهران، چاپ اتحاد، ۱۳۳۳.

INVESTIGATING POLARITY AND SUBJECTIVITY IN CHARLES DARWIN'S AUTOBIOGRAPHY THROUGH COMPUTATIONAL METHODS

**KOMPÝUTER USULLARY ARKALY ÇARLZ DARWINIŇ
TERJIMEHALYNDAKY POLÝARLYGY WE
SUBÝEKTIVLIGI DERŇEMEK**

**ИССЛЕДОВАНИЕ ПОЛЯРНОСТИ И
СУБЪЕКТИВНОСТИ В АВТОБИОГРАФИИ ЧАРЛЬЗА
ДАРВИНА С ПОМОЩЬЮ КОМПЬЮТЕРНЫХ МЕТОДОВ**

TM

*Tatýana Karpenko,
filologiýa ylymlarynyň
kandidaty, Abylaý han adyndaky
Halkara gatnaşyklary we dünýä
dilleri gazak uniwersitetiniň
dosenti (Gazagystan
Respublikasy)*

*Taşkin Erkan, tehniki
ylymlar boýunça filosofiýanyň
doktory, Abylaý han adyndaky
Halkara gatnaşyklary we dünýä
dilleri gazak uniwersitetiniň
mugallymy (Gazagystan
Respublikasy)*

ENG

*Tatyana Karpenko,
Candidate of Philology,
Associate Professor of
Kazakh Ablai Khan
University of International
Relations and World
Languages (the Republic
of Kazakhstan)*

*Tashkin Erkan, PhD in
Technology, the teacher of
Kazakh Ablai Khan University
of International Relations and
World Languages (the Republic
of Kazakhstan)*

RU

*Татьяна Карпенко,
кандидат филологических
наук, доцент Казахского
университета международных
отношений и мировых
языков имени Абылай хана
(Республика Казахстан)*

*Ташкын Эрман, доктор
философии по техническим
наукам, преподаватель
Казахского университета
международных отношений
и мировых языков имени
Абылай хана (Республика
Казахстан)*

Annotasiýa

Makalada kompýuter usullaryny ulanyp, Çarlz Darwiniň terjimehalyndaky polýarlyk we subýektivlik arkaly sentimentiniň beýan edilişi derňelýär. Onda Darwiniň tekstlerinde sentimentiniň derňewi ulanylyp, terjimehalda delillere esaslanýan

Annotation

Sentiment expression through polarity and subjectivity in Charles Darwin's autobiography using computational methods is analyzed in this article. It investigates the transition in autobiography from the factual description

Аннотация

В данной статье исследуется выражение сентимента, который определяется полярностью и субъективностью в автобиографии Чарльза Дарвина с использованием компьютерных методов. В ней изучается переход в автобиографии от фактического

beýan edişden psihologik taýdan çuň beýan edişe geçiş öwrenilýär. Python we NLTK hem-de TextBlob ýaly kitaphanalar ulanylyp, derňewde Darwiniň emosional we subýektiv başdan geçirmeleriniň nähili beýan edilýändigini görkezilýär, edebi eserleriň şahsy we emosional taraplaryny derňemekde hasaplaýyş usullarynyň netijeliligi beýan edilýär.

by applying sentiment analysis to Darwin's texts. Utilizing Python and libraries such as NLTK and TextBlob, the study reveals how Darwin's emotional and subjective experiences are conveyed, the effectiveness of computational methods in analyzing personal and emotional aspects of literary works is demonstrated.

изложения к психологической глубине путем применения сентимент-анализа текстов Дарвина. Используя Python и библиотеки NLTK и TextBlob, исследование описывает передачу эмоциональных и субъективных переживаний Дарвина и подтверждает эффективность вычислительных методов анализа личностного и эмоционального аспектов литературных произведений.

Key words: computational linguistics, autobiographical text, sentiment-analysis, polarity, subjectivity.

Introduction. This article explores the emotional tone and subjective elements in Charles Darwin's autobiography using sentiment analysis, a computational technique for quantifying emotions in text.

Autobiography, as a literary genre, has evolved from factual recounting to introspective self-analysis, as noted by L.B.Karaeva: «By the end of the 19th century, the focus gradually shifted towards self-analysis» [Karaeva, 2007, p. 50]. Darwin's autobiography, written between 1876 and 1881, was intended as a private document and reflects the 19th-century English conventions, including a focus on scientific work, modesty, Victorian values, and a straightforward style.

While primarily a personal narrative, Darwin's text also holds anthropological value, shedding light on the intellectual and emotional context of his ideas. In literary studies, autobiographies are often viewed as anthropological discourse, where individuals construct their life paths through personal testimonies [Avanesov, Smirnov, Speshilova, 2021, p. 12]. Analyzing it through the lens of emotion and subjectivity provides a deeper understanding of Darwin's personal and intellectual journey.

Literature Review. Several resources cover polarity and subjectivity investigated with Python.

– «Natural Language Processing with Python» by S. Bird, E. Klein, and E. Loper, which provides an introduction to NLP and sentiment analysis [Bird, Klein, Loper, 2009].

– «Natural Language Processing with Python: A Comprehensive Guide to NLP in the Age of AI for 2024» by Van Der Post, expanding on NLP and sentiment analysis [Van Der Post, 2024].

– «Text Analytics with Python: A Practical Real-World Approach» by D. Sarkar, offering practical insights into text analytics [Sarkar, 2016].

Existing studies highlight the growing importance of computational methods in literary research [Горожанов, Степанова, 2022; Карпенко, Сулейменова, Кожамет, 2024].

Methodology. As computational linguistics methods we used Python, a versatile programming language with strong natural language processing (NLP) capabilities [Bird, Klein, Loper, 2009, p. xii]. Python's libraries for sentiment analysis – NLTK and TextBlob – were employed for their effectiveness in evaluating text sentiment through various algorithms and models.

Sentiment analysis typically involves the following components:

a) **Polarity:** Measures the overall sentiment of the text, ranging from negative to positive, typically from -1 (very negative) to +1 (very positive). As defined by D. Sarkar, sentiment analysis identifies whether sentiments are positive, negative, or neutral [Sarkar, 2016, p. 320-342].

b) **Subjectivity:** Assesses the degree of personal opinion or emotional expression in the text, with scores ranging from 0 (completely objective) to 1 (completely subjective). The subjectivity score reflects how much the text conveys personal opinions or emotions, as opposed to factual, objective information. Subjectivity assesses how subjective or objective the text is [Burns, 2019, p. 80].

The sentiment analysis was conducted in four phases: 1) Defining the task: setting goals for analyzing Darwin's autobiography; 2) Coding: developing and refining Python scripts; 3) Analysis: preprocessing (cleaning, normalizing, and segmenting text; digitizing, tokenizing, lemmatizing, and removing stop-words) and sentiment analysis (using Python libraries to evaluate sentiment and aggregate scores); 4) Interpretation: analyzing results to understand the emotional content and implications.

This methodology integrates both macro and micro-level analyses for a thorough understanding of Darwin's emotional landscape.

Text analysis

Following the installation of the necessary libraries and the execution of the Python code, a comprehensive computational analysis of the whole Charles Darwin's autobiography was conducted (see Figure 1).

```
from textblob import TextBlob
# Load the text data
with open(r'C:\Users\Hp\Documents\Туркмения. локал\darwin_autobiography.txt', 'r') as f:
    darwin_text = f.read()
print(darwin_text)
blob = TextBlob(darwin_text)
sentiment = blob.sentiment
print(f"Polarity: {sentiment.polarity}")
print(f"Subjectivity: {sentiment.subjectivity}")
```

Figure 1. Code for sentiment analysis of the entire text

The results from this computational analysis are summarized below, illustrating the overall sentiment trends identified in the autobiography (see Figure 2).

Squeezed text (2512 lines).

Polarity: 0.1369748466359483

Subjectivity(окрашенность, настроение): 0.4579788461691907

Figure 2. Results of the computational analysis for the entire text

Interpretation. In sentiment analysis, the *polarity* score of **+0.14** in Darwin's autobiography indicates a moderately positive tone, reflecting satisfaction or approval.

Subjectivity assesses the extent to which the text reflects personal opinions versus objective facts. Darwin's autobiography has a subjectivity score of **0.46**, indicating a balanced mix of factual content and personal reflections, merging scientific observations with personal insights for a well-rounded narrative.

Paragraph analysis

Sentiment analysis was conducted on randomly selected paragraphs from Darwin's autobiography. The process began with segmenting the autobiography into 235 paragraphs for detailed analysis. Each paragraph was then assessed for polarity and subjectivity using sentiment analysis tools. Finally, the results were interpreted to explore the language and stylistic elements, providing insights into Darwin's evolving emotions and reflections.

```
from textblob import TextBlob
```

```
text = ««««
```

```
Once as a very little boy whilst at the day school, or before that time, I acted cruelly, for I beat a puppy, I believe, simply from enjoying the sense of power; but the beating could not have been severe, for the puppy did not howl, of which I feel sure, as the spot was near the house. This act lay heavily on my conscience, as is shown by my remembering the exact spot where the crime was committed. It probably lay all the heavier from my love of dogs being then, and for a long time afterwards, a passion. Dogs seemed to know this, for I was an adept in robbing their love from their masters.
```

```
««««
```

```
# Creating a Text Blob object
```

```
blob = TextBlob(text)
```

```
# Definition of the sentiment of the text
```

```
sentiment = blob.sentiment
```

```
# Output of results
```

```
print(f»Polarity: {sentiment.polarity}»)
```

```
print(f»Subjectivity: {sentiment.subjectivity}»)
```

Example 1. Reflections on Childhood Cruelty and Conscience.

In Example 1, which explores Darwin's reflections on childhood cruelty and conscience (see the text in the code below), we employed the TextBlob library and Python code to analyze its emotional and psychological aspects.

The results of the sentiment analysis of the passage, as obtained from the code implementation, are illustrated in Figure 3.

```
Polarity: 0.12135416666666667  
Subjectivity: 0.5955026455026454
```

Figure 3. Sentiment analysis results for an individual paragraph

Sentiment Interpretation of the paragraph

Polarity. The paragraph has a slightly positive polarity score of **+0.1**, indicating an optimistic tone. Despite elements of remorse and moral reflection, it focuses on learning from past experiences rather than dwelling on negativity, framing Darwin's reflections in a constructive light.

Subjectivity. The paragraph scores **0.6** on subjectivity, indicating a high level of personal reflection. This score highlights Darwin's use of first-person narration and his focus on personal emotions and introspection. While it contains emotional responses, it is balanced with analysis and reasoning, blending personal sentiment with a degree of objectivity. This emphasis on Darwin's emotional experience and reflective thought, rather than purely factual recounting, is a defining feature of the paragraph.

Linguistic and stylistic analysis. The stylistic analysis explores how language and tone enhance the passage's meaning and emotional impact. Darwin's combination of introspection and personal reflection demonstrates a thoughtful approach to his regrets. The slightly positive polarity and moderate subjectivity together underscore the emotional depth and analytical nature of the text.

Emotional terms such as «cruelly» and «conscience» add significant emotional weight, reflecting Darwin's internal moral struggle. These are balanced by neutral or reflective terms like «believe» and «feel sure», which temper the emotional intensity and sustain a generally positive tone. This stylistic approach enables Darwin to express regret and insight while preserving a sense of rationality and optimism.

Further Analysis of Paragraphs

The subsequent paragraphs in Charles Darwin's autobiography reveal varying levels of polarity and subjectivity. Analyzing each paragraph's tone and emotional depth with computational methods provides a nuanced and consistent understanding of Darwin's reflections and the text's emotional and reflective aspects.

Example 2. Darwin's Joy in Discovering Natural Science.

«I was born a naturalist, for all the time I could spare from my lessons was devoted to natural history. Not a day passed without some new fact being discovered. When I was at school, I was fond of collecting all sorts of things, shells, seals, franks, coins, and minerals. Besides this, I was very fond of gardening, and invented some new method of raising plants, which was no good. My attempts at experiments were typically childish ones».

Score Interpretation

The paragraph reflects Darwin's deep passion for natural science through a sentiment analysis conducted with Python technology. The *polarity* score of **+0.004** indicates a nearly neutral tone with a slight positive tilt. Although Darwin critiques his early experiments as «childish», this self-reflection is overshadowed by a warm, nostalgic tone.

The *subjectivity* score of **0.5** reveals a *moderate to high* level of personal reflection, emphasizing Darwin's emotional connection to his early work through his first-person narration and self-assessment. The paragraph centers on Darwin's personal experiences and emotions, focusing on his childhood and self-evaluation rather than on objective facts.

Linguistic Interpretation

– *Affective Language*. Emotional terms like «fond» and «devoted» enhance the positive tone, reflecting Darwin's joy and enthusiasm. Phrases such as «born a naturalist» and «not a day passed without some new fact» underscore his deep connection to nature and his pleasure in discovery.

– *Subjective Language*. Frequent first-person pronouns («I», «my») highlight the personal and introspective nature of Darwin's reflections.

Stylistic Interpretation

– *Narrative Style*. The passage is written in a reflective and nostalgic style, as Darwin looks back on his childhood with a mix of fondness and mild self-criticism. The conversational style invites readers into Darwin's personal history.

– *Tone and Mood*. The warm, affectionate tone contributes to the slightly positive polarity, with Darwin's joy and satisfaction creating an overall positive mood.

– *Structure and Emphasis*. The paragraph starts with Darwin's identity as a naturalist, setting the stage for his reflections. Repetitive terms like «fond» reinforce the positive, subjective tone.

Summary. The analysis of polarity and subjectivity reveals a paragraph rich in personal reflection and emotional depth. Darwin's use of positive, subjective language crafts a joyful and introspective narrative, with a warm, nostalgic tone and informal style that highlights his youthful enthusiasm and self-awareness.

Example 3. Reflections on Perceived Ordinary Intelligence and Childhood Mischief.

«I was considered by all my masters and by my Father as a very ordinary boy, rather below the common standard in intellect... I believe that I was in many ways a naughty boy».

Analysis. This passage conveys a *negative polarity* of **-0.06**, reflecting Darwin's feelings of inadequacy and disappointment about his childhood. His self-deprecation is evident as he recounts being perceived as ordinary by his teachers and father and admits to his unruly behavior. The negative sentiment underscores his self-criticism and disappointment, while the subjectivity score of **0.51** highlights the deeply personal and introspective nature of these reflections.

Example 4. Voyage of Discovery: Collecting Evidence for Natural Selection.

«During my travels on the Beagle, I collected numerous specimens and made extensive notes on the flora and fauna of the regions we visited. This data was crucial for developing my theory of natural selection».

Analysis. The passage has a neutral sentiment score (0.025) and high subjectivity (0.6). It focuses on Darwin's detailed work and its importance for his theory, reflecting factual rather than emotional content. The high subjectivity indicates some personal involvement, but the emphasis is on the significance of his research rather than his emotions.

Example 5. The Joy of Discovering Evolutionary Theory.

«I have often reflected on the deep satisfaction I felt when I first realized the significance of my theory of evolution. It was a moment of profound personal triumph, filled with a sense of wonder and accomplishment that I had never experienced before».

Analysis. The sentiment score in this example shows moderate positivity (+0.06) and high subjectivity (0.6). This passage reveals Darwin's personal joy and satisfaction in discovering his theory of evolution. The high subjectivity score highlights his introspective reflection on his accomplishment, while the low polarity indicates a subtle but significant sense of triumph and wonder rather than intense euphoria.

Example 6. Unbounded Happiness: A Tribute to Family and Fulfillment.

«I cannot imagine anyone could have been happier than I have been, or have had a better wife than I have. She has always shown the most tender sympathy with all my wishes and interests. Our children have brought us untold joy».

Analysis. The passage, with a positive sentiment score of Polarity **+0.6** and Subjectivity **0.4**, conveys Darwin's positive feelings about his family life. It highlights his happiness and gratitude for the love and support from his wife and children. The positive polarity reflects his deep happiness, while the moderate subjectivity indicates a personal expression of appreciation and joy.

Conclusion

The sentiment and linguistic analysis of Darwin's autobiography provides deep insights into his emotional and subjective experiences through the categories of polarity and subjectivity. By segmenting the text and applying sentiment scoring, we can trace the evolution of Darwin's emotions and reflections, uncovering the complexity of his journey from early self-perceptions to major scientific achievements. This analysis

reveals the emotional depth in Darwin's narrative, particularly through his use of affective language and first-person pronouns.

The computational approach provides a systematic framework for interpreting his reflections, uncovering patterns and nuances that manual methods might miss. As computational linguistics advances, its capability to analyze large texts and reveal deeper emotional insights continues to enhance our understanding of historical and literary works.

References

1. Bird S., Klein E., Loper E. Natural Language Processing with Python. – O'Reilly, 2009. – 504 p.
2. Burns S. Natural Language Processing: A Quick Introduction to NLP with Python and NLTK (Step-by-Step Tutorial for Beginners). – Amazon KDP Printing and Publishing C, 2019. – 123 p.
3. Sarkar D. Text Analytics with Python: A Practical Real-World Approach to Gaining Actionable Insights from Your Data. – Apress, 2016. – 385 p.
4. Van Der Post H. Natural Language Processing with Python: A Comprehensive Guide to NLP in the Age of AI for 2024. Independently published, 2023. – 315 p.
5. Аванесов С.С., Смирнов С.А., Спешилова Е.И. Человек у зеркала: антропология автобиографии. СПб.: Алетейя, 2021.
6. Горожанов А.И., Степанова Д.В. Интерпретация художественного произведения: корпусный подход // Филологические науки. Вопросы теории и практики. 2022, №1, с. 203–208.
7. Караева Л.Б. Английская литературная автобиография: Трансформация жанра в XX веке. – Нальчик: Издательство М. и В. Котляровых, 2009.
8. Карпенко Т.Е., Сулейменова А., Кожамет А. The ideological and content realm of a literary work through digital technologies (on the basis of «Little Women» by Louisa May Alcott). // Сборник статей X студенческой научно-практической конференции «Вопросы межкультурной коммуникации в переводоведении и филологии». Алматы, 21 февраля 2024 г. под ред. Б.М. Мизамхан. – Алматы: КазУМОиМЯ имени Абылай хана, 2024.

WORD-FORMATION IN ENGLISH AND TURKMEN

INĠIS WE TÜRKMEN DILLERINDE SÖZ ÝASALYŞ

СЛОВООБРАЗОВАНИЕ В АНГЛИЙСКОМ И ТУРКМЕНСКОМ ЯЗЫКАХ

TM

Oguljennet

*Durdymuhammedowa,
filologiýa ylymlarynyň
kandidaty, Döwletmämmet
Azady adyndaky Türkmen milli
dünýä dilleri institutynyň
Daşary ýurt edebiýaty
kafedrasynyň uly mugallymy*

ENG

Oguljennet

*Durdymuhammedova,
Candidate of Philology,
senior teacher of Department
of Foreign Literature of
Dovletmammet Azadi
Turkmen National Institute
of World Languages*

RU

Огульдженнет

*Дурдымухаммедова,
кандидат филологических
наук, старший
преподаватель кафедры
зарубежной литературы
Туркменского национального
института мировых языков
имени Довлетмаммеда Азади*

Annotasiýa

Makalada inlis we türkmen dilleriniň dürli söz ýasalyş ýollary derňelýär. Degşirilýän dilleriň ikisinde hem affiksasiýa, konwersiýa we goşma sözleriň ýasalyşy täze sözleri ýasamagyň esasy ýollarydygy nygtalýar. Onda inlis we türkmen dilleriniň söz ýasaýjy goşulmalarynyň önümlilik meselesi barada giňişleýin gürrüň edilýär. Inlis we türkmen dilleriniň käbir söz ýasaýjy goşulmalarynyň söz ýasamak işjeňligi ýüze çykarylýar.

Annotation

Different ways of word-formation in English and Turkmen are analyzed in the article. Affixation, conversion and word-composition are emphasised to be basic ways of creating new words in both compared languages. The issue of productivity of English and Turkmen derivational affixes is broadly discussed in this work. Word-forming activity of some English and Turkmen derivational affixes is revealed.

Аннотация

В статье проводится сравнительный анализ различных способов словообразования в английском и туркменском языках: аффиксации, конверсии и словосложения, являющимися основными способами образования слов в обоих сравниваемых языках. В данной работе подробно рассматривается вопрос о продуктивности английских и туркменских словообразовательных аффиксов, а также выявляется словообразовательная активность некоторых английских и туркменских деривационных аффиксов.

Key words: word-formation, affixation, conversion, word-composition, derivative word, productive affixes, non-productive affixes, derivational affixes.

In the Epoch of the Revival of the New Era of the Powerful State, by the great efforts of the National Leader of the Turkmen people our Hero-Arkadag and Highly Esteemed President our Motherland, independent and permanently neutral Turkmenistan develops day by day. There are many achievements in such spheres as policy, economy, industry, agriculture, science, education and culture. Special attention is paid to teaching foreign languages in our country. The contrastive analysis of the non-related languages is also of great importance. Comparison of the phonetic, morphological, syntactical and lexical systems of the non-related languages gives opportunity to find out similarities and differences between them.

The contrastive analysis of the English and Turkmen lexical systems assists the students to profoundly understand the English and Turkmen word-formation, word-structure, etymology of the English and Turkmen words and other aspects of lexicology.

In both compared languages word-formation is the process of creating new words. A distinction is made between two principal types of word-formation: word-derivation and word-composition. The basic ways of forming words in word-derivation are affixation and conversion. In both compared languages affixation is the formation of a new word with the help of affixes, e.g. *heart-less, over-do, king-dom, wonder-ful, warm-ly, dark-en, taryh-y, algy-dar, subut-nama, bar-la, göz-le* and etc. Conversion consists in making a new word from some existing word by changing the category of a part of speech: e.g. *fish – to fish, slave – to slave, to jump – jump, to peel – peel, bulamak, ýaşmak, süzme, üýşmek* and etc.

In English and Turkmen word-composition is the formation of a new word by combining two or more words, e.g. *door-handle, house-keeper, mother-in-law, notebook, textbook, düýedaban, atbakar, inedördül, orunbasar, milletara, günebakar, älemgoşar* and etc.

In both compared languages affixation is the most active way of word-formation. From the point of view of types of affixes, in English and Turkmen affixation is divided into **prefixation** and **suffixation**. There are many prefixes and suffixes in English, but there are only such prefixes in Turkmen as *bet-* (*bedasył*), *bi-* (*biedep*), *nä-* (*näbelet*) and they are borrowed from Arabic and Persian.

In both compared languages there are productive and non-productive affixes. In English and Turkmen the word-forming activity of affixes may change in the course of time. This raises the question of productivity of derivational affixes, i.e. the ability of being used to form new, occasional or potential words, which can be readily understood by the language-speakers. Thus, productive affixes are those used to form new words in the period in question. Some productive English and Turkmen suffixes are: 1) noun-forming suffixes: *-er* (*manager*), *-ing* (*fighting*), *-ness* (*sweetness*), *-ation* (*automati-*

on), -çy/-çi (*okuwçy, işçi*), -daş/-deş (*obadaş, kârdeş*); 2) adjective-forming suffixes: -able (*tolerable*), -ic (*electronic*), -ish (*whitish*), -ly/-li (*akylyly, bilimli*), -syz/-siz (*ynsapsyz, edepsiz*); 3) verb-forming suffixes: -ize/-ise (*vitaminize*), -ate (*oxidate*), -la/-le (*akla, sözle*), -a/-e (*suwa/süýje*). The English adverb-forming suffix -ly (*equally*) is productive.

Non-productive affixes are the affixes which are not able to form new words in the period in question. Non-productive affixes are recognized as separate morphemes and possess clear-cut semantic characteristics. Some non-productive English and Turkmen suffixes are: 1) noun-forming suffixes: -th (*truth*), -hood (*sisterhood*), -ship (*scholarship*), -ç (*igenç, dynç*), -gyn (*ýangyn*); 2) adjective-forming suffixes: -ful (*peaceful*), -some (*tiresome*), -en (*golden*), -ous (*courageous*), -gyn/-gin (*gyzgyn, irgin*). The English verb-forming suffix -en (*strengthen*) is non-productive.

In Turkmen there are some non-productive suffixes which cannot be separated from the base; separation of these affixes from their base requires etymological analysis. E.g. *pyçak, byçgy, tirsek, goltuk, içege* and etc.

The most productive prefixes in Modern English are: *de-* (*decontaminate*), *re-* (*rethink*), *pre-* (*prefabricate*), *non-* (*non-operational*), *un-* (*unfunny*), *anti-* (*antibiotic*) [3, 30].

There are some differences between the ways of word-formation in English and Turkmen. The main difference is in the classification of derivational affixes in Turkmen. There are simple and complex derivational affixes in Turkmen. In Turkmen word-forming affixes can be divided into groups by structure, simple and complex. Examples of simple affixes include the derivational affixes -çy, -çi, -la, -le, -gy, -gi, -ak, -ek, -g, -yk, -ik in such words as *aw-çy, iş-çi, bar-la, iş-le, al-gy, ser-gi, or-ak, döw-ek, barla-g, ide-g, ýan-yk, äd-ik, döw-ük*. Complex affixes are usually formed as a result of a combination of two or more simple derivational affixes and word-forming actions occur only in this complex form. An example of this is the affix -çylyk, -çilik: *malدار-çylyk, guda-çylyk, daýhan-çylyk, arzan-çylyk, köp-çilik, az-çylyk, kem-çilik* and etc.

There are also **regular** and **irregular derivational affixes** in Turkmen. Although regularity and irregularity are related to the productivity or inefficiency of word-forming affixes, they are not mutually exclusive phenomena. Derivational affixes are not equal in their participation in the formation of lexical units.

Regular affixes participate in the word-formation from a large number of words and are able to form words with a stable lexical meaning. In such lexical units, the derivational affix has a pattern of generating a certain group of lexical words in the semantic relationship between the word-former and the derivative word. Consequently, the meaning of the affix is also known outside of the specific added word, and it is not difficult to divide the derivative word into morphemes that have an independent semantic meaning. For example, it is well known that the affixes -çy, -çi form nouns that mean a person engaged in some profession or activity, the affixes -ly, -li mean presence, and -syz, -siz absence. Therefore, even if it is necessary to express these meanings, they are

regularly added to the word-former as the ready-made morphemes. This means that the affixes *-çy, -çi, -ly, -li, -syz, -siz* are regular derivational affixes.

Irregular word-forming affixes do not always participate in the word-formation, they occur in certain words and therefore words formed by irregular derivational affixes cannot form a line in the word-formation system and their participation in the creation of a semantic lexical unit becomes known when they are used together with the word-former. But morphemes are also known in the derivative words formed by irregular affixes. An example of this group of derivational affixes is the affixes *-yt, -it, -ça, -çe, -myt, -mit* in the derivative words *geç-it, iç-it, boýun-ça, al-myt, iý-mit*. To understand in what sense these affixes formed derivative words, it is possible only if they go together with the forming words. Otherwise it is difficult to determine their meaning.

The regularity or irregularity of derivational affixes is based on the synchronic aspect. Irregular affixes are often non-productive. Although not productive, some derivational affixes are used regularly in the language, and derivative words formed with them form a line. An example of this is the set of words formed by adding affixes *-ak, -ek, -yk, -ik*: *dola-k, gork-ak, seç-ek, or-ak, gol-ak, döw-ek, saç-ak, dara-k, aç-yk, ýap-yk* and etc.

Differing from English, in Turkmen there are homonymic, synonymic and antonymic derivational affixes [2, 15]. Derivational affixes eventually form lexical units. Such derivative words enter into different relations with each other in meaning. A unit that creates such homonymic, synonymic, and antonymic relationships can be associated with derivational affixes. Unlike lexical homonyms, synonyms, and antonyms related to the semantic side of language facts, word-forming homonymy, antonymy, and synonymy includes not only semantics, but also the structural aspect of derivative units.

Like lexical homonyms, homonymic derivational affixes are formally only equivalents of all affixes with different meanings that do not have semantically related meanings. For example, even if the derivational affix *-y, -i* phonetically similar in the derivative words *guty, öri, daňy* and *synpy, taryhy, emeli* derivational affixes in these two derivative groups of words is different affixes that have external similarities in the origin and significance of word-formation. The affix *-y, -i* in the words *guty, öri, daňy* is an affix of the noun, and the affix *-y, -i* in the derivative words *synpy, taryhy, emeli* is adjective forming and by origin is used mainly in the derivative words.

Synonymous units of the language were mainly studied in the vocabulary. Derivational affixes are used to enrich the vocabulary of a language by forming new words. However, it is quite natural that such derivative words can be synonymous to each other. When derivational affixes form synonymous relationships, the words to which they are added are similar, and the derivational affixes added to them are different. As a result, the synonymy of the derivative word formed by adding other derivational affix is directly related to the derivational affix. For example, the affixes *-ly, -li* and *-dar* in the synonyms *bergili – bergidar, algyly – algydar*, as well as *-ly, -li* and *-dan, -kär* in the similar adjectives

gadyrly – *gadyrdan*, *günäli* – *günäkär* are quite different derivational affixes, but words formed by adding them form a number of synonyms. Synonymy of words that make up this derivative synonymous series is based on the derivational affixes [2, 16].

Usually antonyms, i.e. words with the opposite meaning, are studied in the vocabulary. We can determine how and in what way antonyms participate in words with opposite lexical meanings, and on this basis recognize that each of the words and derivational affixes has the opposite meaning. For example, the antonymic relations of such words as *ak* – *gara*, *dok* – *aç*, *gel* – *git*, *aç* – *ýap*, *öň* – *soň*, *ir* – *giç*, *köne* – *täze*, *ýagşy* – *ýaman* are shown in the lexical meaning of the words themselves. But in the derivative words *akylyly* – *akylsyz*, *işli* – *işsiz* the relation with the opposite meaning becomes clear together with the meaning of the derivational affixes *-ly*, *-li* and *-syz*, *-siz* [1, 77]. But the occurrence of derivational affixes in antonymic relations is very limited in comparison with homonymic, synonymic derivational affixes.

Antonymous series of derivational affixes also refers to lexical antonyms. In this case, the lexical meaning of the non-derivative word is added to the antonymic relation with the meaning of the derivational affix in the set of derivative words. An example of this is the antonymic relationship between the word and derivative word from the original word in antonyms such as *dogry* – *nädogry*, *ynsap* – *biynsap*, *hak* – *nähak*, *mert* – *namart*, *asyl* – *bedasyl*. It is known that derivational affixes generate antonymic relations.

In English there are minor types of modern word-formation, i.e. **shortening**, **blending**, **acronymy**, **sound interchange**, **sound imitation**, **distinctive stress**, and **back-formation** [4, 70]. Shortening is the formation of a word by cutting off a part of the word. According to the part of the word that is cut off (initial, middle or final) there are the following types of shortenings: 1) initial (or apharesis). e.g. *fend* (v) < *defend*, *phone* < *telephone*; 2) medial (or syncope), e.g. *specs* < *spectacles*, *fancy* < *fantasy*; 3) final (or apocope), e.g. *ad*, *advert* < *advertisement*, *veg* < *vegetables*; 4) both initial and final, e.g. *flu* < *influenza*, *fridge* < *refrigerator*.

Blending is the formation of a new word by combining parts of two words. Blends may be of two types: 1) additive type that may be transformed into a phrase consisting of complete stems combined by the conjunction and, e.g. *smog* – *sm(oke)* and *(f)og*; 2) restrictive type that can be transformed into a phrase, the first element of which serves as a modifier for the second, e.g.: *telecast* – *television broadcast*.

Acronymy (or graphical abbreviation) is the formation of a word from the initial letters of a word combination. There are two basic types of acronyms: 1) acronyms which are read as ordinary English words, e.g. *UNESCO* [ju:ˈneskəʊ] – *the United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization*; 2) acronyms with the alphabetic reading, e.g. *BBC* [ˈbi:ˈbi:ˈsi:] – *the British Broadcasting Corporation*.

Sound-interchange is the formation of a word due to an alteration in the phonemic composition of its root. Sound-interchange falls into two groups: 1) vowel-interchange

(or ablaut): *food – to feed*. In some cases vowel-interchange is combined with suffixation: *strong – strength*, 2) consonant-interchange: *advice – to advise*. Consonant-interchange and vowel-interchange may be combined together, *life – to live*.

Sound imitation (or onomatopoeia) is the naming of an action or a thing by a more or less exact reproduction of the sound associated with it. cf.: *cock-a-doodle-do*. Semantically, according to the source sound, many onomatopoeic words fall into a few very definite groups: 1) words denoting sounds produced by human beings in the process of communication or expressing their feelings, e.g. *chatter, babble*; 2) words denoting sounds produced by animals, birds, insects, e.g. *moo, croak, buzz*; 3) words imitating the sound of water, the noise of metallic things, a forceful motion, movements, e.g. *splash, clink, whip, swing*.

Back-formation is the formation of a new word by subtracting a real or supposed suffix from the existing words. The process is based on analogy. For example, the word *to butle* «to act or serve as a butler» is derived by subtraction of *-er* from a supposedly verbal stem in the noun *butler*.

Distinctive stress is the formation of a word by means of the shift of the stress in the source word, cf: *‘increase* (noun) – *in ‘crease* (verb), *‘absent* (adj) – *ab ‘sent* (v).

In conclusion we can say that there are some similarities and differences between the ways of word-formation in English and Turkmen. In English the ways of word-formation differ from those of Turkmen by the existence of minor types of modern word-formation. In Turkmen there are simple and complex affixes, regular and irregular affixes and homonymic, synonymic and antonymic affixes.

References

1. Baýjanow B. Türkmen dili. Leksika (Amaly kurs). – Aşgabat: TDNG, 2016.
2. Borjakow A. Häzirki zaman türkmen dilinde söz ýasalys. – Aşgabat: «Ylham», 1993.
3. Leonhard Lipka. English Lexicology: Lexical Structure, Word Semantics & Word-formation. – Warsaw, 2002.
4. Зыкова И.В. Практический курс английской лексикологии. Учебное пособие для студентов лингвистических вузов и факультетов иностранных языков. – Москва, 2008.

СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ КОМПЬЮТЕРНЫХ ТЕРМИНОВ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА

İNLIS DILINDE KOMPÝUTER ADALGALARYNYŇ GURLUŞ WE SEMANTIK AÝRATYNLYKLARY

THE STRUCTURAL AND SEMANTIC FEATURES OF COMPUTER TERMS IN ENGLISH

TM

*Jahan Şaweliýewa,
Magtymguly adyndaky
Türkmen döwlet uniwersitetiniň
İňlis diliniň stilistikasy we
grammatikasy kafedrasynyň
mugallymy*

ENG

*Jahan Shaveliyeva,
teacher of Department
of English Stylistics
and Grammar of
Magtymguly Turkmen State
University*

RU

*Джахан Шавелиева,
преподаватель кафедры
стилистики и грамматики
английского языка Туркменского
государственного
университета имени
Махтумкули*

Annotasiýa

Makalada ýurdumyzda innowasion ösüş babatda uly üstünlikleriň gazanylýandygy, maglumat-aragatnaşyk ulgamynda öňdebaryjy tehnologiýalaryň ornaşdyrylýandygy, sanly innowasiýalaryň durmuşa giňden aralaşmagy netijesinde bu ulgama degişli ençeme adalgalaryň diliň leksikasyny baýlaşdyrýandygy barada aýdylýp, iňlis dilindäki kompýuter adalgalary gurluş we semantik taýdan seljerilýär.

Annotation

The article presents great achievements made in the sphere of innovation development, advanced technologies implemented in the information and communication system of our country and numerous computer terms belonging to this field which enrich the language lexicology as a result of wide accessibility of digital innovation and analyzes structural and semantic differentiation of computer terms in English.

Аннотация

В статье говорится о больших достижениях в сфере инновационного развития страны, о внедрении передовых технологий в информационно-коммуникационную систему, где благодаря широкому распространению цифровых инноваций, многие термины, относящиеся к этой системе, обогащают словарный запас языка и анализируются с точки зрения структуры и семантики.

Ключевые слова: компьютерная лексика, термин, словосочетание, лингвист, структура, семантика, морфология, лексические единицы.

Одним из приоритетов образовательной политики Туркменистана выступает совершенствование системы науки и образования, в частности, подготовки молодых высококвалифицированных кадров – поколения учёных новой формации. На расширенном заседании Кабинета Министров Туркменистана 15 сентября 2017 года в целях совершенствования работы образовательных учреждений, обеспечения качественной электронной информацией на всех уровнях образования, широкого использования цифровых ресурсов и повышения содержания образования в учебных заведениях, соответствия его качества мировым стандартам, уважаемый Герой-Аркадаг подписал Постановление. В соответствии с Постановлением была утверждена «Концепция развития системы цифрового образования в Туркменистане» и план ее реализации.

В связи с этим, для организации работы национальной системы образования на современном уровне, внедрения в нее инновационных технологий, повышения качества образования, предоставляемого молодежи, с учетом национальных особенностей в этой области, ориентируясь на мировой опыт, перехода на цифровую систему образования путем использования электронных ресурсов, обеспечения перехода усовершенствования методики учебного плана и преподавания ведется масштабная работа по реформированию образовательных программ.

Отрасль информационных и коммуникационных технологий является одной из самых передовых в целях внедрения инновационных разработок. Глобальный характер компьютеризации привел к интернационализации компьютерной лексики. В результате многие компьютерные термины перешли из сферы специального языка в общеупотребительную сферу. Приобретение компьютерной лексики происходит одновременно с использованием информационных и коммуникационных инноваций. Эта одновременная интеграция реалий и номинаций приводит к быстрому осознанию, запоминанию и дальнейшей языковой реакции. Компьютерной лексике и ее переводу, структурной дифференциации терминов, способам словообразования в английском языке по их структурным и семантическим особенностям посвящено множество научных работ. Научный подход предполагает изучение терминов как слов (или словосочетаний) определенной сферы употребления, являющихся наименованием конкретного понятия и требующих определения. Таким образом, термин по своим структурным и семантическим характеристикам отличается от общеупотребительной лексики.

Система компьютерных терминов состоит из терминов, которые можно разделить на следующие группы:

1. Термины, которые соотносятся с общеупотребительными словами. Такие термины образуются в результате того, что общеупотребительные слова

приобретают значения, специфичные для ИТ. Например, кнопка – *button*, страница – *page*, аккаунт – *account*, приложение – *appendix*.

2. Общие термины, которые функционируют не только в рамках компьютерной терминологии, но и в других областях науки и техники. Например, термин «драйвер», который в компьютерном контексте означает программу, управляющую вводом и выводом информации, а в других областях науки и техники имеет десятки значений.

3. Специальные термины, относящиеся только к компьютеру. Примеры включают такие термины, как кибербезопасность, электронный кабинет, электронные деньги. В таких примерах значение слова и значение термина совпадают, поскольку слово служит лишь для выражения одного специального понятия, то есть термин и семантика слова адекватны значению термина.

4. Термины, имеющие два и более значений в компьютерной индустрии. Например, термин «сервер» – это название компьютера как устройства для доступа к Интернету, а также приложения, обеспечивающего доступ к Интернету; термин «дисплей» в качестве глагола означает отображать, показывать, а в качестве существительного означает экран или монитор; «формат» – стандартное меню и команда форматирования; «файл» означает документ, отдельную единицу информации и стандартное меню приложений, отвечающих за операции с файлами.

Все термины по морфологическому строению [1, 26] делятся на:

1) простые (например, файл – фрагмент информации с именем; диск – круглая пластина с магнитным слоем для хранения информации; программа – компьютерная программа; карта – игра, регистрация или кредит (в зависимости от контекста); кнопка – кнопка на системном блоке; соединительный кабель – общение между пользователями компьютера через Интернет или другие компьютерные сети);

2) сложные (например, список – список адресов, которые необходимо сохранить на будущее; ключевое слово – главное слово; узкое место – критический элемент, ограничивающий производительность системы; рабочий стол; рабочая станция; межсетевой экран; чипсет; база данных; закладка; буфер обмена);

3) термины, сочетания слов (например, пакетная скорость – наивысшая скорость, на которой может работать устройство; карта адресов – отражение логических и физических адресов; проверка кода – проверка, систематический и периодический анализ кода для поиска ошибок, не обнаруженных на ранних этапах разработки программного обеспечения; редактор ссылок – системная программа, собирающая из объектных модулей.

Семантическая характеристика [3, 37] компьютерных терминов в английском языке характеризуется четырьмя основными категориями:

- 1) термины, обозначающие предметы – существительные;
- 2) термины, обозначающие процессы и явления – глаголы;
- 3) термины, обозначающие качества – прилагательные;
- 4) термины, обозначающие величину – наречия.

Изучение компьютерных терминов – сложный процесс, состоящий из нескольких этапов, каждый из которых направлен на изучение того или иного аспекта компьютерной терминологии и требует тщательного анализа в сочетании с комплексным применением общенаучных и лингвистических методов. Теоретические основы исследования основаны на применении общенаучных методов, а именно: описательного метода, методов наблюдения, обобщения, индукции и дедукции [2, 51].

Виды морфологического словообразования компьютерных терминов, следующие: морфологический (аффиксация [суффиксальный, префиксальный и префиксально-суффиксальный], аббревиатуры, акронимы и др.), синтаксический (образование терминологических соединений) и морфолого-синтаксический.

Аффиксация – это образование новой лексической единицы путем присоединения к основе аффикса (суффикса, приставки и т.д.). Наиболее распространенными способами аффиксации компьютерных терминов являются:

1) префиксация, способ образования новой лексической единицы, характеризующийся добавлением приставки, стоящей перед основой, наиболее распространенными примерами являются *cyber-*, *hyper-*, *micro-*, *mini-*, *multi-*, *super-*, *techno-* (например, *cyberchat* – киберчат, *cybercitizen* – кибергражданин, *cyberlife* – кибержизнь, *cybermarket* – киберрынок, *deactive* – деактивировать, *decode* – декодировать, *deluxe* – делюкс, *hyperlink* – гиперссылка, *hypertext* – гипертекст, *interface* – интерфейс, *microblog* – микроблог, *microsite* – микросайт, *minicomputer* – мини-компьютер, *multimedia* – мультимедиа, *super disc* – супердискета, *techno media* – техномедиа);

2) суффиксация, способ образования новой лексической единицы, характеризующийся добавлением суффикса, аффикса, стоящего между корнем слова и окончанием, при этом наиболее распространенными суффиксами являются *-er*, *-ise*, *-(a)tion*, *-ish*, например, *scanner* – сканер, *printer* – принтер, *hiker* – хакер, *processor* – процессор, *adapter* – адаптер, *browser* – браузер, *computation* – вычисление, *application* – приложение, *automize* – автоматизировать);

3) префиксально-суффиксальный – способ образования лексической единицы, характеризующийся добавлением как префикса, так и суффикса (например, *re-assignment* – переназначение, *co-registration* – совместная регистрация, *encoder* – кодирование и т.д.).

Другим способом строения компьютерных терминов является словосочетание – соединение двух и более основ в одно слово, отличающееся целостностью (например, *motherboard* – материнская плата, *hardcoded* – жестко закодированная, *workstation* – рабочая станция, *user-friendly* – удобный для пользователя, *keyboard* – клавиатура).

Образование сложных слов представляет собой один из продуктивных способов образования терминов. Различают такие виды словосложения, как «однокомпонентное словосочетание», «двухкомпонентное словосочетание» и др. Некоторые лингвисты

предлагают различать сложные слова и сложные словосочетания на основе их семантических, морфологических, орфографических и фонетических особенностей. Независимо от того, из скольких словосочетаний они состоят, они имеют одинаковое значение и составляют одну лексическую единицу. В образце представлены следующие примеры: Двухкомпонентный: *Adj. + N = N* (например, *abstract class* – абстрактный класс, *actual argument* – фактический аргумент, *control panel* – панель управления, *full screen* – полноэкранный режим, *general options* – общие параметры, *recycle bin* – корзина и т.д.). *N + N = N* (например, *user account* – учетная запись пользователя, *code review* – проверка кода, *data type* – тип данных, *link editor* – редактор ссылок). *Participle II + N = N* (например, *advanced option* – расширенный параметр, *managed code* – управляемый код, *run time* – время выполнения и т.д.). Трехкомпонентный: *Adj. + N + N = N* (например, *general protection fault* – общая ошибка защиты, *Active Server Page* – страница активного сервера, *Base Class Library* – библиотека базовых классов и т.д.).

Конверсия – способ словообразования, образование нового слова путём перехода основы в другую парадигму словоизменения. Это тип перехода слова в другой домен языка (например, *to download* – загрузить, *to freeze* – заморозить, *to login* – войти в систему, *to bookmark* – сделать закладку, *to text-message* – отправить текстовое сообщение, *to spam* – рассылать спам и т.д.).

Реверсия – образование новых слов путем отсечения словообразовательного элемента исходного слова (например, *double-click* – двойное нажатие, *download* – загрузка, *flood* – заливание и т.д.).

Смешение – это воздействие одного слова на другое, приводящее к появлению новой формы, содержащей характеристики обоих слов (например, *user* – пользователь сети, *webliography* – вебблиография, *net etiquette* – сетевой этикет т.д.).

Аббревиатура – это слово, образованное сокращением слова или словосочетания и читаемое по алфавитному названию начальных букв или по начальным звукам слов, входящих в него. Они используются в устной и письменной речи (например, *PC* – *Personal Computer*, *CLS* – *Clear Screen*). Образование аббревиатур можно разделить на ряд типов.

Графические сокращения, используемые только в письменной форме. В устной речи слово или словосочетание воспроизводится полностью (например, *etc* – *et cetra*).

Также существуют и лексические сокращения (сокращенные слова). Выделяют следующие группы усечения: слова с усеченным окончанием, или апокопом (например, *rehab* – реабилитация, *Del* – удалить, *INS* – вставить, *Avail* – доступность); слова с усеченной начальной частью, либо начальным усечением (например, *NET* – Интернет). Волох [3, 32] делит аббревиатуры на три группы: частичные, начальные, комбинированные. Акустические аббревиатуры – это аббревиатуры, которые необходимо произносить согласно алфавитному названию букв (например, ПК – Персональный Компьютер). Для образования аббревиатур используются части слов, входящие в состав исходных терминологических слов или коррелятов.

Акроним – это аббревиатура, фонетическая структура которой совпадает с фонетической структурой общеупотребительных слов (например, *DIVOL* – *Digital-to-Voice Translator*).

Компьютерные термины отличаются от других специализированных терминов тем, что они интенсивно переходят из узкого применения в общее. Кроме того, этим терминам свойственны определенные специфические особенности, такие как выразительность, образность, стилистические нюансы и установочное значение.

В результате изучения общих семантических признаков в составе компьютерных терминов были выделены шесть семантических групп:

- 1) лексические единицы, обозначающие типы компьютеров и компьютерных компонентов;
- 2) лексические единицы, обозначающие типы, символы и знаки компьютерного языка;
- 3) лексические единицы, обозначающие программное обеспечение;
- 4) лексические единицы, обозначающие компьютерную работу, связанную с действиями и командами;
- 5) лексические единицы, обозначающие пользователей компьютеров и программистов;
- 6) лексические единицы, связанные с Интернетом.

Структурный анализ компьютерных терминов показывает, что аффиксация, лексико-семантическая транспозиция и словосложение являются высокопродуктивными способами словообразования. Наименее продуктивными способами словообразования были реверсия, смешение и конверсия. Анализ структурно-семантических особенностей компьютерных терминов позволяет обеспечить им наиболее адекватный перевод.

Благодаря неустанной заботе Национального Лидера туркменского народа Гурбангулы Бердымухамедова и главы нашего государства Сердара Бердымухамедова в Туркменистане созданы все условия для дальнейших перспектив развития научной сферы, прогресса научно-технического потенциала страны, подготовки высококвалифицированных кадров, проведения фундаментальных и прикладных научных исследований, освоения передового мирового опыта.

Литература

1. Балюта Э.Х., Еникеева С.М. Лингвистическая характеристика компьютерной терминосистемы: новый английский. // Вестник Запорожского государственного университета. Серия: Филологические науки, 2001, №3, 15-17.
2. Dubuc, R. Terminology: A practical approach. – Québec: Linguattech, 1997.
3. Volokh E. Speech and Hostile Work. – USA, 1996.
4. <http://www.consp.com/it-information-technology-terminology-dictionary>.

ИЗ ИСТОРИИ ПЕРЕВОДА СТИХОТВОРЕНИЙ МАХТУМКУЛИ НА РУССКИЙ ЯЗЫК

**MAGTYMGULYNYŇ ŞYGYRLARYNY RUS DILINE
TERJIME ETMEGIŇ TARYHYNDAN**

**FROM THE HISTORY OF TRANSLATING
MAGTYMGULY'S POEMS INTO RUSSIAN**

TM

*Gülbahar Ylýasowa,
Jemal Amansaryýewa,
Döwletmämmet Azady
adyndaky Türkmen milli
dünyä dilleri institutynyň
Rus diliniň nazaryýeti we
amalyýeti kafedrasynyň uly
mugallymlary*

ENG

*Gulbahar Ilyasova, Jemal
Amansaryyeva, senior
teachers of Department
of Theory and Practice of
the Russian Language of
Dovletmammet Azadi Turkmen
National Institute of World
Languages*

RU

*Гульбахар Ильясова,
Джемал Амансарыева,
старшие преподаватели
кафедры теории и практики
русского языка Туркменского
национального института
мировых языков имени
Довлетмаммеда Азади*

Annotasiýa

Makalada Magtymguly Pyragynyň eserleriniň rus diline terjimesiniň aýratynlyklary, bu ugurda toplanan taryhy tejribe seljerilýär. Türki halklaryň dillerini bilmegiň we Gündogar şygryýetine düşünmegiň terjimeçilere Magtymgulynyň eserleriniň mazmunyny halka has takyk ýetirmäge mümkinçilik berýändigini bilen baglanyşykly ylmy taýdan esaslandyrylan pikirler öňe sürülýär.

Annotation

The article analyzes the features of the translation of Magtymguly Pyragy's work into Russian, as well as the historical experience accumulated in this area. Knowledge of the languages of the Turkic peoples and understanding of eastern poetry allow translators to convey the content of the Magtymguly's works to the reader, relying on the scientific investigations.

Аннотация

В статье анализируются особенности перевода произведений Махтумкули Фраги на русский язык, а также исторический опыт, накопленный в этой области. Знание языков тюркских народов и понимание восточной поэзии позволяют переводчикам, опираясь на научные исследования, максимально точно донести до читателя содержание произведений.

Ключевые слова: перевод стихов, мастер слова, поэзия, классик, философские мысли.

Несколько столетий отделяют нас от того времени, когда жил и творил великий поэт, реформатор туркменского литературного языка Махтумкули Фраги. Ученые продолжают изучать его жизнь и творчество, и впереди еще много нераскрытых страниц...

Из литературных источников известно, как Европа открывала для себя туркменского поэта. Первые сведения о Махтумкули Фраги на европейском континенте стали появляться в середине XIX века. В Лондоне польским литератором и ученым Ходзько-Борейко была опубликована на английском языке краткая биографическая справка о Махтумкули и три его стихотворения. Венгерский востоковед, путешественник, профессор Будапештского университета А.Вамбери в 1879 году издал 31 стихотворение и 9 отрывков из его произведений в арабской графике, а также перевел их на немецкий язык.

В 1872 году впервые появился русский перевод двух стихотворений Махтумкули. Переводчиком был Ф.Бакулин, побывавший в Гургене. Этот подстрочный перевод был первой попыткой передачи стихов Махтумкули на русский язык.

Плодотворным в отношении изучения творчества Махтумкули стал XX век. Его бесценные произведения изучались в России востоковедами, историками Н.А. Остроумовым, А.Н. Самойловичем, Е.Э. Бертельсом и другими. Заслуживают упоминания имена тех, кто внес огромный вклад в популяризацию творчества великого сына туркменского народа, поэта и мыслителя Махтумкули Фраги, произведения которого переведены на многие языки мира. Среди них поэты А. Тарковский, Г. Шенгели, М. Тарловский, С. Иванов, Ю. Гордиенко, Ю. Нейман, Н.Гребнев и другие.

Наряду с туркменскими учеными Б. Каррыевым, М. Косаевым, З. Мухаммедовой большой вклад в изучение творчества Махтумкули внес и Арсений Тарковский – известный переводчик, блистательный мастер перевода поэтических произведений. У хорошего переводчика поэт как бы заново рождается в другом языке. Многие стихотворения Махтумкули на русском языке подарены нам именно Тарковским. Например, одно из стихотворений, переведенных мастером, называется «Добро и зло»:

Народу – сила, мир, беседа,
Семейных очагов тепло;
Джигиту – битва и победа,
Булат и крепкое седло.
Ложь предоставь на все готовой
Мирской молве. Не надо слова
Ни раздраженного, ни злого:
Народ мой ненавидит зло... [1, с. 87].

С осени 1946 по июнь 1947 года Тарковский с женой жили в Ашхабаде, где он переводил произведения Махтумкули. Эта работа – главное творение Тарковского, она решительно превосходит все остальное. Успех переводчика в 1971 году был отмечен Государственной премией Туркменистана имени Махтумкули. Удивительно, но тут произошло слияние душ поэтов разных национальностей, поэтов, которых разделяют века. Мы обязаны Тарковскому появлением на свет чудесных стихотворений Махтумкули на русском языке. Это может быть подтверждено фрагментом перевода из стихотворения поэта «Изменило мне счастье...»:

Изменило мне счастье, мучительный мир!
Скинуть с плеч невозможно твой тягостный гнет.
Нет лекарств для меня; я печален и сир.
За тобою по следу мой разум бредет.
В белый саван оденется тело мое,
Ты на чашу весов положил бытие.
Я, безумец, из рук твоих принял питье.
Что ты делаешь? В кровь превращается мед.
Каждый помысел мой исполняется зла;
Я взлететь не могу – ты подрезал крыла;
Золотая казна моя в землю ушла...
Бренный мир, я твоих не желаю щедрот! [1, с. 65].

Воистину поэзию Махтумкули можно сравнить с неиссякаемым литературным родником, откуда и поныне черпают вдохновение наши современники во многих странах мира, которые занимаются поэтическим творчеством.

Наставник многих переводчиков Георгий Шенгели (1894-1956) в общей сложности перевел более 100 стихотворений классика туркменской литературы Махтумкули Фраги. Георгий Шенгели по образованию был юристом, но больше известен как поэт, переводчик и теоретик стихосложения. Читателям хорошо известны сборники его стихов и теоретические работы «Трактат о русском стихе» и «Техника стиха», а также переводы произведений классиков мировой литературы, в том числе великого поэта-мыслителя Махтумкули Фраги.

Известно, что Георгий Шенгели не владел тюркскими языками, поэтому переводил стихотворения Махтумкули по подстрочнику. Но это не мешало ему передать смысл и красоту замечательных произведений Фраги. Например, стихотворение Махтумкули «Птица счастья», где поэт первым в истории туркменского народа поднял вопрос об объединении племён и создании единого государства, стало известно широкому кругу русскоязычных читателей именно благодаря переводу Г.Шенгели.

Туркмены! Если б мы
дружно жить могли,
Мы осушили б Нил,
мы б на Гульзум пришли.
Теке, йомуд, гоклен,
языр и алили, –
Все пять! – должны мы
стать единою семьею! [1, с. 89].

В своем переводе Шенгели не только удачно передал смысл стихотворения Махтумкули Фраги, но сохранил туркменскую лексику – названия племен и Красного моря. Большой интерес представляют взгляды Г. Шенгели на проблемы перевода.

Поэт не разделял мнения современников о том, что стихи зарубежных авторов надо переводить «размером подлинника». Георгий Шенгели выступал против калькирования, которое приводило к тому, что стихотворение приобретало «угловатое» звучание, чуждое оригиналу. Размер подлинника ему приходилось истолковывать, условно излагать традиционно, благодаря чему тюркский одиннадцатисложник передавал пятистопным ямбом. Своими работами, основанными на богатых знаниях теории перевода, Г.Шенгели смог аргументировать серьезность и глубину художественного перевода как искусства.

В числе тех, кто работал над переводами стихотворений Махтумкули, был и Марк Тарловский. Несмотря на то, что М. Тарловский переводил стихи Махтумкули по подстрочнику, он смог уловить особенности туркменского стиха и поразительно точно передать глубокие философские мысли классика туркменской литературы:

Мудрец не скажет:
всё мне в мире ясно,
Мы многое познать
ещё не властны.
Напиток знания терпкий
и прекрасный...
Тянусь рукой... Как рот смочу,
– не знаю. («Не знаю») [1, с. 37].

Перу этого талантливой мастера слова принадлежат переводы стихов Махтумкули, которые хорошо известны русскоязычным читателям: «Всегда», «Лишён», «Времена», «О, мир!», «Милой» и другие.

По мнению М. Тарловского, перевод поэтического текста требует не только понимания текста, но и оценки творчества переводимого поэта, «духовного родства» с автором, влюблённости в его поэзию, чтобы не только умом, но и сердцем понять его мир чувств. Именно этим правилом он руководствовался, переводя поэтические произведения Махтумкули.

В переводе С.Н.Иванова вдохновенно прозвучали на русском языке бессмертные, мудрые, поучительные строки Махтумкули о вечных истинах:

Исторический опыт переводов произведений Фраги на русский язык обогащается новыми достижениями наших современников.

1. Махтумкули Фраги. Избранное. –М.: Художественная литература, 1983.
2. Свиток столетий. Тюркская классическая поэзия XIII-XX вв. Составление, предисловие, перевод С.Н. Иванова. –Л.: Издательство ЛГУ, 1991.
3. Махтумкули. Сборник статей о жизни и творчестве. –Ашхабад, 1960.

RESEARCHES ON THE INTEGRATED STUDY OF THE KOREAN LANGUAGE AND CULTURE

KOREÝ DILINI WE MEDENIÝETINI TOPLUMLAÝYN
ÖWRENMEK BOÝUNÇA GÖZLEGLER

ИССЛЕДОВАНИЯ ПО КОМПЛЕКСНОМУ
ИЗУЧЕНИЮ КОРЕЙСКОГО ЯЗЫКА И КУЛЬТУРЫ

TM

*Hwang Ho Young,
Döwletmämmet Azady
adyndaky Türkmen milli
dünýä dilleri institutynyň
Uzak Gündogar dilleri
kafedrasynyň professory*

ENG

*Hwang Ho Young, professor
of Department of the Far Eastern
Languages of Dovletmammet
Azadi Turkmen National
Institute of World Languages*

RU

*Хванг Хо Юнг, профессор
кафедры Дальневосточных
языков Туркменского
национального института
мировых языков имени
Довлетмаммеда Азади*

Annotasiýa

Makalada daşary ýurtlulara koreý dili öwredilende geçilýän sapaklaryň netijeli bolmagy üçin ulanylýan okuw usullaryny öz içine alýan iş meýilnamasy teklipl edilýär. Onda, esasan, Türkmenistandaky koreý dilini öwrenijileriň mysalynda Koreýanyň medeniýetini öwrenmäge bolan islegiň barha artýandygyny nazara alyp, amaly koreý dilini we medeniýetini bilelikde öwretmek göz önünde tutulýar.

Annotation

The article presents working plan comprising teaching methods used for the effectiveness of lessons conducted in teaching Korean for the foreigners. In particular, this study focused on the example of the Korean learners in Turkmenistan, considering that desire of learning Korean culture is increasing, this working plan provides for joint study of the practical Korean language and culture.

Аннотация

В статье представлен рабочий план, содержащий методы обучения, применяемые для эффективности занятий при обучении корейскому языку иностранцев. В ней особое внимание уделяется тому, что на примере изучающих корейский язык в Туркменистане возрастает интерес к изучению корейской культуры, также этот рабочий план предусматривает совместное изучение практического корейского языка и культуры.

Keywords: integrated study, methodology, content-based teaching method, educational plan.

1. Introduction

1.1. Objectives of the study

This study aims to present an education plan for Integrated Korean language and culture using content-based teaching method to offer efficient Korean culture classes for Korean language learners in Turkmenistan for academic purposes.

Looking at the background of the beginning of Korean language education in Turkmenistan, it dates back to 1992, when diplomatic relations between Korea and Turkmenistan were established. Since the National leader of Turkmenistan, Gurbanguly Berdimuhamedov took office in February 2007, the relations between the two countries have rapidly developed, and through this, Korean language education in Turkmenistan has also gradually expanded. Additionally, the President of Korea and the National Leader of Turkmenistan did state visits to both countries in June 2007 and April 2015, and the possibility of developing trade and economic cooperation between the two countries was discussed and emphasized at the summit meeting. In May 2024, an economic forum hosted by the chambers of commerce of both Korea and Turkmenistan was held in Ashgabat, further strengthening exchange and cooperation between the two countries. Afterwards, friendly and mutually trusting relationships between Korea and Turkmenistan, as well as exchanges for economic and cultural cooperation, have steadily continued.

Among the achievements done through such steady exchanges between the two countries, Korean language education is also included, and the department of Korean language was established at the Azadi Turkmen National Institute of World Languages (hereinafter "Azadi Institute") in September 2008. Starting from 10 students admitted to the Korean language department every year, the number of students enrolled was expanded to 20 in 2019. As of July 2024, approximately 170 Korean language department graduates have been produced. In addition, Korean language courses were opened at Dil Language Institute, an affiliated institution of Azadi Institute in order to meet the needs of Korean language learners. In 2019, not only was King Sejong Institute opened in Ashgabat, but also School No. 88, a secondary school began teaching Korean language as a regular subject. As the number of educational institutions where Korean can be learned in Turkmenistan gradually expands, the number of Korean language learners is also increasing every year. Although Korean language education in Turkmenistan has achieved remarkable results so far, there are also problems that need to be supplemented and improved.

In particular, there is no specific teaching-learning plan for Korean culture classes, which are increasingly expanding as an important element in Foreign language education, and appropriate textbooks or specific guidelines for Korean culture classes are not provided because Korean culture is not taught as an independent subject. In this

situation, the Korean culture education has no choice but to rely on the capabilities of the Korean language teachers. In fact, this is not the problem experienced only in Korean language classrooms in Turkmenistan, but a common problem that needs to be improved in Korean language education sites around the world.

Therefore, this study sought to specialize Korean culture classes by designing a class program and then present a lesson plan applicable to Korean language classrooms, ultimately help to strengthen learners' interest in and learning motivation for Korean language and culture. In particular, this study tried to organize learner-centered classes using the content-based teaching method that began to expand in the early 2000s, focusing on classes for foreign students at universities since its effectiveness has been proven by being applied to various educational fields. Since the first appearance of language education programs that emphasized the principles of language learning through content in the late 1970s, content-based teaching method have been applied in various educational fields. Additional research and discussions based on these experiences in actual educational studies are also continuously being conducted. In fact, looking at previous studies related to this teaching method, there has already been a lot of discussions on the subject of not only content-based teaching development and its efficacy in various educational fields, but also lesson design and instructional strategies according to various learner variables. Accordingly, considering the fact that learner variables, especially nationality and age, have a significant influence in structuring teaching-learning goals, content, and teaching strategies due to the nature of culture classes, this study developed a content-based teaching method for the university students in Turkmenistan.

1.2. Research Methodology

This study targets Korean language learners for academic purposes in Turkmenistan and is based on content-based teaching method. It is also premised that Korean culture classes should be conducted by reflecting the educational environment and the characteristics of learners, and that the model of culture classes to be presented should be able to be effectively utilized in actual classrooms.

In this context, this study first looked through cases and their efficacy where content-based teaching method was applied not only to Korean classes but also to various educational fields. Through this, the direction and contents of Korean culture classes for Korean language learners in Turkmenistan were established. This study also confirmed the necessity of content-based teaching which is the basic principle of the class by examining its concept and theoretical background. Then, the goals, contents, and instructional strategies of Korean culture classes were set up in order to establish clear standards for organizing Korean culture education. After examining the current status of Korean culture education in Turkmenistan and analyzing the problems, this study finally presented a class program model and a lesson plan for integrated Korean language and culture classes using content-based teaching method appropriate for the teaching-learning environment in Turkmenistan.

2. Theoretical Background

2.1. Characteristics of Content-based Teaching Method

Content-based teaching is an approach that integrates language and content in teaching foreign and second languages. It is a teaching method that aims to acquire subject knowledge and develop foreign language skills by using the target foreign language as a means of teaching other subjects. In other words, it focuses on content learning, not language learning, and emphasizes learning contents knowledge using the learner's target language, so it is based on the characteristics of a communicative teaching method that allows the learners to acquire the target language along with the contents of learning. The content-based teaching, first advocated by Mohan (1986) and Willetts (1986), states that effective language teaching should be conducted through the curriculum, and many experiments have shown that content-based teaching not only helps students improve their language skills, but also improves their learning abilities. This means that students' target language abilities are expanded when learning a specific field, and because learning activities are conducted using actual target language and textbooks based on the subject matter, learning takes place according to their linguistic, cognitive, and affective needs [2, 317].

The theoretical foundation principles of this content-based teaching method include comprehensible input, comprehensible output, personal communication skills, and cognitive academic language skills. Comprehensible input means that you will be able to speak after listening and reading a lot because second language acquisition is similar to the process of acquiring your native language. This is based on Krashen's (1984) theory that second language acquisition occurs not through memorizing vocabulary or practicing grammar, but through receiving comprehensible input. Comprehensible output is based on Swain's (1985, 1993) theory that in order to develop communicative skills, one must be provided with opportunities to use a second or foreign language productively. In other words, if you use it a lot in meaningful situations, your language skills will improve. Personal communication skills and cognitive academic language skills are based on the theory that two levels of language must be acquired in order to speak a second language fluently. This is a principle based on the theory of Cummins (1979, 1981, 1984) in which advanced language skills, which are academic language comprehension skills, are required along with real-life language skills.

Content-based teaching method can be divided into various models depending on the degree and method of integrating language and content. The most common core models are the 'content-centered model, co-existing language model, and subject-centered model' by Brinton et al. (1989). The content-centered model refers to organizing the curriculum around the subject content, but teaching the content by transforming and reorganizing the materials in consideration of the language level of the learner. The co-existing language model is a model in which language and subject content are taught simultaneously, and requires close connection and communication between language

classes and classes in other subjects. The subject-centered model refers to designing a language curriculum centered on the topics covered in content subjects [3, 295-318]. In particular, this model has the advantage of enabling integrated teaching and learning of language and contents by organizing the class into activities to improve the four skills of language acquisition based on the subject of the learning contents. Therefore, in this study, a subject-centered model was applied to design classes suitable for the characteristics of the Korean language learners in Turkmenistan for academic purposes and their language skills, so that they not only acquire knowledge about Korean culture, but also develop skills and proficiency in Korean language.

2.2. Studies on Content-based Teaching Method in Korean Language Education

As interest in learning Korean abroad is increasing and the types of educational institutions are diversifying, the number of Korean language classes opening not only at King Sejong Institutes or Korean Cultural Centers but also at local universities and secondary schools has rapidly increased. Hyeyoung Kim (2011:98) explains that content-based teaching method is more needed if Korean language education is centered on universities and secondary schools. In other words, in Korean language education, not only language-centered teaching but also subject-centered teaching is very important, and learning Korean through this curriculum will be able to establish itself as a foreign language subject, not just a cultural phenomenon. In addition, Hyeyoung Kim (2011:98) stated that although the research on the content of culture education is active in the Korean language education field, there is a lack of discussion on how culture education should be taught, emphasizing that content-based teaching method is an appropriate teaching method for it.

Most previous studies on content-based teaching method in Korean language education target academic learners at universities, international students, female marriage immigrants, and children of multicultural families. The content covered in university classes is mainly major subjects in undergraduate courses such as Korean language, Korean linguistics, Korean history, and business administration, and the content in content-based education targeting children from multicultural families or immigrated youth includes Korean language, mathematics, social studies. It suggests that it can be applied in various areas such as science, history, and vocational and career subjects. Haeyoung Lee (2001) argued that the direction of Korean language education for international students should be subject-centered language learning, a type of content-based teaching, and emphasized that the level of understanding of the teacher's major has a great influence on the quality of class. Lee Jeong-hee and Jiyoung Kim (2003a, 2003b) proposed the principles and lesson structure of establishing a content-based Korean language curriculum for advanced level Korean language learners. The importance of this study can be found in that it conducted learner-centered classes by presenting a practical teaching model of specific content-based reading classes to be implemented in Korean language education fields. Yumi Kim and Dongho Park (2009) proved the effectiveness of a content-based approach by presenting a curriculum for Korean language majors for academic purposes

to learners majoring in Korean language at Kyunghee University. Daeyeon Jin (2015) believed that teaching history and culture in Korean language education would not only enhance learners' Korean language skills but also enhance their understanding of Korean society and culture, and emphasized the need for historical and cultural learning appropriate for various levels of Korean language learners. Hyunhwa Kang and Donggyu Park (2004) presented a class based on a co-existing language teaching model in an environment operated as a basic subject for lower grades majoring in business administration. Hyeryeong Shim (2015) sought the content and direction of content-based Korean language education that could help learners of the KSL Korean language curriculum improve their Korean communication skills and learn basic concepts of science subjects at the same time. Hyeri Lee (2013) selected core topics for each subject area such as Korean, mathematics, social studies, and science as part of a content-based education plan for immigrant teenagers, extracted specific vocabulary accordingly, and presented an actual teaching plan. What is commonly emphasized in these studies is that the effectiveness of Korean language education based on content-based teaching method is an approach that can expect positive effects such as increasing learners' fluency, strengthening knowledge content learning, and improving learning motivation. By continuously providing learners with rich language materials and content materials, the efficacy of content-based teaching method is revealed, which not only can provide conditions for practical communication, but can also be flexibly applied to various learning situations and diverse learner needs.

2.3. Current Status of Korean Culture Education in Turkmenistan

Due to the influence of the Korean Wave around the world, interest in Korea and Korean culture has been growing steadily in Turkmenistan for about 10 years, and this interest is leading to enthusiasm for learning the Korean language. In 2008, a Korean language department was opened at Azadi Institute, and Korean language courses were later opened at Dil Language Institute, an affiliated institution of Azadi Institute. In 2019, King Sejong Institute was established in Ashgabat, the capital of Turkmenistan, and since September 2019, Korean language classes have been offered at School No. 88, an secondary school in Ashgabat. As the number of educational institutions where Korean language can be learned in Turkmenistan gradually expanded, the number of Korean language learners also increased every year. The Korean language department at Azadi Institute had 10 students per academic year when it was opened, but it increased to 20 students from 2019 and has 122 students as of 2024, and the number of students at King Sejong Institute increased from 70 when it opened in 2019 and now more than doubled to 180. The number of Korean language learners at School No. 88 also increases every year, reaching about 400 as of 2024. Through this, it can be easily expected that the total number of learners will keep increasing.

The reason why the number of Korean language learners in Turkmenistan was able to increase so rapidly in a short period of time can be seen as the result of both Korea and

Turkmenistan's continued efforts for exchange and cooperation not only in the political and economic fields, but also in the field of education. With the support of the Korean Embassy in Turkmenistan, the Korean Language Department at Azadi Institute has been holding a Korean speaking contest every May since 2009. Since 2011, Azadi has participated as a local implementing agency for the Test of Proficiency in Korean (TOPIK) and has been encouraging students to improve their Korean language skills. Additionally, various aspects of Korean culture are introduced through Korea Week events, including the Korean Film Festival and Korean cultural performances. These competitions and events serve as a venue for cultural exchange between the two countries where various people including school faculty and students participate and enjoy all together. The local media also reports these Korea-related news in the news every year with a lot of interest.

In this way, Korean language education in Turkmenistan has led to steady growth and development, but there are also problems that need to be improved to take a leap forward. There is no specific teaching-learning plan for Korean culture classes, which are increasingly expanding as an important element in Korean language education, and because Korean culture is not taught as an independent subject, appropriate textbooks or specific guidelines are not provided. This means that we have no choice but to rely on the capabilities of the Korean language teachers.

In this teaching-learning environment, Korean culture education needs to be operated as an independent subject rather than as a part of the Korean language class, and it is urgent to prepare a systematic education plan, class textbooks, and guidelines for Korean culture classes. Therefore, it is necessary to apply content-based teaching method in Korean culture education in order to operate the classes more effectively and smoothly and ultimately strengthen Korean language learners' continued interest in and learning motivation for the Korean language and culture. This is an effective teaching-learning method that can simultaneously improve Korean language skills and acquire content knowledge about Korean culture.

3. Education Plan for Integrated Korean Language and Culture classes using Content-based Teaching Method

3.1. Principles

Daeyeon Jin (2015:141-177) explains the need for integrated education of the Korean language and Korean history in Korean language education. If interpreted from the perspective that Korean history is an element of Korean culture, Korean culture education is an important part of the present of Korea and Koreans. Although the primary purpose is to understand the Korean language, if you look at it from the perspective of language education, it is said to be closely related to the development of overall Korean language skills. She also emphasized that through integrated education of Korean language and culture, one can develop the language and cultural skills to understand and express the way Koreans think and act. Accordingly, it was explained that Korean cultural education is an educational activity that comprehensively deals with human activities, and that a comprehensive approach is required in understanding its contents.

Hwasook Kwon (2017) studied Korean history education in Korean culture education using a topic-centered language learning model based on content-centered teaching methods, and emphasized that if Korean language classes are taught with the humanities element of Korean history which is one of the elements of Korean culture, as the subject, it could be an integrated education that can improve ability, problem-solving ability, and creativity.

Nunan (1989, Eunyoung Jeong, 2011) and Brinton et al. (1989, Jehee Jin, 2005) commonly presented the teaching principles of content-based teaching method as follows: 1) Make decisions based on content rather than linguistic criteria, 2) Integrate language skills, 3) Actively involve students in all stages of the learning process, and 4) Choose the right content that fits the students' life, interests, and academic goals, 5) Choose realistic texts and tasks, 6) Pay attention to the morphological features of the language'.

Therefore, this study proposes the principles of integrated of Korean language and culture using content-based teaching method for Korean language learners in Turkmenistan for academic purposes as follows. First, parallel learning content and language learning. Second, structure of classes centered on subject matter appropriate to the needs of learners. Third, suggest the provision of practical materials and appropriate use of media that arouses interest.

3.2. Class Program Design

Table 1. presented below is the «A class program design for integrated Korean language and culture classes using content-based teaching method» and explained the step-by-step teaching-learning process for the main learning content.

Table 1. Class Program Design for integrated Korean language and culture classes using content-based teaching method

	Previous stage	Main stage	Post stage
Teaching-Learning Content	– Use the «K-W-(H)-L» table for topics to learn	– Learn about the topic – Interactive activities through assignment activities	– Check learning and organizing
Teaching-Learning Activities	– Through the «K-W-(H)-L» table using text or pictures, learners express their knowledge about the topic, the knowledge they want to know, and the knowledge they have acquired.	– Learn basic words, grammatical expressions, terms, and concepts related to the topic through audiovisual materials. – After learning about the topic, interactive activities are conducted between learners. (Pair activities, small group activities, etc.) – Learn in depth through additional materials.	– Conclude with confirmation and evaluation activities on what you have learned.

Teaching-Learning Materials	– «K-W-(H)-L» table	– Visual materials such as textbooks and PPTs – Korean practice activity sheet – Learning Materials Handouts	– PPT, Evaluation sheet
-----------------------------	---------------------	--	-------------------------

The «Previous stage» presented in Table 1. corresponds to «Introduction» and is an introduction to new learning to motivate learning. The «K-W-(H)-L» table used at this stage is an effective approach to stimulate interest in new learning and involve learners in the learning process by exploring learners' background knowledge, and is often used in the pre-reading stage of learning to read. «K» stands for «What I Know», which allows learners to use not only simple words, phrases, and sentences but also pictures to elicit what they already know about the topic to be studied. «W» stands for «What I Want to Know» and is a process in which students think about and describe in advance what they want to learn with this learning topic. Through this process, students can think about what they want to know, allowing them to focus more on class content. «H» is «How I will accomplish my goals», which is the ability to analyze how students can know what they want to learn and how to more effectively achieve elements that suit the learner's goals. «H» can be optionally included or omitted depending on the learning topic or learning level. «L» is «What I Learned», which summarizes the contents of the learning overall and can be said to be an effort for students' long-term memory and learning. It is written at the end of the «previous stage» to describe what the students learned in this process. Be sure to write it down, check it, and organize it yourself.

The «Main stage» is the stage corresponding to «Development» and is largely divided into three parts. The goal of this stage is to learn based on knowledge content. Therefore, you can learn Korean cultural knowledge related to the learning topic, and learn vocabulary, grammatical expressions, and concepts about the learning topic to effectively understand it. First, learn basic vocabulary to understand the overall content and use it to create sentences to learn concepts about words and topics. Then, while looking at the textbook and PPT materials, listen to the teacher's explanation, understand the overall content, and then engage in interactive activities among learners on the topic. Finally, use additional reading material or videos on the topic to learn more about the topic. The «Post-stage» is the «Organization» stage, where you organize what you have learned by looking at the handouts and PPT materials, and then check your understanding of the taught content through evaluation questions.

3.3. Lesson Plan

Based on integrated education principles and teaching-learning model for Korean language and culture classes presented above, a detailed lesson plan was designed as shown in Table 2. under the theme of Korea's representative historical sites'.

Table 2. Lesson plan for integrated Korean language and culture classes using content-based teaching method

Topic	Representative historical sites in Korea		Class duration	100 mins
Learning objectives	1. You can explain representative historical sites in Korea. 2. You can tell the characteristics of Bulguksa Temple and Seokguram Grotto in Gyeongju.			
Learning materials	Teacher		Students	
	Textbook, PPT materials, «K-W-(H)-L» table, handouts		Textbook	
Teaching-Learning Step	Teaching-Learning Process	Content-based teaching-learning activities		
		Teacher		Students
Introduction (20 mins)	Greetings and confirmation of previous lessons	– Greetings and attendance check – Questions to check previous lessons – Create a learning atmosphere by reading the topic of this class together with the learners – Hand out and explain the «K-W-(H)-L» table – Ask if they know about historical sites in Korea – While looking at photos of Bulguksa Temple and Seokguram Grotto, discuss with learners what the objects in the photos are and what kind of place they are – Have them fill out the «K-W-(H)-L» table		– Greetings and attendance check – Answers to previous study questions – Read the topic of this lesson aloud – After receiving the table «K-W-(H)-L», focus on the teacher’s explanation – Answer if you know anything about historical sites in Korea – While looking at pictures of Bulguksa Temple and Seokguram, think about what it is and what it is like and talk about it freely
		– Read the learning objectives and explain how this lesson works – Vocabularies and grammatical expressions related to the topic are explained and used to create conversation sentences(pair activity)		– Fill out the «K-W-(H)-L» table – Read and check the learning objectives together – Learn vocabulary and grammatical expressions and use them to create conversation sentences

Development (70 mins)	Learn topic-related knowledge	– The historical sites, Gyeongju, Bulguksa Temple, Seokguram Grotto, and world cultural heritage are explained while looking at PPT materials and textbooks – Check the learner's level of understanding by asking questions based on the explanation – Hand out a handout of learning materials that summarizes the learning content and have students fill in the blanks (small group activity) – A presentation is made to check the correct answers to the blank spaces	– Answer to the question of the representative historical sites in Korea – Answer what Gyeongju is famous for – Give examples of world cultural heritage – Organize the learning content by filling in the blanks on the learning materials handout – Find the correct answer to the blanks
	Deep learning	– Watch the introduction video of the Gyeongju historic site tour and ask questions about the contents – Have them summarize the contents of the video and present it (small group activity) – Talk about the representative historical sites of Turkmenistan	– Take notes while watching the video – Ask and answer questions about the video content – Create and present a summary – Talk about the representative historical sites of Turkmenistan
Wrap-up (10 mins)	Evaluate and Check	– Check and evaluate what you have learned through a simple quiz	– Take the quiz and summarize what you have learned – Review by asking questions

4. Conclusion

This study designed and presented a Korean culture class using content-based teaching method as part of an integrated education plan for Korean language and culture appropriate for the current status in Korean language education in Turkmenistan.

This is intended to provide practical basic data for developing educational contents and educational methods according to the educational goals and curriculum. The future development of Korean language education in Turkmenistan must be achieved through qualitative changes in line with quantitative changes, and various yet effective teaching methods must be applied depending on the needs and purposes of the learner.

In Korean language education, the approach through content-based teaching method is intended to be effective in improving language skills along with contents learning by focusing on teaching knowledge information and meaningful contents within a specific topic rather than on acquiring language knowledge. It is focused on strengthening learners' interest in the subject and their motivation to learn. In this context, this study confirmed the cases and effectiveness of content-based teaching method applied in various subjects and Korean language education, and analyzed the problems of Korean culture classes in Turkmenistan, ultimately developing a plan for integrated Korean language and culture education using content-based teaching method.

Lastly, this study recognized the problem of the fact that Korean culture education is still limited and unsystematically treated in Korean language classrooms despite the increasing proportion of Korean culture in Korean language education in Turkmenistan, and therefore, its significance can be found in that it presented an education plan for integrated Korean language and culture classes using content-based teaching method that can be applied in a teaching-learning environment operated as an independent subject, considering the aspect of culture-based Korean language education rather than language-based Korean language education.

References

1. Cheolyoung Lee (2019), A Study on Korean language and culture education content for middle and high school students in China, Inha University Graduate School doctoral thesis.
2. Hwa-sook Kwon (2017), A Study on Korean history education plan based on content-centered teaching method for Korean language learners for academic purposes, Korean Language and Literature 102, Korean Language and Literature Society.
3. Yun-ju Kim (2015), Multicultural literacy education using traditional fairy tales – based on the intercultural education model, Hanseong Language and Literature 34, Hanseong Language and Literature Society.

РАБОТА НАД ТЕКСТОМ НА ЗАНЯТИЯХ ПО РУССКОМУ ЯЗЫКУ (НА МАТЕРИАЛЕ ТЕКСТА СТИХОТВОРЕНИЯ НАЦИОНАЛЬНОГО ЛИДЕРА ТУРКМЕНСКОГО НАРОДА ГЕРОЯ-АРКАДАГА ГУРБАНГУЛЫ БЕРДЫМУХАМЕДОВА «КЛАДЕЗЬ РАЗУМА МАХТУМКУЛИ ФРАГИ»)

**RUS DILI SAPAKLARYNDA TEKST BILEN IŞLEMEK
(TÜRKMEN HALKYNÝŇ MILLI LIDERI GAHRYMAN
ARKADAGYMYZ GURBANGULY BERDIMUHAMEDOWYŇ
«PÄHIM-PAÝHAS UMMANY MAGTYMGULY PYRAGY»
GOŞGUSYNYŇ ESASYNDA)**

**WORK ON THE TEXT IN THE RUSSIAN CLASSES (ON
THE MATERIAL OF THE POEM OF THE NATIONAL
LEADER OF THE TURKMEN PEOPLE HERO-ARKADAG
GURBANGULY BERDIMUHAMEDOV «OCEAN OF
WISDOM MAGTYMGULY PYRAGY»)**

TM

*Gözel Orazmuhammedowa,
Döwletmämmet Azady
adyndaky Türkmen milli
dünyä dilleri institutynyň
Rus dili kafedrasynyň uly
mugallymy*

Annotasiýa

Makalada rus dili sapaklarynda tekstiň üstünde işlemek boýunça usuly maslahatlar berilýär. Tekstiň üstünde işleme-

ENG

*Gozel Orazmuhammedova,
senior teacher of Department
of the Russian Language of
Dovletmammet Azadi Turkmen
National Institute of World
Languages*

Annotation

The article provides methodological recommendations for working on the text in the Russian language classes. As an

RU

*Гозель Оразмухаммедова,
старший преподаватель
кафедры русского языка
Туркменского национального
института мировых языков
имени Довлетмаммеда Азади*

Аннотация

В статье даны методические рекомендации по проведению работы над текстом на занятиях по русскому язы-

giň mysaly hökmünde türkmen halkynyň Milli Lideri Gahryman Arkadagymyzyň «Pähim-paýhas ummany Magtymguly Pyragy» atly goşgusy derňelýär. Derňewiň esasynda söz bilen işlemegiň nusgasy (söz ýasalyş, göçme manyda ulanylan sözleriň düşündirilişi, ýumuşlar) hödürleýär.

example for text analysis the text of the poem of the National Leader of the Turkmen people Hero-Arkadag «Ocean of Wisdom Magtymguly Pyragy» is analyzed. Basing on the analysis, an example of working with words (word formation, interpretation of figurative words, tasks) is provided.

ку. В качестве материала для исследования был взят текст стихотворения Национального Лидера туркменского народа Героя-Аркадага «Кладезь разума Махтумкули Фраги». Автором рассмотрены на примере анализа стихотворения все этапы работы над словом: составлен глоссарий к тексту, проанализировано употребление некоторых слов в переносном значении, предложены задания на усвоение новой лексики.

Ключевые слова: концепция, совершенствование, навыки чтения, дидактическая задача, понимание текста, адекватность восприятия, опорные слова, переносное значение слов.

В эру Возрождения новой эпохи могущественного государства созданы все возможности для новых достижений туркменского общества в экономике, промышленности, сельском хозяйстве, культуре, искусстве на основе передовых технологий. Руководствуясь словами нашего уважаемого Президента: «Туркменский народ широко известен своим великим искусством, образцовыми обычаями и уникальным культурным наследием» [1, с. 2], в стране создаются благоприятные условия для научного изучения, сохранения, распространения богатого литературного, культурного наследия нашего народа среди широких слоев населения. Центральное место в изучении литературного наследия Махтумкули Фраги занимает тщательный анализ его творчества.

Сегодня молодым туркменистанцам предоставляются широкие возможности для получения новых знаний, расширения кругозора, развития способностей, занятий творчеством, физической культурой и спортом. Следуя «Концепции совершенствования обучения иностранным языкам в Туркменистане», каждый преподаватель, применяя современные технологии и компьютерные интерактивные программы, должен эффективно использовать учебное время на занятии. Основная задача преподавателя филологического вуза – совершенствовать у студентов навыки говорения, аудирования, письма и чтения. Но прежде чем научить говорению, письму и аудированию, необходимо научить студентов осознанному чтению. Студент должен пользоваться умением читать для поиска нужной информации в тексте с тем, чтобы получать необходимые знания, осваивать учебные дисциплины, обогащать свой читательский опыт и интеллект, так как одной из особенностей

стандарта молодого поколения является формирование таких личностных качеств, как способность к самооценке, саморазвитию и самореализации.

Практика подтверждает, что нелюбовь к чтению и связанные с этим затруднения вызваны именно непониманием прочитанного текста. Обучение приемам работы с текстом, закладывающее основу умения учиться, формирующее навык самостоятельной учебной работы – актуальная дидактическая задача. При чтении необходимо обучить студентов работе со словом, пониманию его значения и пониманию смысла текста.

В работе над текстом выделяются три этапа:

I. Работа с текстом до чтения: студенты самостоятельно выделяют новые, а, значит, незнакомые слова и словосочетания, записывают их в свои словари. Эти слова и словосочетания особенно важны для понимания текста. Здесь же и чтение заглавия, рассматривание иллюстрации к тексту. На основании новых слов, заглавия и иллюстрации студенты могут высказывать свое предположение о содержании текста. Преподаватель может обратить внимание студентов на слово «кладезь» в заглавии стихотворения. Перед студентами ставится задача: прочитать текст и проверить свои предположения.

II. Работа с текстом во время чтения. Осмысление на уровне содержания.

Студенты самостоятельно читают текст про себя, а затем вслух по предложениям или абзацам (небольшим). Преподаватель задает уточняющие вопросы по ходу чтения, контролирует адекватность первоначального восприятия и понимания прочитанного. Объясняются или уточняются значения слов; преподаватель периодически возвращает студентов к их предположениям, которые были высказаны до начала чтения. Идет постоянное уточнение и углубление понимания. Повторное чтение более крупными отрывками, беседа.

III. Работа с текстом после чтения. Достижение понимания на уровне смысла. Вопросы преподавателя ко всему тексту, которые позволяют понять его уже на уровне смысла. Беседа по проблемному вопросу. Возвращение к заглавию и иллюстрации на новом уровне понимания. Творческие задания (иллюстрирование, словесное «рисование», придумывание продолжения, составление диалогов, написание мини-сочинений и др.). Восстановление текста по опорным словам, словосочетаниям, запись своими словами, исходя из собственных знаний и с поиском дополнительной информации (словари, энциклопедии, другие тексты с похожим смыслом).

Чтобы вызвать интерес к чтению, преподаватель на занятиях должен уметь показать студенту, что чтение – это общение, диалог читателя и автора. Но это общение опосредованное, через текст, созданный автором. Оно затруднено, потому что в тексте отсутствуют интонация и логическое ударение, которые облегчают понимание устной речи. Но в тексте есть знаки препинания, необходимо объяснить студентам их смысловую роль.

Теперь попробуем проследить все этапы работы над текстом на примере стихотворения Национального Лидера туркменского народа Героя-Аркадага Гурбангулы Бердымухамедова «Кладезь разума Махтумкули Фраги».

Прежде чем приступить к работе, можно выяснить у студентов, какие предположения по поводу содержания текста они могут сделать из названия стихотворения «Кладезь разума Махтумкули Фраги».

Самый преданный служитель поэтических святынь –
Кладезь разума Махтумкули Фраги.
Вековечная основа всех незыблемых твердынь –
Кладезь разума Махтумкули Фраги.

Человечеству служенье для него и есть свобода,
Он и есть язык и слог – речь туркменского народа.
Почитание священной вечной воли небосвода –
Кладезь разума Махтумкули Фраги.

С тысячи поклонов, тут же мы идём к нему,
Как к сородичу вовеки и навеки своему.
С нами делится он славой – в радость всем, да и всему, –
Кладезь разума Махтумкули Фраги.

Легенда тысячелетий и сказание веков.
А его и звать не нужно – сам всегда прийти готов.
Верноподданный всех стран и народов, он – таков, –
Кладезь разума Махтумкули Фраги.

Путь поэта изначально как таинствен, так и прост,
Торжественно заступает он на свой бессменный пост.
У подножья Копетдага встал сегодня во весь рост
Его Высочество Махтумкули Фраги.

Вот уже три века, как он вышел в путь большой.
Он народам всей Земли верно служит всей душой.
Человек для всех времён самый близкий и родной –
Кладезь разума Махтумкули Фраги.
Его Высочество Махтумкули Фраги. [2, с. 1].

В первую очередь создадим небольшой глоссарий из непонятных студентам слов:

<i>преданный</i>	исполненный любви и верности к кому-либо [3, с. 863]	wepaly
<i>служитель</i>	1. Работник, слуга (устар.) 2. Тот, кто служит чему-либо. С. науки [3, с. 1078]	gullukçy, hyzmatkär
<i>твердыня</i>	1. Крепость, прочно укрепленное место. 2. Оплот, твердая опора [3, с. 1162]	gala, daýanç
<i>святыня</i>	1. То, что является особенно дорогим, любовно хранимым и чтимым. 2. Предмет или место религиозного поклонения [3, с. 1043]	keramatly ýer, mukaddes
<i>кладезь</i>	1. То же, что колодец (в 1 знач.) (устар.). 2. перен. В нек-рых сочетаниях: средоточие, сокровищница (во 2 знач.). Собрание икон подлинный к. для искусствоведа. * Кладезь премудрости – о человеке с большими знаниями [3, с. 421]	hazyna
<i>вековечный</i>	постоянный, вечный, всегдашний [3, с. 119]	ebedi, baky, gadymdan gelyän
<i>незыблемый</i>	устойчивый, непоколебимый [3, с. 611]	sarsmaz, berk
<i>почитание</i>	глубокое уважение [3, с. 855]	hormat, sylag, sylama
<i>сородич</i>	1. То же, что и родственник. 2. Уроженец одной и той же местности с кем-то, земляк [3, с. 1102]	kowum-garyndaş
<i>легенда</i>	1. Поэтическое предание о каком-н. историческом событии. 2. Вымысел, что-то невероятное [3, с. 484]	rowaýat
<i>верноподданный</i>	преданный, покоряющий всех своей верностью [3, с. 121]	wepaly, ynamdar adam
<i>высочество</i>	титул членов царской семьи и их жен [3, с. 190]	alyhezret

Следующая ступень предтекстовой работы – это подбор синонимов. Уже из глоссария видно, что и в самом тексте много синонимичных слов. К тому же, преподаватель сам выбирает слова, к которым студенты смогли бы подобрать синонимы. Здесь же можно попросить студентов соотнести слова и их значения.

Вторым этапом работы над текстом является объяснение значения слов во время чтения текста. Читая текст, мы ещё раз возвращаемся к первоначальным предположениям студентов о содержании стихотворения, которое состоит из шести четверостиший. Выделяя слова, данные в глоссарии, мы снова объясняем их

значение и выясняем, в каком значении (прямом или переносном) они употреблены в тексте стихотворения. Студенты могут объяснить, на основе чего употреблено переносное значение. При чтении текста стихотворения преподаватель может задавать студентам наводящие вопросы, которые помогут лучше понять текст и усвоить его содержание. Например:

Самый преданный служитель поэтических святынь –
Кладезь разума Махтумкули Фраги.
Вековая основа всех незыблемых твердынь –
Кладезь разума Махтумкули Фраги.

Почему наш уважаемый Герой-Аркадаг называет Махтумкули Фраги «самым преданным служителем поэтических святынь»? Потому что именно Махтумкули Фраги является преданным служителем поэтического мира Востока. Кроме того, Национальный Лидер туркменского народа Герой-Аркадаг называет великого поэта «кладезем разума». Кладезь – сокровищница, кладовая. Из глоссария мы видим, что так говорят о человеке с большими знаниями. А стихотворения Махтумкули отражают все стороны жизни туркменского общества, тематика его стихов многообразна.

Человечеству служенье для него и есть свобода,
Он и есть язык и слог – речь туркменского народа.

В первой строке второго четверостишия мы понимаем, что служение человечеству, служение народу, мыслями и надеждами которого жил всю свою жизнь поэт, для него самого «и есть свобода», т.е. если свободен и счастлив народ, то свободен и счастлив и «служитель поэтических святынь». Фразы из стихотворений Махтумкули Фраги ушлив народ, стали крылатыми выражениями: «Он и есть язык и слог – речь туркменского народа». Слог – способ, манера изложения мыслей, стиль [3, с. 988]. Здесь уместно вспомнить строки из русского перевода стихотворения Махтумкули «Türkmenîň», выполненного Арсением Тарковским:

Потомкам запомнится Махтумкули,
Поистине, станет устами Туркмении.

Следующие строки, которые необходимо объяснить студентам, являются:

С тысячи поклонов, тут же мы идём к нему,
Как к сородичу вовеки и навеки своему.

Преподаватель задает вопрос студентам: «Как вы понимаете выражение «С тысячи поклонов, тут же мы идём к нему»? Поклон – наклон головы или верхней части туловища (в знак приветствия, уважения, благодарности, просьбы, молитвы и т.п.) [3, с. 821]. Эта строка означает, что при возникновении любой проблемы мы можем обратиться к стихам Махтумкули и найти ответ на любой вопрос, т.е. каждый из нас может обратиться к стихам поэта, как к родному человеку, и найти ответ. «Тут же мы идем к нему» – слово «идем» используется в переносном значении, перенос значения основан на сходстве в каком-либо отношении двух предметов и означает «обращаемся» (метафора), а словоформа «к нему» имеет значение «к его поэзии», перенос значения основан на перенесении значения с одного явления на другое по признаку количественного отношения между ними, т.е. часть вместо целого (автор вместо поэзии) – синекдоха.

Четвертое четверостишие не вызывает трудностей в восприятии содержания. Первая строка пятого четверостишия: «Путь поэта изначально как таинствен, так и прост» – говорит о том, что путь поэта таинственен, т.к. нет сведений о его жизненном пути, но он как таинственен, так и прост. Следующие строчки:

Торжественно заступает он на свой бессменный пост.
У подножья Копетдага встал сегодня во весь рост
Его Высочество Махтумкули Фраги.

Здесь мы видим подтверждение того факта, что творчеству Махтумкули в настоящее время уделяется огромное внимание, у подножия Копетдага великому поэту воздвигнут памятник во весь рост. 2024 год – объявлен Годом «Кладезь разума Махтумкули Фраги», проводятся научно-практические конференции по творчеству Махтумкули, конкурсы выразительного чтения стихотворений великого поэта и его переводов на различные языки мира. Творчество великого сына туркменского народа изучается во всем мире, оно актуально и по сей день. Это подтверждает и последнее шестое четверостишие стихотворения нашего многоуважаемого Героя – Аркадага:

Вот уже три века, как он вышел в путь большой.
Он народам всей Земли верно служит всей душой.
Человек для всех времён самый близкий и родной –
Кладезь разума Махтумкули Фраги.
Его Высочество Махтумкули Фраги.

Последний третий этап работы над текстом – послетекстовая работа. Она предполагает следующее: подбор антонимов к словам, составление словосочетаний

и предложений, такие творческие работы, как написание мини-сочинений «Махтумкули Фраги – великий сын туркменского народа», «Мое любимое стихотворение Махтумкули Фраги» и т.п.

Научный потенциал любого государства определяется молодым поколением страны, способным реагировать на изменения, происходящие в мире, обладающим высококачественными знаниями, владеющим высокими технологиями. Подготовка высокообразованных специалистов – задача преподавателей высших учебных заведений страны.

Литература

1. Речь Президента Туркменистана Сердара Бердымухамедова на торжественной церемонии инаугурации. Газета «Нейтральный Туркменистан», 20.03.2022, №71-72 (30104-30105), с. 1-2.
2. Гурбангулы Бердымухамедов. Кладезь разума Махтумкули Фраги. Газета «Нейтральный Туркменистан», 18.08.2023, №209 (30580), с. 1.
3. Ожегов С.И. Толковый словарь русского языка. – М., 2010.

BERDIMUHAMET ANNAÝEWIŇ PEDAGOGIK-PSIHOLOGIK TAGLYMATY

PEDAGOGICAL AND PSYCHOLOGICAL TEACHINGS OF BERDIMUHAMET ANNAYEV

ПЕДАГОГИКО-ПСИХОЛОГИЧЕСКОЕ УЧЕНИЕ БЕРДЫМУХАМЕДА АННАЕВА

TM

*Şyhymustapa
Hudaýberdiýew,
Döwletmämmet Azady
adyndaky Türkmen milli
dünýä dilleri institutynyň
Pedagogika we psihologiýa
kafedrasynyň uly mugallymy*

ENG

*Shyhymustapa
Hudayberdiyev,
senior teacher of Department of
Pedagogics and Psychology of
Dovletmammet Azadi Turkmen
National Institute of World
Languages*

RU

*Шыхымустапа
Худайбердыев, старший
преподаватель кафедры
педагогики и психологии
Туркменского национального
института мировых языков
имени Довлетмаммеда Азади*

Annotasiýa

Makalada mugallym, esger, ilhalar ynsan Berdimuhamet Annaýewiň şöhratly zähmet ýoly, şeýle-de Berdimuhamet Annaýewiň mugallymçylyk ýoluna düşmegine sebäp bolan görnükli şahsyýetler, olaryň geljekki mugallyma ýetiren täsirleri, şonuň ýaly hem Berdimuhamet Annaýewiň mugallym hökmünde kemala geliş başgaçaklary barada pikir ýöredilýär, iş tejribesinden, guramaçylyk ukyp-başarnygundan, ynsanperwerliginden, pähim-paýhasyndan habar berýän pursatlar beýan edilýär.

Annotation

The scientific article describes the glorious labor way of a teacher, a soldier and a man respected by the people Berdimuhamet Annayev and moreover it informs about outstanding personalities who caused choosing the pedagogical path by Berdimuhamet Annayev, influence they had on the future teacher, as well as the stages of personality formation of Berdimuhamet Annayev as a teacher, describes moments displaying his experience, humanity and wisdom.

Аннотация

В научной статье описывается славный трудовой путь педагога, солдата и уважаемого народом человека Бердымухамеда Аннаева. Автор прослеживает становление педагогического мастерства Бердымухамеда Аннаева, основой которого послужили научные труды выдающихся педагогов. Рассматриваются факторы, оказавшие влияние на формирование самосознания будущего учителя, а также этапы становления и развития педагогической деятельности Бердымухамеда Аннаева..

Açar sözleri: pedagogika, psihologiýa, okuw, okatmak, ukyp, başarnyk, empirizm, edep, terbiýe, özbaşdak okuw.

**Türkmen halkynyň Milli Lideri
Gahryman Arkadagymyz
Gurbanguly Berdimuhamedow:**

– Türkmenistanyň iň gowy ogul-gyzlarynyň ýüz müňlerçesi Beýik Watançylyk urşunda söweşdiler. Agyr, gan döküşikli söweşlerde olar gaýduwsyzlyk, ýanbermez erklilik, durnuklylyk we iň belent ruhy-söweşjeň sypatlary görkezdiler. Biz olaryň edermenliklerine guwanýarys we buýsanýarys. Türkmen halky öz gahrymanlaryny hiç haçan unutmaz.

Gahryman Arkadagymyzyň atasy, hormatly Prezidentimiz Arkadagly Gahryman Serdarymyzyň garry atasy Berdimuhamet Annaýew şöhrata beslenen бүтін ömrüni mugallymçylyk işine bagyşlan ynsandyr.

Bu beýik ynsanyň pedagogik zähmeti hakynda Gahryman Arkadagymyzyň «Älem içre at gezer» [1], «Döwlet guşy» [2] romanlarynda, şeýle-de Türkmenistanyň Ministrler Kabinetiniň ýanyndaky Baş arhiw müdirligi, Türkmenistanyň Arhiw gaznasy tarapyndan taýýarlanan «Mugallym, esger, ilhalar ynsan Berdimuhamet Annaýewiň gahrymançylykly ömür ýoly» [3] atly kitapda (ylmy-resminamalaýyn neşir) giňişleýin maglumat berilýär.

Berdimuhamet Annaýew mugallymçylyk zähmet ýolunda örän köp adamlar bilen hyzmatdaşlyk edýär, olar bilen işjeň aragatnaşygy ýola goýýar. Bu ýolda Berdimuhamet olardan asylly görelde alýar, olary özüniň halypalary hasaplaýar. Ilkinji nobatda Berdimuhamediň kakasy Anna aganyň adyny tutmak bolar. «Älem içre at gezer» romanyndan belli bolşy ýaly, Anna aga öz otaglarynyň birini okuw otagyna öwürüp, obanyň çagalaryny okadýar. Anna aganyň «Akyl sandyklary» hazynasy hem, netijede, Berdimuhamet mugallyma miras galýar. Bu hazynada bolsa Gündogaryň beýik akyldarlarynyň, şol sanda halk döredijiliginiň dürli žanrlaryna degişli ululy-kiçili eserleri, Magtymguly Pyragynyň goşgulary özüne orun tapynypdyr.

Özüniň edebi, bilim-düşünjesi, sypaýylygy bilen Berdimuhamede mugallymçylyk ýoluny saýlamaga täsir eden adamlaryň biri Muhammetguly Atabaýewdir. «Älem içre at gezer» romanynda olaryň ilkinji duşuşygy hakynda täsirli maglumatlar beýan edilýär: «Berdimuhamediň oglan okatmaga ilkinji synanyşygy on iki ýaşynda başlapdy. Oňa bir waka sebäp boldy diýseňem boljak.

Bir gün günortanlar Berdimuhamediň öýlerine bir atly geldi. Berdimuhamet edep bilen oňa salam berdi, hormat edip, atyny tutdy. Soňam iki elini uzadyp görüşdi. Atyny teblehanadaky gazyga baglady ...

– Maňa Muhammetguly Atabaýew diýýärler. Meniň esasy kärim – çaga okatmak, men – mugallym ...

Myhman «Men – mugallym» diýende, Berdimuhamediň ýüregi jigläp gitdi. «Bir gün menem şeýle sözleri aýdyp bilerdikäm?» diýip, ol içini geplettdi» [1, 42 s.].

Berdimuhamet Annaýew şondan soň mugallym bolmagy, çagalara bilim-sowat öwretmegi ymykly ýüregine düwür. Mugallymçylyk ugrundan okap, bilim alýar. Berdimuhamediň mugallym hökmünde taplanmagyna, kemala gelmegine, ýokarda bellenip geçilişi ýaly, kän-kän adamlar sebäp bolýar. Ol türkmen magaryfynyň gözbaşynda duran Alyşbeg Alyýew bilen duşuşýar, onuň beren maslahatlaryna eýerýär, ömrüni bu käre bagyşlaýar. Berdimuhamet Annaýew ömrüniň ahyryna çenli özüniň mugallymçylyk kärini saýlamagyna sebäp bolan ynsanlary ýatlaýar. Ýatlanýanlaryň arasynda türkmen magaryfyny ösdürmekde uly işleri bitiren görnükli rus pedagogy Iwan Aleksandrowiç Belýaýewiň, dilçi alym Iwan Andreýewiç Platonowyň, görnükli magaryfçy Alyşbeg Alyýewiň atlary hormat bilen tutulýar.

«Mugallym, esger, ilhalar ynsan Berdimuhamet Annaýewiň gahrymançylykly ömür ýoly» atly 2008-nji hem-de üsti ýetirilip 2010-njy ýylda gaýtadan neşir edilen kitapda Berdimuhamet Annaýewiň pedagog hökmünde taplanyşy baradaky taryhy maglumatlar giňişleýin beýan edilýär.

Berdimuhamet mugallymyň mugallymçylyk kurslarynda, tehnikumda, soňra mugallymçylyk institutynda alan hünär bilimleri, durmuş tejribesi, guramaçylyk ukyp-başarnyklary onuň taplanmagyna getirýär.

Bu işde Berdimuhamet Annaýewe onuň bilimi, düşüňjesi kömek edýär. Berdimuhamet Annaýew mugallymçylyk işinde halk pedagogikasyndan, psihologikasyndan, ynsanperwerlik ýol-ýörelgelerinden ugur alýar. Pedagogik hyzmatdaşlykda, şahsyýetiň işini ýola goýmakda, ony dolandyrmakda, okuwçylary we käredeşleri bilen iş alyp barmakda hemişe gatnaşyklaryň demokratik ýörelgesinden peýdalanýar.

Berdimuhamet Annaýewiň pedagogik garaýyşlarynyň empiriki [4] häsiýetli (bu ýerde «empirizm» tejribäni nazaryýetden ileri tutmak manysynda) bolandygy üçin psihologikasynda hem şeýle garaýyşlar duýulýar. Aslynda, Berdimuhamet Annaýew ylmy pedagogikadan, psihologikadan hem habarly mugallym. Onuň pedagogik garaýyşlarynda bu iki ugruň sazlaşygy duýulýar.

Gahryman Arkadagymyzyň «Älem içre at gezer», «Döwlet guşy» romanlarynda Berdimuhamet Annaýew mugallymçylyk käriniň nusgalyk wekili hökmünde hereket giňişligine çykýar. Onuň pedagogik garaýyşlary mugallymlar üçin pedagogik taglymat bolup hyzmat edýär. Bu taglymatda pedagogikanyň kada-kanunlary, pedagogik ussatlyk we mugallymyň medeniýeti bilen baglanyşykly öňdebaryjy pikirler öz beýanyny tapýar. Olaryň aňyrsynda ynsanperwer garaýyşlar we gatnaşyklar, kabul etmeler, göz öňüne getirmeler, mahlasý, psihologik düşüňjeler ýatyr. Umumylaşdyryp aýdylanda, Berdimuhamet Annaýewiň ynsanperwer pedagogikasyndan gelip çykýan psihologik

pursatlary yzarlamaga mümkinçilik berýän pedagogik garaýyşlary her bir mugallym üçin gymmatly usuly görkezijidir. Bu özboluşly pedagogik-psihologik taglymatdan ugur alyp zähmet çekýän her bir mugallym, terbiýeçi ynsanperwerlik pedagogikasynyň talaplaryny ödär diýip düşünmek bolar.

Iki romanda hem Berdimuhamet Annaýewiň ynsanperwer pedagog bolup ýetişmegine Magtymguly Pyragynyň goşgularynyň, halky we awtorly dessanlaryň, şeýle-de beýleki halk döredijilik eserleriniň uly täsir edendigi anyk mysallaryň üsti bilen görkezilýär.

Berdimuhamet Annaýewiň pedagogik-psihologik taglymaty şu aşakdaky pursatlardan gelip çykýar:

1. Uly adamlaryň çagalara täsir etmeginiň iň güýçli tärleri olara bolan söýgüsi, mähribanlygy, bilim-düşünjesi we mertebesidir [1, 153 s.].

2. Her öňýeten gowy mugallym bolup biläýenok, gowy mugallym bolup dogulmak gerek... [1, 163 s.].

3. Öwreneniňi öwret [1, 109 s.]. (Bu şygar Berdimuhamet mugallymyň baş ýörelgesi hökmünde häsiýetlendirilýär).

4. Täze bir zada ýakynlaşmak üçin başga bir zatdan uzaklaşmaly. Başga bir zada ýetjek bolsaň, öňkiňi terk etmeli [1, 126 s.].

5. Bilim üznüksiz, dowamly, barha ýokarlygyna, belentlige ösýän bolmaly. Bilim ulgamy zynjyr ýaly bir-birine sepleşip gitmeli. Bir halkanyň üzülen ýerinde, onuň zynjyrlıgy galmaýar. Bilimem şonuň ýaly, onuň öňi ýa soňy hakda gürrüň etmek mümkin däl. Çünki ol bitewüligini ýitirýär, peýdasyz bolup galýar [1, 127 s.].

6. Okuwçylara näme diýersiň?! Hersi bir dünýä, her biriniň häsiýeti başga, ukyby başga, ýöne barysy sada, namazlyk ýaly päk... [1, 128 s.].

7. Berdimuhamet Annaýew çagalara diňe sowatly okamagy we ýazmagy öwretmän, bilim bermän, eýsem, olaryň kalbına jemgyýetde özüňi mynasyp alyp barmagyň endiklerini guýýardy. Ol çagalarda diňe bir uly adamlara däl, eýsem, öz deň-duşlaryna-da hormat bilen we aýawly garamagy terbiýeleýärdi [1, 138 s.].

8. Berdimuhamet mugallym öz borjunyň, ozaly bilen, okuwçynyň ýalňyş goýbermezligini terbiýelemekdigine berk düşünýär. Eger ýalňyşlyga ýol berläýende-de, ony mertlerçe boýun almaly. Bu meselede onuň esasy daýanjy töhmetçi ýa-da şugulçy bolman, eýsem, batyr we dogruçyl okuwçylar bolmalydyr [1, 139 s.].

9. Hiç wagt özbaşdak okamagyňyzy goýmaň [1, 138 s.].

10. Bilimli adam bolsa mydama baýdyr, özem onuň baýlygy artsa artar, ýöne kemelmez [1, 143 s.].

11. Mugallymyň daşky görnüşem, onuň içki dünýäsiniň bolşy ýaly, owadan hem päkize bolmalydyr... [1, 144 s.].

12. Mugallym hemme wagt öz üst-başyna esewan bolmalydyr, timar bermelidir, her möwsüme görä geýinmelidir [1, 144 s.].

13. Ol sapagy şeýle göz öňüne getirýärdi, sapak bir aýlaw ýaly zatdyr, sen onda çapylýan sagdyn, ýyndam, seýislenen bedewsiň. Okuwçy seniň bilen bir göwrä öwrülip, seniň bilen deň oturyp, deň turmalydyr [1, 145 s.].

14. Saglygyna seretmeýän adam iki tarapyndan ýakylan şem ýalydyr [1, 145 s.].

15. Berdimuhamediniň sesi, labzy, dessandaky gahrymanlaryň keşbine girmek ukyby diňleýjileri aňk edýärdi [1, 148 s.].

16. Dünýäni öwrenmek – bilmek çaga doglandan beýläk başlanýar [1, 148 s.].

17. Okamak, öwrenmek üçin hiç bir ýaş ir hasap edilip bilinmez. Çagalary okatmaga näçe ir başlasaň, şonça-da gowy [1, 148 s.].

18. Öwrenýän, alyan täzeligiňize dört tarapyndan däl, dört ýüz tarapyndan hem dört ýüz gezek bakyň [1, 169 s.].

19. Mugallymyň çagalara berýän pentleri ýöne gury sözler bolman, onuň ähli edim-gylymlarynda, onuň şahsy mysalynda öz beýanyny tapmalydyr. Onuň häsiýetiniň iň ajaýyp taraplary çagalar üçin nusga bolmalydyr [1, 163 s.].

20. Mugallymyň sözlerinde-de, özüni alyp barşynda-da sap ýürekli bolmalydyr, galplyga, ýasamalyga orun bolmaly däl. Çagalaryň gözünüň alnynda birje gezek galp aýdan adam olaryň öňünde hemişe ýalançy adam bolup galar [1, 165 s.].

21. Çasly gülýän mugallym çagada ýaramaz täsir galdyrar [1, 165 s.].

22. Güründeşiniň eline kakýan, egnine elini ýetirýän, sözünü bölýän mugallym okuwçylaryň arasynda uly hormatdan peýdalanyp bilmez [1, 165 s.].

23. Ýaş mugallymyň goýberen ownuk kemçiliklerini adamlaryň, onda-da onuň käredeşleriniň arasynda ýüzüne aýdyjy bolmaň [1, 165 s.].

24. Mugallym – özüne ynanylan gymmatly almazy ähli görki bilen şöhlendirip biler ýaly täzeden işleýän jadygöýdir. Munuň özi örän zerurlykdyr. Güýç bilen, zor bilen okadyp bolmaz. Ol asla mümkin däl [1, 166-167 s.].

25. Mugallym – aýratyn adam. Ol bilim baýlygyny adamlara bagyşlamalydyr. Onsoňam bilim şeýle baýlykdyr, ony ile näçe köp berseň, ol şonça-da artar gider oturar [1, 170 s.].

26. Mugallym: «Meniň mugallymym meniň öz halkymdyr» diýip aýtmagy başarmalydyr [1, 170 s.].

27. Mugallym diýilýän käri ele alan adam başgalaryň bagtyna begenip, guwanyp bilýän adamlar bolsa gerek [1, 132 s.].

28. Gowy mugallym özüni çaganyň ýerinde, çagany bolsa öz ýerinde goýup göz öňüne getirmäge çalşar [1, 173 s.].

29. Gaýygyň şol ummanyň tolkunlarynyň arasyndan asuda ýüzüp geçmegi mugallymyň kürek urşuna baglydyr [1, 173 s.].

30. Çaga ýalňyşybam biler, onuň pikiri düýbünden nädogry bolubam biler, ol hatda garagolluga we ýalňyş etmişlere-de ýol berip biler. Ýöne her hili ýagdaý bolanda-da, çaga gahar bilen bakmak we üstüne gygyrmak bolmaz [1, 153 s.].

31. Mugallym bütin ömrüne okap, öwrenip ýörmeli, şondan soň özgelere öwretmeli eken [1, 105 s.].

Görnüşü ýaly, Berdimuhamet Annaýewiň ömri şöhrata beslenen ykbal bolup, Berkarar döwletiň täze eýýamynyň Galkynyşy döwrüniň mynasyp nesilleriniň aňynda ebedi ýaşayar.

Edebiýat

1. Gurbanguly Berdimuhamedow. Älem içre at gezer. Roman. – Aşgabat: TDNG, 2011.
2. Gurbanguly Berdimuhamedow. Döwlet guşy. Roman. – Aşgabat: TDNG, 2013.
3. Mugallym, esger, ilhalar ynsan Berdimuhamet Annaýewiň gahrymançylykly ömür ýoly. 2-nji üsti ýetirilen ylmy-resminamalaýyn neşir. – Aşgabat: TDNG, 2010.
4. Большой русско-туркменский словарь. В II томах. Том II. – М.: Русский язык, 1987.

BILIMI MAGLUMATLAŞDYRMAGYŇ WE OKUW PROSESINI KÄMILLEŞDIRMEGIŇ PEDAGOGIK-PSIHOLOGIK ŞERTLERI

PSYCHO-PEDAGOGICAL CONDITIONS OF INFORMATION TRAINING AND IMPROVEMENT OF EDUCATIONAL PROCESS

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ УСЛОВИЯ ИНФОРМАТИЗАЦИИ ОБРАЗОВАНИЯ И СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ УЧЕБНОГО ПРОЦЕССА

TM

Oguljuma Akmämedowa, Döwletmämet Azady adyndaky Türkmen milli dünýä dilleri institutynyň Pedagogika we psihologiýa kafedrasynyň mugallymy

Annotasiýa

Makalada sanly bilimiň çäklerinde okuw prosesinde maglumat tehnologiýalarynyň ulanylyşynyň aýratynlygy barada gürrüň edilyär. Okamakda, bilim almakda esasy psihologik we pedagogik şertler hökmünde adamyň oňyn motiwasiýasynyň emele gelmeginde täze maglumat tehnologiýalarynyň bilim edaralaryna ornaşdyrylmagynyň (daşary ýurt dillerini esasy ugry dil öwretmek bolmadyk ýokary okuw mekdeplerinde öwrenmegiň mysalynda) zerurlygy nygtalýar. Psihologik we pedagogik

ENG

Oguljuma Akmammedova, teacher of Department of Pedagogics and Psychology of Döwletmammet Azadi Turkmen National Institute of World Languages

Annotation

The article discusses the features of the use of information and communication technologies as means of teaching in the educational process within the digitalization of education. The necessary psychological and pedagogical conditions for accompanying the educational process are indicated as one of the main human factors that ensure the formation of positive motivation to acquire knowledge (on the example of studying foreign languages in technical universities). The primary psychological and peda-

RU

Огульджума Акмаммедова, преподаватель кафедры педагогики и психологии Туркменского национального института мировых языков имени Довлетмаммеда Азади

Аннотация

В статье рассматриваются особенности применения информационно-коммуникационных технологий как средства обучения в учебном процессе в рамках информатизации образования. Обозначены необходимые психолого-педагогические условия сопровождения учебного процесса как одного из факторов, обеспечивающих формирование положительной мотивации к получению знаний (на примере изучения иностранных языков в технических вузах). Первостепенные психо-

şertlere mugallymyň ussatlygy, sapakda mugallym tarapyndan döredilýän emosional sazlaşyk, okuwlaryň mazmuny we okuw maglumatynyň berliş aýratynlygy degişlidir.

gogical conditions of support include: the personality of the teacher; environment of emotional harmony; the content of the training, the technique of presenting the material.

лого-педагогические условия сопровождения включают в себя: личность педагога, среду эмоциональной гармонии, содержание обучения, технику подачи материала.

Açar sözleri: bilimi maglumatlaşdyrmak, maglumat-aragatnaşyk tehnologiýalary, motiwasiýa, emosional täsir, duýgularyň sazlaşykly gurşawy.

Islendik döwletiň ösüşi adamzat durmuşynyň ähli ugurlaryndaky özgertmeler bilen utgaşýar. Şonuň üçin häzirki döwürde tehnologiýalaryň ösüşi adam durmuşynyň işjeňligini hem-de kämil derejede giňden ulanylmagyny kesgitleýän maglumat we aragatnaşyk tehnologiýalarynyň çalt ösmegi bilen tapawutlanýar. Kompýuter we sanly tehnologiýalar döwründe jemgyýet maglumat beriş tapgyryna gadam basýar. Döwrebap jemgyýetiň maglumatlaşdyrylmagy bitewi maglumat giňişligini döretmek meselesini öňe sürýär. Halkara giňişligine işjeň aralaşmak döp bolan bilimi häzirki zaman talaplaryna laýyklykda özgertmegiň tebigy zerurlygynyň ýüze çykmagyna sebäp bolýar. Başgaça aýdylanda, häzirki zaman jemgyýetiniň globallaşmagy, ýagny bilim pudagynda maglumatlaşdyrmaga tarap itergi berýän kompýuter we sanly tehnologiýalaryň ösýän döwri bilen dünýä ykdysadyýetiniň we jemgyýetiniň birleşmegidir. Häzirki nesil bilim edaralarynyň okuw isleglerini we zerurlyklaryny kanagatlandyrmagyna garaşýar hem-de okuw meýilnamasyny sanlylaşdyrmagy talap edýär. Şonuň üçin häzirki zaman bilimini döwrebaplaşdyrmakda täze maglumat tehnologiýalaryny bilim edaralaryna ornaşdyrmak zerurlygy ileri tutulýar. Häzirki döwürde maglumatlary ulanmak ukyby bolmazdan bilimleri öndüriljekli öleşdirmek mümkin däl. Maglumat almak ukyby döwrebap adamyň sowatlylygynyň düzüm bölekleriniň biridir. Bilimi maglumatlaşdyrmak onuň globallaşmagy, okuw prosesiniň yzygiderli tebigaty, uýgunlaşma prosesi, kabul ederlikli, öndüriljekli bilim tehnologiýalaryna (bilelikdäki okuw usullaryny goşmak bilen) gözegçilik etmek we ösdürmek, döp bolup gelyän bilimiň bitewüligi, elýeterliligi ýaly düzgünleri öz içine alýar. Maglumat çeşmelerine we maglumatlaryň ähmiýetliligine, şol bir wagtyň özünde, halkara giňişliginde integrasiýa prosesinde birleşdiriji komponent hökmünde daşary ýurt dillerine möhüm orun berilýär. Inlis dili öwrenilişi boýunça dünýä dilleriniň arasynda esasy orny eýeleýär. Maglumat jemgyýetiniň ösüşiniň häzirki döwründe daşary ýurt dillerini (esasanam, inlis dilini) öwrenmek aýratyn häsiýete eýedir.

Täze ýaşayyş şertleri hünärmenleri taýýarlamak işini düýpgöter üýtgetdi. Häzirki zaman jemgyýeti indi diňe belli-belli hünärleriň ugurlaryny we başarnyklaryny ele alan hünärmenleri talap edýär, has giňişleýin aýdylanda, kompýuter sowatlylygy we

maglumat medeniýeti bolan, şeýle hem halkara we medeniýetara aragatnaşyga ukyply, daşary ýurt dillerini kämil bilýän hünärmenleri talap edýär. Häzirki wagtda ykdysady şertleriň üýtgemegi bilen şeýle hünärmenlere isleg has-da artýar. Döwletiň esasy wezipesi milli bilim ulgamyny hünär biliminde innowasion bilim tehnologiýalaryny işjeň we netijeli ulanmak arkaly ykdysadyýetiň dürli pudaklary üçin ýokary derejeli hünärmenleri taýýarlamak ulgamynyň sanly özgermesine uýgunlaşdyrmakdyr.

Käbir alymlar bilim ulgamyny maglumatlaşdyrmagy, häzirki zaman maglumat tehnologiýalarynyň durmuşa ornaşdyrylmagyny bilim bermegiň iň netijeli usuly hasaplaýarlar. Soňky gözlegleriň seljermesi bu prosesiň bilim ulgamynda netijeliliginiň aýdyňdygyny görkezýär. Alymlar bilimiň maglumatlaşmagy, ilkinji nobatda, bilim ulgamynyň dolandyryş mehanizmlerini, ýagny ulgamlaýyn elektron maglumat binýadyny, şol sanda ylym-bilim we usulyýet maglumatlaryny kämilleşdirmäge mümkinçilik berýär diýip pikir edýärler. Netijede, birinjiden, üznüksiz bilim almak mümkinçiligi (onlaýn synp otagy, wirtual synp otagy), internet çeşmelerine giň elýeterlilik we maglumatlary wizuallaşdyrmak; ikinjiden, bu okuwýň we bilimiň mazmunyny, usullaryny we guramaçylyk görnüşlerini saýlamak üçin usulyýetiň we strategiýanyň yzygiderli kämilleşdirilmegi zerur. Üçünjiden, işlenip düzülen usuly okuw ulgamlarynyň kömegi bilen okuwçynyň şahsyýetini ösdürmäge, intellektual ukyplaryny ýüze çykarmaga, özbaşdak bilim almaga, okuw hem tejribe geçirmäge we dürli meseleleri çözmäge mümkinçilik döreýär. Dördünjiden, bu ösüş okuwçylaryň bilim derejesine gözegçilik etmek we baha bermek üçin kompýuter synag usullaryny döretmäge we ulanmaga mümkinçilik berýär [5, 77-95 s.].

Şeýlelikde, döwrüň talaplaryna laýyklykda bilim ulgamyny döwrebaplaşdyrmak zerur şert bolup, ol häzirki zaman maglumatlaryny ornaşdyrmak we amaly taýdan ulanmak arkaly pedagogik düzüm bölekleri we bilim dolandyryş ulgamyny özgertmegi göz önünde tutýar.

Ylmy we tehnologik ösüşiň netijesinde gurallara we tehnologiýalara görä bilimiň maglumatlaşmagynyň ösüş meýli diňe bir maglumat alyşmagy we gaýtadan işlemegi däl, eýsem, okuw serişdesi hökmünde multimedia tehnologiýalarynyň (kompýuteriň) işjeň ornaşdyrylmagyny hem öz içine alýar. Bu tehnologiýalar öwredilýän maglumatyň mazmunyny giňeltmäge we diwersifikasiýalaşdyrmaga mümkinçilik berýär. Olara dürli görnüşli tekst, grafika, söz maglumatlaryny, wideo we ses ýazgylaryny ulanmak we olary ugrukdyrmak, animasiýany ulanmak, suratlary goýmak we çykarmak, çyzgylar we beýleki goşmaça maglumatlar degişlidir [7, 23-26 s.].

Maglumat tehnologiýalarynyň işjeň ulanylmagy okuw prosesini guramakda täze mümkinçilikleri açýar. Özbaşdak bilim almaga we okuwa bolan höwes artdyrmak bilimiň netijeliligini ýokarlandyrýar, şeýle hem öwrenijileriň intellektual we döredijilik ukyplarynyň ösmegine goşant goşýar, tema has çuňňur düşünmäge kömek edýär, tankydy, analitiki pikirlenmäniň ösmegine itergi berýär, dürli maglumat çeşmeleri bilen

işlemek başarnygyny döredýär we ösdürýär. Bu serişdeler çylşyrymly bilim maglumatlaryna düşünmäge we olary ýatda saklamaga mümkinçilik döredýär [4, 75 s.]. Daşary ýurt dillerini öwrenmek barada aýdylanda bolsa, okuwyň esasy maksady sözleýiş endiklerini (aragatnaşyk endiklerini) döretmek we ösdürmek, maglumat tehnologiýasyny ulanmak üçin iň amatly çemeleşme bolan daşary ýurt dilinde erkin gürlmegi öwretmekdir [6, 63-66 s.].

Häzirki wagtda maglumat we kompýuter tehnologiýalarynyň ulanylmagy daşary ýurt dilini dürli taraplaýyn öwretmegiň möhüm bölegi hasaplanýar. Okuw döwründe maglumat we kompýuter tehnologiýalary daşary ýurt dilini okatmagyň adaty usullary bilen utgaşdyrylanda okuwyň netijeliligi ýokarlanar. Olary ulanmagyň ýerlikliligi we netijeliligi, esasan, dil öwretmekde multimedia tehnologiýalarynyň ulanylmagy köp alymlar tarapyndan goldanylýar (E.A.Dolžić, O.W.Bondarenko, T.W.Rýabowa, O.W.Kisel, T.A.Dunaýewskaya, N.N.Dreşer we başgalar). Awtorlar häzirki zaman multimedia tehnologiýalarynyň ulanylmagynyň häzirki zaman bilim işleriniň möhüm bölegidigi baradaky pikir bilen ylalaşýarlar. Okuw prosesini innowasion tehniki serişdeler bilen üpjün etmek okuw maglumatlaryny kabul etmegiň we özleşdirmegiň netijeliligini ýokarlandyryp, adaty tehnologiýalar bilen deňeşdirilende, okuw maglumatlarynyň mazmunyny giňeltmäge mümkinçilik berýär. Şeýle okuw esbaplary maglumat gözlemegi ýönekeýleşdirýär, dil aýratynlyklaryna we olaryň proseslerine çuňňur düşünmäge kömek edýär, okuw prosesiniň güýçlenmegine ýardam berýär, mugallymyň işini ep-esli ýeňilleşdirýär, öwrenijiniň aň-düşünjesini ösdürýär, okuw maglumatlaryny özleşdirmekde gözegçiligi we öz-özüni dolandyrmagy kadalaşdyrýar, daşary ýurt dilini erkin öwrenmekde möhüm ähmiýete eýe bolan bilim höwesini kemala getirýär [3, 316 s.]. Multimedia okuw esbaplarynyň ulanylmagy okuwçylara olaryň isleglerini, başarnyklaryny we bilim derejesini göz önünde tutup çemeleşmäge ýardam edýär. Hakykatdan hem, iş ýüzünde kompýuter programmalaryny ulanyp, daşary ýurt dillerini öwrenmegiň okuwçylarda uly gyzyklanma döredýändigini görýäris. Mundan başga-da, multimedia serişdeleri mugallyma artykmaçlygy bolan okuwçylaryň gyzyklanmalaryna we mümkinçiliklerine esaslanyp okuw meýilnamasyny sazlamaga ýardam edýär. Bu tehnologiýalar mugallymyň daşary ýurt dillerini öwretmek işini ep-esli ýeňilleşdirýär, maglumata elýeterliligi üpjün edýär we dili çalt öwrenmäge mümkinçilik döredýär.

Esasy ugry dil öwretmek bolmadyk ýokary okuw mekdeplerinde daşary ýurt dilleri öwrenilende, höweslendiriji we emosional ýetmezçilik meselesiniň bardygyny pedagogik tejribe görkezýär. Bu ýagdaýyň köp sebäbi bar, ýöne esasy sebäpleriň biri höwesli pesligidir [1, 47 s.]. Bu ugurda tejribe geçirenleriň köpüsi okuwyň netijeliliginiň höwes bilen baglydygyna ynanýarlar. Sebäbi sözüň doly manysynda diňe oňyn, dowamly höwes okuwçylaryň içki güýçlerini ýüze çykarmaga we höweslendirmäge ukyply, hatda ejiz okuwçy hem pikirlenip we döredip bilýär. Motiwasiýa özüni alyp barşy oýandyr-

ýan, ugrukdyrýan we goldaýan içki ýagdaýdyr. Başgaça aýdylanda, belli bir psihologik we pedagogik şertler bolmazdan, dil öwrenmekde ýa-da ders başarnyklarynda oňyn netijeleri gazanmak mümkin däl. Häzirki wagtda bilim gurşawynda şahsyýete gönükdirilen işjeň çemeleşmäni ulanmagyň ähmiýeti uludyr. Bu şahsyýetiň içki mümkinçiliklerini we başarnyklaryny ýüze çykarmaga şert döredýär. Öwrenmegiň netijesi, ilkinji nobatda, adamyň höwesine baglydyr. Şu nukdaýnazardan seredeniňde, häzirki zaman okuw tehnologiýalarynyň ulanylmagy bilim almaga, maglumatlary özleşdirmäge bolan höwesi artdyrýar. Empirik gözlegler, saýlanan okuw tehnologiýasyna (görnüşlerine, usullaryna, çemeleşmelerine we ş.m.) garamazdan, islendik okuw, okuw prosesi emosional esasda guralmaly. I.P.Pawlow, Ý.M.Konorskiý, P.K.Anokhin, I.S.Beritaşwili durnukly höwesi döretmekde duýgulary we hyjuwy bir bitewi hasaplaýarlar. Emosional ýagdaý höweslendiriji ýagdaýyň esasy düzýär. Bular bilen baglanyşykly başga pikirler hem bar. Mysal üçin, alymlar P.T.Youngaş, A.W.Waldman, P.W.Simonow, A.N.Leontiýew, E.Ilin bu düşüňjeleri tapawutlandyrýarlar. P.W.Simonow duýgulary özüňi alyp barşyň kadalaşdyrylmagyna gatnaşýan aýratyn mehanizm hökmünde kesgitleýär. K.E.Izard daşarky faktorlaryň täsiri astynda adamyň akyl we beden işjeňligini dolandyrýan duýgularyň düşüňjämizi kadalaşdyryp bilýändigini we oňaly pursatda (täsir edýän pursat) belli bir ugra jemlenip, içerki energiýany herekete getirip we temany herekete geçirmäge itergi berýändigini belleýär [7, 23-26 s.]. Şeýlelik bilen, düşündirişleriň tapawutlanýandygyna garamazdan, bu düşüňjeler bir umumylyga eýe, ýagny ahyrky netijede olar şahsyýetiň isleglerini kanagatlandyrmaga itergi berýär. Netijede, iň döwrebap tehnologiýany ulanmagyň netijeliligi-de, ilkinji nobatda, psihologik we pedagogik goldaw berlişine baglydyr.

Okuw döwründe möhüm psihologik we pedagogik şertleriň biri mugallymyň şahsyýetidir. Bilime bolan söýgi mugallyma bolan söýgi arkaly döreýär. Mugallymyň şahsyýetine bolan gyzyklanma mowzuga bolan gyzyklanmany işjeňleşdirmegiň esasy elementidir. Mugallymyň möhüm aýratynlygy öwretmekde okuwçylaryň hersine özboluşly çemeleşmäni tapmak ukybydyr. Psihologik we pedagogik şertleriň ýene biri «emosional sazlaşyk gurşawydyr». «Okuw prosesiniň emosional sazlaşyk gurşawy okuwçylaryň fiziki, akyl we ruhy taraplarynyň doly deňagramlylygyny, öz-özüňi guramagyň iň ýokary bitewüligini we okuw prosesiniň pedagogik rahatlygyny gazanýan emosional ulgamdyr» [2, 23 s.]. Şonuň üçin mugallym okuwçynyň sapakda baş gahryman bolmagyny, özüni rahat we erkin duýmagyny, bellenen meseleleri çözmäge işjeň gatnaşmagyny üpjün etmek üçin ep-esli tagalla etmeli. Emosional taýdan bitewi dinamiki ulgamyň çäginde höwesiň emele gelmeginiň iň soňky, möhüm şerti materialy görkezmegiň okuw usulydyr. Döredijilik häsiýetli, ýagny tematik çekişmeler, işewür we keşpli oýunlar, döredijilik ýaryşlary, bäsleşikler we başgalar okuw prosesinde emosional şertleri döredýär. Kompýuter we sanly tehnologiýalaryň ösmegi bilen, adamyň bilim we aň-bilim işjeňligine bolan garaýyşlary üýtgedi. Adamyň elektronika

garaşlylygy artdy (mahabatlaryň reňkli suratlary, telewizor, kompýuter tehnologiýasy, enjamlar we ş.m.). Şonuň üçin sapaga taýýarlanylanda, bu ýagdaýy göz önünde tutmalydyr. Reňkli, açyk, uly ölçegli prezentasiýalary döretmäge mümkinçilik berýän interaktiw we multimedia kompýuter tehnologiýalaryny ulanmak, saýlanan tema degişli animasiýalary we wideolary ulanmak, «tehniki» emosional täsir arkaly emosional gyjyndyrma mehanizmini işe girizmek, başgaça aýdylanda, material hödürlemegiň usuly okuw prosesiniň emosional ýagdaýyny ýokarlandyrýar. Bu tehnologiýalary ulanmagyň didaktiki tarapy barada aýdylanda bolsa, okuwçylaryň akyl ýüküni iň ýokary derejede optimizirlemäge, akyl işjeňligini ýokarlandyrmaga, okuw dolandyrmaga we gözegçilikde saklamaga, okuw döwründe täsirli usula öwürlmäge ukyplydyr. Şu nukdaýnazardan, sanly tehnologiýalardan baş çykarmagyň islendik häzirki zaman hünärmeni üçin möhümdigini, mugallymlar üçin bolsa gyssagly zerurdygyny belläsim gelýär. Mugallymyň maglumat we tehnologik başarnyklary okuw prosesini guramagyň netijeliligini kesgitleýär. Şeýlelik bilen, ýokardaky aýdylanlaryň esasynda bilim prosesinde maglumat tehnologiýalaryny başarnykly ulanmagyň şol bir wagtyň özünde okatmak, bilim, ösüş we höweslendiriji funksiýalary ýerine ýetirmäge mümkinçilik berýändigini ynam bilen aýdyp bileris. Ýöne elektronikany (maglumat tehnologiýasyny) ulanmagyň ähli artykmaçlyklaryna garamazdan, adam faktorynyň ileri tutulýan ugur bolup galýandygyny bellemek gerek. Birinji tarapda mugallymyň özi, ol synpda öňdebaryjy şahsyýet, geňeşçi, söhbetdeş bolmalydyr. Ikinji tarapda okuwçynyň şahsyýeti, onuň gyzyklanmalary, garaýşy, terbiýesi, duýgusy, aýratynlyklary we başarnyklarydyr. Şonuň üçin adaty (ösen) bilim proseslerini, ýagny adamyň beýnisini duýmagyň we işlemegiň psihofiziologik aýratynlyklaryny göz önünde tutup, adaty okuw usullaryndan (esasan hem, dil öwredilende) düýbünden ýüz öwürmäge mümkinçilik ýokdur. Mysal üçin, sözleri ýatda saklamagyň usullaryndan biri «ýat tutmak», ýazmagy öwrenmek, ýazuw usuly we ş.m.

Şeýlelik bilen, okuw prosesinde kompýuter tehnologiýalaryny ulanmak döwrebap bilim bermegiň kömekçi okuw esbaby hökmünde kabul edilmelidir. Netijede, hususy gözleglerimiz we beýleki alymlaryň bu mesele bilen baglanyşykly gözlegleri dil öwretmekde däp bolan we innowasion bilim tehnologiýalarynyň ýerlikli ulanylmagynyň okuw prosesini ep-esli özgertjekdigini görkezýär. Islendik bilim tehnologiýasy okuw işiniň dowamynda bilim almaga bolan höwesiň döremegine we goldanylmagyna oňyn täsir edip biljek okuw prosesini kämilleşdirmek üçin ýörite psihologik we pedagogik şertleri talap edýär.

Edebiýat

1. Аманов М.Э. Феномен мотивации при изучении иностранных языков как объект педагогического исследования // Проблемы современной науки и образования. 2017, №38 (120).

2. Аманов М.Э. Эмоциональный эффект как фактор формирования мотивации в организации учебно-образовательного процесса // Вестник Сургутского государственного педагогического университета. 2020, №4 (67).
3. Батуев А.С. Физиология высшей нервной деятельности и сенсорных систем. Учебник для вузов. 3-е изд., испр. и доп. – Спб.: Издательство Питер, 2012.
4. Должич Е.А., Дмитриченкова С.В., Санчес П.Й. Использование мультимедийных средств в обучении иностранному языку // Современные проблемы науки и образования. 2020, №3.
5. Князева Г.В. Применение мультимедийных технологий в образовательных учреждениях // Вестник Волжского университета им. В.Н. Татищева. 2010, №16.
6. Колосницына Н.Б. Информатизация в образовании: проблемы и перспективы // Пермский педагогический журнал. 2019, №10.
7. Зверева Ю.С. Информатизация образования // Молодой ученый. 2016, №6.3. URL: <https://moluch.ru/archive/110/27234>.

**HORMATLY OKYJYLAR, ÝOKARY OKUW MEKDEBIMIZDE HEREKET
EDÝÄN «YLHAM» DÖREDIJILIK BIRLEŞMESI «PÄHIM-PAYHAS UMMANY
MAGTYMGULY PYRAGY» ÝYLYNDA BEÝIK SÖZ USSADYNYŇ DOGLAN
GÜNÜNIŇ 300 ÝYLGYNA BAGYŞLAP, «YLHAM JOŞGUNY» ATLY ÝÖRITE
SAHYPA TAYÝARLADY. BU SAHYPADA DÖREDIJILIK BIRLEŞMESINIŇ
IŞJEŇ AGZALARYNYŇ – ÝAŞ ŞAHYRLARYŇ GOŞGULARY SIZIŇ
DYKGATYŇYZA HÖDÜRLENÝÄR.**

Türkmenim

Geçmişden geljege nazaryn diken,
Bäş müň ýyllyk ýoly geçen türkmenim.
Agzybirlik ruhun kalplara eken,
Hakyň sahatatyn içen türkmenim.

Garaşsyz, asuda, abadan ýurdum,
Jemdir, agzybirdir bu gün türkmenim.
Bitarap, bagtyýar döwleti gurduk,
Arkadag Serdarly illi türkmenim.

Ak hem mawy altyn, düýpli hazyna,
Egsilmez baýlygyň bardyr, türkmenim.
Agzybir baş dogan eýe topragña,
Bu gün dünýä nusga, şandyr türkmenim.

Çar ýanyn gurşaýar, kaşaň binalar,
Mermere bezelen, ýurduň, türkmenim.
Watany wasp edip, joşar senalar,
Äleme şuglasyn saçan türkmenim.

*Bilbil Öweznyýazowa,
Iňlis dili we edebiýaty fakulteti*

Pyragynyň ýoly nusgalyk ýoldur

Garrymollaň ýolun güllere bezän,
Magtymgulyň ýoly nusgalyk ýoldur.
Türkmen dili bilen şygryny bezän,
Magtymgulyň ýoly nusgalyk ýoldur.

Türkmen zypanynda şygyr döreden,
Şygry bilen göwünlerde ýer eden,
Döwrüme uzakdan garap sereden,
Magtymgulyň ýoly nusgalyk ýoldur.

Türkmen asmanynda nur bolup dogan,
Halkyna söýgüsi gursakdan çogan,
Şahyryň arzuwy hasyldyr bu gün,
Magtymgulyň ýoly nusgalyk ýoldur.

Berkararlyk başymyzyň şa tagty,
Geljegimiz aýdyň, ýolumyz ýagty,
Arkadagly Serdar eçilýär bagty,
Magtymgulyň ýoly nusgalyk ýoldur.

*Şirin Orazmyradowa,
Ýewropa dilleri we edebiýaty fakulteti*

Pyragynyň sözleri

Geçmişden geljege nurly şamçyrag,
Magtymguly Pyragynyň sözleri.
Döwürleň synagyn süýşüren gyra,
Magtymguly Pyragynyň sözleri.

Hatarly ýollaryň aýlawlaryny,
Ýangynly ýürekleň alawlaryny,
Çarkandakly ýollaň ganawlaryny
Açýar bize Pyragynyň sözleri.

Türkmeniň tuwagy hem hany-many,
Bogup berdi sözden ajap bossany,
Köňülleriň bir ajaýyp dessany,
Magtymguly Pyragynyň sözleri.

Her ynsana paýlap gujur hem gaýrat,
Döreden dünýäňiz mukaddes sungat,
Geljek nesillere asyl dowamat,
Magtymguly Pyragynyň sözleri.

*Çeper Nazargylyjowa,
Hünär derejesini ýokarlandyryş fakulteti*

FILOLOGIÝANYŇ MESELELERI

*Döwletmämmet Azady adyndaky Türkmen milli dünýä dilleri
institutynyň ylmy-usuly elektron žurnaly*

№1 (1) 2024

Üç aýdan bir gezek çykýar

Žurnalyň baş redaktory **Maksat Çaryýew**
Jogapkär kätip **Dursunjemal Janmürzäýewa**

Redaktor

N. Kakalyýewa

M. Gurbanow

Ç. Çaryýew

Teh. redaktor

Ý. Peskowa

Žurnalň Redaksion geňeşiniň düzümi:

Redaksion geňeşiniň başlygy: **Maksat Çaryýew**

Redaksion geňeşiniň agzalary:

Ali Gurbanow – Döwletmämmet Azady adyndaky Türkmen milli dünýä dilleri institutynyň Daşary ýurt edebiýaty kafedrasynyň müdiri, pedagogika ylymlarynyň doktory, professor.

Hezretguly Durdyýew – TYA-nyň Magtymguly adyndaky Dil, edebiýat we milli golýazmalar institutynyň direktorynyň ylmy işler boýunça orunbasary, filologiýa ylymlarynyň doktory.

Narbibiş Şammaýewa – Seyitnazar Seydi adyndaky Türkmen döwlet mugallymçylyk institutynyň Roman-german dilleri we edebiýaty, olary okatmagyň usulyýeti kafedrasynyň müdiri, filologiýa ylymlarynyň doktory, dosent.

Amanmyrat Baýmyradow – Döwletmämmet Azady adyndaky Türkmen milli dünýä dilleri institutynyň Türkmen edebiýaty kafedrasynyň uly mugallymy, filologiýa ylymlarynyň doktory.

Johanna Mierendorf – Martin Lýuter adyndaky Galle-Wittenberg uniwersitetiniň sosial pedagogika boýunça professory.

Alişer Abijanow – Özbek döwlet dünýä dilleri uniwersitetiniň Pedagogik işgärleri gaýtadan taýýarlaýyş we kämilleşdiriş merkeziniň direktory, filosofiýa ylymlarynyň kandidaty, dosent.

Tagandurdy Tagandurdyýew – Döwletmämmet Azady adyndaky Türkmen milli dünýä dilleri institutynyň Dil bilimi kafedrasynyň müdiri, pedagogika ylymlarynyň kandidaty.

Saparmyrat Hydyrow – Döwletmämmet Azady adyndaky Türkmen milli dünýä dilleri institutynyň Rus diliniň nazaryýeti we amalyýeti kafedrasynyň müdiri, filologiýa ylymlarynyň kandidaty.

Mähri Perdeliýewa – Magtymguly adyndaky Türkmen döwlet uniwersitetiniň Arheologiýa we etnologiýa kafedrasynyň müdiri, taryh ylymlarynyň kandidaty.

Gurbangül Myradowa – Döwletmämmet Azady adyndaky Türkmen milli dünýä dilleri institutynyň Türkmen dili kafedrasynyň müdiri, filologiýa ylymlarynyň kandidaty.

Jepbarmämmet Gökleňow – Döwletmämmet Azady adyndaky Türkmen milli dünýä dilleri institutynyň Ýakyn Gündogar dilleri kafedrasynyň dosenti, filologiýa ylymlarynyň kandidaty.

Täzegül Ymamgulyýewa – Döwletmämmet Azady adyndaky Türkmen milli dünýä dilleri institutynyň Jemgyýeti öwreniş ylymlary kafedrasynyň dosenti, taryh ylymlarynyň kandidaty.

Oguljennet Durdymammedowa – Döwletmämmet Azady adyndaky Türkmen milli dünýä dilleri institutynyň Daşary ýurt edebiýaty kafedrasynyň uly mugallymy, filologiýa ylymlarynyň kandidaty.

ISSUES OF PHILOLOGY

*Scientific and Methodological Electronic Magazine of
Dovletmammad Azadi Turkmen National Institute of World Languages*

№1 (1) 2024

Published every three months

Editor-in-Chief **Maksat Charyyev**

Responsible secretary **Dursunjemal Janmurzayeva**

Editor

N. Kakalyeva

M. Gurbanov

Ch. Charyev

Tech. editor

Yu. Peskova

Editorial Board Structure of Magazine:

Head of the Editorial Board: **Maksat Charyyev**

Editorial Board members:

Ali Gurbanov – head of Department of Foreign Literature, Dovletmamet Azadi Turkmen National Institute of World Languages, Doctor of Pedagogics, Professor.

Hezretguly Durdyev – deputy director for scientific work, Magtymguly Institute of Language, Literature and National Manuscripts of Academy of Sciences of Turkmenistan, Doctor of Philology.

Narbibish Shammayeva – head of Department of Roman-Germanic Languages and Literature, Teaching Methodology, Seyitnazar Seydi Turkmen State Pedagogical Institute, Doctor of Philology, Associate Professor.

Amanmyrat Baymyradov – senior teacher of Department of Turkmen literature, Dovletmamet Azadi Turkmen National Institute of World Languages, Doctor of Philology.

Johanna Mierendorf – Professor of Social Pedagogics, Martin Luther Halle-Wittenberg University.

Alisher Abijanov – head of the Center for Retraining and Improvement of Pedagogical Workers, Uzbek State University of World Languages, Candidate of Philosophy, Associate Professor.

Tagandurdy Tagandurdyev – head of Department of Linguistics, Dovletmamet Azadi Turkmen National Institute of World Languages, Candidate of Pedagogics.

Saparmyrat Hydyrov – head of Department of Theory and Practice of the Russian Language, Dovletmamet Azadi Turkmen National Institute of World Languages, Candidate of Philology.

Mahri Perdeliyeva – head of Department of Archeology and Ethnology, Magtymguly Turkmen State University, Candidate of History.

Gurbangul Myradova – head of Department of Turkmen Language, Dovletmamet Azadi Turkmen National Institute of World Languages, Candidate of Philology.

Jepbarmamet Goklengov – Associate Professor of Department of the Near Eastern Languages, Dovletmamet Azadi Turkmen National Institute of World Languages, Candidate of Philology.

Tazegul Ymamgulyyeva – Associate Professor of Department of Social Sciences, Dovletmamet Azadi Turkmen National Institute of World Languages, Candidate of History.

Oguljennet Durdymammedova – senior teacher of Department of Foreign Literature, Dovletmamet Azadi Turkmen National Institute of World Languages, Candidate of Philology.

ВОПРОСЫ ФИЛОЛОГИИ

*Научно-методический электронный журнал Туркменского
национального института мировых языков имени Довлетмаммеда Азади*

№1 (1) 2024

Выходит один раз в три месяца

Главный редактор журнала **Максат Чарыев**
Ответственный секретарь **Дурсунджемал Джанмурзаева**

Редактор

Н. Какалиева

М. Курбанов

Ч. Чарыев

Тех. редактор

Ю. Пескова

Состав Редакционного совета журнала:

Председатель Редакционного совета: **Максат Чарыев**

Члены Редакционного совета:

Али Гурбанов – заведующий кафедрой зарубежной литературы Туркменского национального института мировых языков имени Довлетмаммеда Азади, доктор педагогических наук, профессор.

Хезретгулы Дурдыев – заместитель директора по научной работе Института языка, литературы и национальных рукописей имени Махтумкули АНТ, доктор филологических наук.

Нарбибиш Шаммаева – заведующая кафедрой романо-германских языков и литературы, методики преподавания Туркменского государственного педагогического института имени Сейитназара Сейди, доктор филологических наук, доцент.

Аманмырат Баймырадов – старший преподаватель кафедры туркменской литературы Туркменского национального института мировых языков имени Довлетмаммеда Азади, доктор филологических наук.

Йоханна Миерендорф – профессор социальной педагогики Галле-Виттенбергского университета имени Мартина Лютера.

Алишер Абиджанов – директор Центра переподготовки и повышения квалификации педагогических кадров Узбекского государственного университета мировых языков, кандидат философских наук, доцент.

Тагандурды Тагандурдыев – заведующий кафедрой языкознания Туркменского национального института мировых языков имени Довлетмаммеда Азади, кандидат педагогических наук.

Сапармырат Хыдыров – заведующий кафедрой теории и практики русского языка Туркменского национального института мировых языков имени Довлетмаммеда Азади, кандидат филологических наук.

Мяхри Перделиева – заведующая кафедрой археологии и этнологии Туркменского государственного университета имени Махтумкули, кандидат исторических наук.

Гурбангуль Мырадова – заведующая кафедрой туркменского языка Туркменского национального института мировых языков имени Довлетмаммеда Азади, кандидат филологических наук.

Джепбармаммет Гокленов – доцент кафедры ближневосточных языков Туркменского национального института мировых языков имени Довлетмаммеда Азади, кандидат филологических наук.

Тазегуль Имамкулиева – доцент кафедры общественных наук Туркменского национального института мировых языков имени Довлетмаммеда Азади, кандидат исторических наук.

Огулдженнет Дурдымухаммедова – старший преподаватель кафедры зарубежной литературы Туркменского национального института мировых языков имени Довлетмаммеда Азади, кандидат филологических наук.

Žurnal türkmen, iňlis, rus dillerinde neşir edilýär.
The magazine is published in the Turkmen, English, Russian languages.
Журнал издается на туркменском, английском, русском языках.

Elektron goýberilişe rugsat edildi 17.09.2024.
A – 114788. Ölçegi 60×84 1/8. Edebi garnitura.
Çap listi 12,00. Şertli-çap listi 11,16. Hasap-neşir listi 5,16.
Neşir № 93.

GARAŞSYZLYK • BITARAPLYK • YLYM-BILIM • DİL WE EDEBİYAT • HALK DÖREDIJILIGI • YAŞLAR WE YLYM • DÜNYÄ DILLERI
PEDAGOGIKA • JEMGYÝETI ÖWRENIŞ • OKATMAGYŇ USULYÝETI • YLHAM JOŞGUNY • YLYMY TÄZELIKLER • TEHNOLOGIÝA
GARAŞSYZLYK • BITARAPLYK • YLYM-BILIM • DİL WE EDEBİYAT • HALK DÖREDIJILIGI • YAŞLAR WE YLYM • DÜNYÄ DILLERI
PEDAGOGIKA • JEMGYÝETI ÖWRENIŞ • OKATMAGYŇ USULYÝETI • YLHAM JOŞGUNY • YLYMY TÄZELIKLER • TEHNOLOGIÝA